

Saskia Keuzenkamp

In opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Den Haag, mei 1999

Nr. 56
Haalbaarheidsstudie emancipatiemonitor

INHOUD

VOORWOORD	5
1 INLEIDING	7
1.1 Aanleiding en voorgeschiedenis	7
1.2 Uitgangspunten voor de ontwikkeling van de emancipatiemonitor	7
1.3 Globale inhoud van de monitor: uitkomsten van fase 1	8
1.4 Verantwoording en werkwijze	9
1.5 Opbouw van het rapport	10
2 BEVOLKING	11
3 ARBEID, ZORG EN INKOMEN	13
3.1 Arbeid en zorg	13
3.1.1 Inleiding en begripsbepaling	13
3.1.2 Bronnen voor monitoring van feitelijke ontwikkelingen	14
3.1.3 Bronnen voor monitoring van het doordringen van emancipatiedoelen	16
3.1.4 Bronnen voor monitoring van opvattingen	18
3.2 Inkomen	19
3.2.1 Inleiding en begripsbepaling	19
3.2.2 Bronnen voor monitoring van feitelijke ontwikkelingen	20
3.2.3 Bronnen voor monitoring van het doordringen van emancipatiedoelen in het inkomensbeleid	22
3.2.4 Bronnen voor monitoring van opvattingen	22
4 POLITIEKE EN MAATSCHAPPELIJKE BESLUITVORMING	23
4.1 Inleiding en begripsbepaling	23
4.2 Bronnen voor monitoring van feitelijke ontwikkelingen	23
4.3 Bronnen voor monitoring van de doorwerking van emancipatiedoelen	25
4.4 Bronnen voor monitoring van opvattingen over vrouwen op invloedrijke functies	25
5 ONDERWIJS	27
5.1 Inleiding en begripsbepaling	27
5.2 Bronnen voor monitoring van feitelijke ontwikkelingen in de wijze waarop jongeren zich voorbereiden op het meervoudig toekomstperspectief	28
5.3 Bronnen voor monitoring van de rol van het onderwijs bij de voorbereiding van jongeren op het meervoudig toekomstperspectief	30
5.4 Bronnen voor monitoring van het post-initieel leren	30
6 GEWELD	33
6.1 Inleiding en begripsbepaling	33
6.2 Bronnen voor monitoring van feitelijke ontwikkelingen in de aard en omvang van het geweld	34
6.3 Bronnen voor monitoring van de aanpak en preventie van geweld en hulpverlening aan slachtoffers	36
6.4 Bronnen voor monitoring van opvattingen	38
7 DE EMANCIPATIEMONITOR ALS GROEIMODEL	39
7.1 Conclusies ten aanzien van de beschikbare bronnen	39

7.1.1	Monitoring van feitelijke ontwikkelingen en opvattingen	39
7.1.2	Monitoring van de doorwerking van emancipatiedoelen	42
7.1.3	Monitoring en incidenteel onderzoek	42
7.2	Implicaties en voorstellen voor de invulling van de emancipatiemonitor	43
7.2.1	Frequentie van verschijning	43
7.2.2	Feiten en cijfers	44
7.2.3	Dieptestudies	46
7.2.4	Oplossing van lacunes in de informatievoorziening	47
7.2.5	Organisatie van de emancipatiemonitor	49
7.3	Ter afsluiting	50
	LITERATUUR	51
	BIJLAGE A BESTANDEN OVERZICHT	53
	BIJLAGE B BESLISSINGSDOCUMENT	66
	Noten	67

VOORWOORD

Hoewel er met enige regelmaat publicaties verschijnen over het verloop van het emancipatieproces is er tot op heden geen sprake van systematische monitoring van dit proces. Om die reden heeft het kabinet enige jaren geleden aangekondigd een emancipatiemonitor te willen laten ontwikkelen. De ontwikkeling van dat instrument is vervolgens in drie fasen onderverdeeld. De eerste fase zou bestaan uit het identificeren van de onderwerpen die daarin aandacht zouden moeten krijgen. In de tweede fase zou de haalbaarheid van de verlangens verkend moeten worden. Deze fase moet uitmonden in voorstellen voor een plan van aanpak. De derde fase ten slotte betreft het uitbrengen van de emancipatiemonitor.

Dit werkdocument bevat het verslag van de tweede fase: een onderzoek naar de haalbaarheid van de emancipatiemonitor, uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Het onderzoek is verricht door S. Keuzenkamp daarbij gebruikmakend van de binnen het Sociaal en Cultureel Planbureau aanwezige specifieke deskundigheid op deelterreinen. Daarnaast heeft het Centraal Bureau voor de Statistiek veel informatie aangeleverd voor het onderzoek.

J. Oudhof (CBS) heeft deze belangrijke bijdrage verzorgd.

Op de achtergrond van de uitvoering van het onderzoek fungeerde een klankbordgroep, die op verschillende momenten heeft meegedacht over de nadere invulling en opzet van de emancipatiemonitor. Deze klankbordgroep bestond uit vertegenwoordigers van de departementen die nauw bij de emancipatiemonitor betrokken zijn. Behalve het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid zijn dat de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksaangelegenheden, Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en Justitie.

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding en voorgeschiedenis

Tijdens de vorige kabinetsperiode heeft minister Melkert als coördinerend bewindspersoon voor het emancipatiebeleid aangekondigd dat er een emancipatiemonitor komt. De inzet was ambitieus. "Allereerst zal het emancipatieproces in zijn volle breedte beter inzichtelijk en toetsbaar gemaakt moeten worden. Wat is bereikt en wat nog niet? Hoe vordert de uitvoering van beleid? Waar is nog sprake van achterstelling? Welke barrières zijn verdwenen en welke moeten nog overwonnen worden? Waar liggen kansen en hoe verlopen experimenten? Wat is het maatschappelijk draagvlak voor het emancipatiebeleid en op welke wijze vindt daarop beïnvloeding plaats?" (TK 1995/1996). Tot dan toe vond er geen systematische monitoring plaats. Er werden weliswaar af en toe cijfermatige overzichten uitgebracht over de ontwikkeling van het emancipatieproces, zoals bijvoorbeeld in de uitgave *Emancipatie in cijfers*, de ambities van de emancipatiemonitor reiken verder. In afwachting van de ontwikkeling van de monitor is besloten om relevante ontwikkelingen van het emancipatieproces in kaart te brengen in het *Jaarboek Emancipatie*. Dit geschiedde voor het eerst in 1997, vervolgens in 1998 en in 1999. Dit jaar vindt er een evaluatie van het *Jaarboek Emancipatie* plaats, mede in het licht van een bredere analyse van de behoefte aan beleidsinformatie. Het antwoord op de vraag of en hoe het *Jaarboek* gecontinueerd zal worden zal bovendien mede afhangen van de besluitvorming over de emancipatiemonitor.

Ondertussen is gestart met de ontwikkeling van die monitor. Er is een traject in gang gezet dat uit drie fasen bestaat. In de eerste fase is de mogelijke inhoud van de emancipatiemonitor verkend en afgebakend. De centrale vraag in die fase luidde: welke inhoud van de monitor is gewenst, gegeven de doelstellingen en vragen van het beleid en gezien de stand van het emancipatieproces in de maatschappij? De vraag wat er praktisch haalbaar is - en zo ja op welke wijze, tegen welke kosten en in welke tijdsspanne - komt in de tweede fase aan de orde. De invalshoek in deze fase (waarvan dit rapport verslag doet) is daarmee niet zozeer inhoudelijk als wel onderzoekstechnisch en moet uitmonden in voorstellen voor een concreet plan van aanpak. Op basis van deze haalbaarheidsstudie dienen beslissingen genomen te worden over de uiteindelijke aanpak. Daarna volgt dan de derde fase die zal bestaan uit het bijeenbrengen, bewerken, analyseren en presenteren van de gegevens, kortom: het uitbrengen van de emancipatiemonitor.

Dit hoofdstuk bevat de volgende onderdelen. Ten eerste wordt aangegeven aan welke eisen de emancipatiemonitor moet voldoen en welke functies deze dient te vervullen (§ 1.2). In paragraaf 1.3 komt de inhoud van de emancipatiemonitor ter sprake, zoals die in de eerste fase van het monitorproject is vastgesteld. Paragraaf 1.4 bevat een verantwoording van de werkwijze die gevolgd is in de tweede fase. Het hoofdstuk besluit met een leeswijzer voor de rest van het rapport.

1.2 Uitgangspunten voor de ontwikkeling van de emancipatiemonitor

Monitoring kan globaal gezegd omschreven worden als het systematisch en periodiek volgen van ontwikkelingen ten behoeve van het beleid. In de bundel *Nederland aan de monitor* (Engbersen et al. 1997) zijn vijf criteria genoemd om vast te stellen wanneer er sprake is van monitoring. Ten eerste moet de informatieverzameling periodiek en systematisch worden uitgevoerd. Ten tweede moet de monitor actuele informatie bevatten. Het beleid moet immers aansluiten bij de actualiteit en niet gebaseerd zijn op verouderde gegevens. Eenderde criterium is dat de indicatoren die men hanteert steeds hetzelfde blijven, dit om vergelijking in de tijd mogelijk te maken. In de vierde plaats moet het gaan om beleidsrelevante informatie. En ten slotte dient er een ijkpunt te zijn om te kunnen beoordelen of de situatie verbetert. Zo'n ijkpunt kan bestaan uit de stand van zaken in het verleden of in het heden, of uit de gewenste situatie (eventueel vertaald in streefcijfers) voor de toekomst. Deze criteria zijn uiteraard ook relevant voor de emancipatiemonitor. Voor deze haalbaarheidsstudie

vervullen de criteria bovendien een rol bij het beoordelen van de bruikbaarheid van de vele informatie die beschikbaar is over de verschillende aspecten van het emancipatieproces. Het karakter van de emancipatiemonitor stelt immers eisen aan de gegevens die daarin opgenomen kunnen worden.

Naast de eisen die aan monitoring gesteld worden is het van belang vast te stellen welk doel en wat voor functies men met de emancipatiemonitor voor ogen heeft. Het doel van de emancipatiemonitor zou moeten zijn het volgen van het emancipatieproces in de samenleving, mede in relatie tot het gevoerde beleid (TK 1998/1999a). In het algemeen bezien vervullen monitoren in de praktijk diverse functies: signalering van problemen, volgen van ontwikkelingen, controle van de voortgang in de uitvoering van beleid, evaluatie van beleid, het genereren van debat, enzovoort. Uit de verschillende documenten die in het kader van de ontwikkeling van de emancipatiemonitor zijn verschenen valt af te leiden dat de volgende vier functies van belang geacht worden.

Ten eerste heeft de emancipatiemonitor tot doel de ontwikkeling van het emancipatieproces te volgen. Dat impliceert het in kaart brengen van de stand van zaken en trends wat betreft belangrijke onderdelen van het emancipatieproces, kortom: het presenteren van feiten en cijfers. Maar hoewel het leveren van cijfermatige overzichten op zichzelf van groot belang is, is het met het oog op het bijdragen aan de beleidsontwikkeling evenzeer noodzakelijk om inzicht te verschaffen in de achtergronden van de in kaart gebrachte ontwikkelingen. In het geval van het emancipatiebeleid is daarbij van belang om aandacht te besteden aan de samenhang tussen verschillende sectoren. De verschillen in positie van vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt hangen bijvoorbeeld samen met verschillen in onderwijskwalificaties tussen mannen en vrouwen en hebben gevolgen voor de invloed van vrouwen in de politieke en maatschappelijke besluitvorming.

Een tweede - in zekere zin afgeleide - functie is het verbeteren van de informatievoorziening over het verloop van het emancipatieproces. Het opzetten van een emancipatiemonitor kan lacunes en inconsistenties in de dataverzameling aan het licht brengen. Lopende onderzoeken zijn immers meestal niet ingegeven door overwegingen die verband houden met het emancipatiebeleid. Het ontwikkelen van een emancipatiemonitor kan ertoe bijdragen dat verschillende instanties hun onderzoeken daar beter op laten aansluiten.

De derde functie behelst beperkte beleidsevaluatie. Monitoren worden weliswaar doorgaans niet opgezet met het oog op het leveren van een formele beleidsevaluatie. Impliciet zijn zij wel vaak bedoeld om de gesignaleerde ontwikkelingen te bezien in de context van het overheidsbeleid. Bij het in kaart brengen en analyseren van de ontwikkeling van het emancipatieproces is de vraag relevant hoe deze zich verhouden tot het emancipatiebeleid.

In de vierde plaats kan de emancipatiemonitor bijdragen aan het maatschappelijk en politiek debat. Dit kan geschieden door bijvoorbeeld bepaalde stagnerende ontwikkelingen voor het voetlicht te brengen, maar ook door in lopende discussies feitelijke gegevens te verschaffen.

Het kunnen vervullen van deze functies stelt eisen aan de aard en inhoud van de gegevens die in de emancipatiemonitor verwerkt moeten worden. Dat geldt zowel voor de inhoud als voor de aard van de data.

1.3 Globale inhoud van de monitor: uitkomsten van fase 1

De eerste kwestie die is opgepakt bij de ontwikkeling van de emancipatiemonitor is het identificeren van de beleidsterreinen en onderwerpen die essentieel kunnen worden geacht voor het emancipatieproces. Geïnspireerd door een brainstormsessie met vertegenwoordigers van departementen, wetenschappers en betrokkenen uit het veld en in aansluiting op de hoofdaandachtsgebieden van het emancipatiebeleid zoals geformuleerd in de *Beleidsbrief emancipatie* (TK 1996/1997), zijn vier terreinen gekozen. Het gaat om de terreinen: arbeid, zorg en inkomen, onderwijs, politieke en maatschappelijke besluitvorming, en geweld tegen vrouwen. In eerste instantie zullen alleen deze onderwerpen deel uitmaken in de emancipatiemonitor. Later kunnen eventueel nog andere onderwerpen toegevoegd worden, de dagindeling van de samenleving is in dat verband bijvoorbeeld al genoemd.

Behalve een keuze voor de in de monitor op te nemen onderwerpen zijn ook de invalshoeken bepaald

die in de monitor een plaats moeten krijgen. Ten eerste dient de feitelijke stand van de ontwikkeling op het desbetreffende terrein in kaart gebracht te worden, in termen van aantallen, omvang en verdeling. Opvattingen over rol en positie van mannen en vrouwen op de verschillende terreinen vormen een tweede invalshoek. Dit is bedoeld om een indruk te krijgen van het draagvlak voor het emancipatiebeleid en om de rol van beeldvorming enigszins in de monitor te betrekken. De derde invalshoek omvat aandacht voor de mate waarin emancipatiedoelen zijn doorgedrongen op de verschillende terreinen. Daarbij gaat het om de vraag in hoeverre cruciale actoren die een rol spelen bij het realiseren van emancipatiedoelen daar in hun beleidspraktijk invulling aan geven. Het dient daarbij uitdrukkelijk niet alleen om beleid van de overheid te gaan, maar ook om beleidspraktijken van bijvoorbeeld sociale partners, politieke partijen, onderwijsinstellingen, hulpverleningsinstanties, enzovoort.

Een andere inhoudelijke eis waar de monitor aan moet voldoen is dat recht gedaan moet worden aan diversiteit. Waar mogelijk en relevant moet gedifferentieerd worden naar leeftijd, huishoudenssituatie, opleiding en etniciteit. Zonder nu deze eis te willen diskwalificeren is duidelijk dat deze op gespannen voet staat met een andere eis, namelijk dat de monitor zich moet beperken tot hoofdlijnen en niet mag uitmonden in een stortvloed aan gegevens. Het maken van keuzes zal dan ook onvermijdelijk zijn.

1.4 Verantwoording en werkwijze

In de *Startnotitie fase 2 'naar een emancipatiemonitor'* (SZW 1998) is aangegeven dat de haalbaarheidsstudie moet resulteren in: "Een raamwerk voor een monitor, op basis van in fase 1 vastgestelde werkterreinen en ontwikkelingen, waarin de bijbehorende indicatoren worden beschreven, samen met de kosten en beschikbaarheid van gegevens en een beschrijving van nog benodigde acties om de beoogde gegevens bij elkaar te brengen".

Het eindrapport van de eerste fase vormt dus het startpunt voor de tweede fase. Hierin is zoals in de vorige paragraaf is beschreven de inhoud afgebakend wat betreft de werkterreinen en ontwikkelingen waarop de monitor betrekking moet hebben.

De tweede fase is een cruciale. Hierbij gaat het immers om het maken van de vertaalslag van het in de eerste fase geschetste ideaalbeeld van de monitor naar een concreet voorstel voor in de monitor op te nemen indicatoren. Overigens zijn hiervoor in de eerste fase al enige aanzetten gedaan, die in de tweede fase meegenomen zullen worden.

In de *Startnotitie* staat vermeld op welke vragen het onderzoek antwoord zal moeten geven. In het verlengde van deze vragen kunnen de volgende met het onderzoek beoogde resultaten vastgesteld worden.

- Duiding van indicatoren voor de ontwikkeling van het emancipatieproces op de vier hoofdaandachtsgebieden van het emancipatiebeleid.
- Inventarisatie van gegevens die beschikbaar zijn over deze indicatoren.
- Overzicht van lacunes in de beschikbare databestanden.
- Suggesties voor mogelijkheden om op termijn in de geconstateerde lacunes te voorzien.
- Plan van aanpak voor de productie van de emancipatiemonitor op de korte en lange termijn, inclusief globale begroting.

Om deze resultaten te bereiken zijn de volgende werkzaamheden verricht.

- Nadere uitwerking van het stelsel van indicatoren per deelterrein en definiëring en operationalisering van de indicatoren in kwantificeerbare begrippen. Deze indicatoren zijn afgeleid van de doelstellingen van het emancipatiebeleid van de rijksoverheid voorzover dat betrekking heeft op de terreinen: arbeid, zorg en inkomen; politieke en maatschappelijke besluitvorming; onderwijs; en geweld tegen vrouwen. De aanzet voor de ontwikkeling van een stelsel van indicatoren uit de eerste fase vormt het uitgangspunt bij deze stap.
- Per indicator analyseren welk gegevensbestand zich het best leent voor het 'vullen' van de

monitor, rekening houdend met de gehanteerde definities en met de wens om waar dat relevant is verder te differentiëren, bijvoorbeeld naar huishoudenssituatie, etniciteit en leeftijd. Daarbij wordt begonnen met het analyseren van de op het CBS en SCP beschikbare bestanden.

- Benoemen van de lacunes in de op het CBS en SCP beschikbare bestanden en nagaan hoe in principe in deze lacunes kan worden voorzien. Grofweg kunnen zich drie situaties voordoen met bijpassende oplossingen.
 - Buiten CBS en SCP zijn gegevens beschikbaar, die in principe voor opname in de monitor in aanmerking zouden komen. Mogelijke bronnen zijn te vinden bij relevante departementen en bij andere onderzoeksinstellingen. De inventarisatie in het eindrapport van de eerste fase van de ontwikkeling van de emancipatiemonitor vormt daarbij het startpunt. Nagegaan is in hoeverre het aanschaffen van die gegevens mogelijk is en - indien dat het geval is - zal een schatting gemaakt worden van eventuele kosten die daaraan verbonden zijn. Deze kosten kunnen betrekking hebben op de aankoop van de data, maar ook op de eventueel noodzakelijke bewerking daarvan ten behoeve van gebruik voor de monitor.
 - Een andere mogelijkheid is dat de lacunes in principe (op termijn) opgelost zouden kunnen worden door aanpassingen in de dataverzameling van CBS en SCP. Te denken valt aan de mogelijkheid om bepaalde vragen toe te voegen aan lopende enquêtes, of wellicht aanpassing van bestaande vragen, en aan eventuele uitbreiding van de steekproef. Nagegaan zal worden in hoeverre dat een haalbare strategie is en, wanneer dat het geval lijkt, zal worden geschat wat voor kosten daaraan verbonden zijn.
 - Eenderde situatie die zich kan voordoen is dat de gegevens niet beschikbaar zijn en dat oplossing van de lacunes door aanpassing van lopende onderzoeken van CBS en SCP niet haalbaar lijkt. Indien de opdrachtgever de desbetreffende indicator(en) toch op termijn in de monitor op zal willen nemen is het uitzetten van nieuw onderzoek noodzakelijk. Hoewel het te ver zou voeren om daar diep op in te gaan, zal geprobeerd worden een grove indicatie te geven van de kosten die daar vermoedelijk mee gepaard zullen gaan.
- Opstellen van een plan van aanpak voor de korte termijn. Nagegaan zal worden voor welke indicatoren het haalbaar is om een eerste pilot van de monitor te produceren. Daarbij wordt tevens bezien op welke wijze de pilot een plaats kan krijgen in het Jaarboek Emancipatie 1999.
- Opstellen van een plan van aanpak voor de lange termijn. Afgezien van het ontwikkelen van een concreet voorstel voor een bepaalde uitwerking van de monitor, zal ook een beslissingsdocument opgesteld worden. Alvorens over te kunnen gaan tot de daadwerkelijk uitvoering van de ontwikkeling van de emancipatiemonitor is immers definitieve besluitvorming nodig over de inhoud van de monitor: wat voor indicatoren gaan deel uit maken van de monitor en hoe zullen deze indicatoren geoperationaliseerd worden. Ook zal een beslissing genomen moeten worden over wijze waarop de monitor op de lange termijn verder gestalte zal krijgen, inclusief over de wijze van oplossing van de gesignaleerde lacunes in de data.

1.5 Opbouw van het rapport

In de hierna volgende hoofdstukken volgt een nadere uitwerking van de indicatoren voor de emancipatiemonitor en een analyse van bronnen die beschikbaar zijn om de monitor mee te vullen.

Achtereenvolgens komen dan arbeid, zorg en inkomen, onderwijs, politieke en maatschappelijke besluitvorming en geweld aan bod. Het lijkt echter zinvol om in de monitor te beginnen met enkele basisgegevens over de Nederlandse bevolking. In de monitor zal immers regelmatig onderscheid gemaakt worden tussen verschillende bevolkingscategorieën. Dit onderwerp zal daarom hierna als eerste de revue passeren.

In hoofdstuk 7 volgt een beknopte samenvatting en reflectie op de bevindingen. Ook zijn daarin de voorstellen te vinden voor de concrete aanpak en vormgeving van de emancipatiemonitor.

2 BEVOLKING

Omdat in de monitor regelmatig aandacht wordt besteed aan verschillende categorieën vrouwen is het zinvol zicht te bieden op de omvang van deze categorieën en eventuele ontwikkelingen die zich daarin voordoen. De monitor dient dan ook informatie te verschaffen over de positie van vrouwen in de bevolking, gespecificeerd naar leeftijd, etniciteit en huishoudenssamenstelling (opleidingsniveau en arbeidsparticipatie komen afzonderlijk aan bod).

Een belangrijke kwestie is welke definitie van etniciteit gehanteerd zal worden. Er zijn namelijk verschillende manieren waarop dit in onderzoek gebeurt. De belangrijkste gehanteerde indicatoren zijn nationaliteit en geboorteland. Afhankelijk van de vraag of men uitgaat van de persoon zelf en/of van de vader en/of moeder bestaan bovendien nog verdere varianten.

De eerste kwestie betreft de keuze voor nationaliteit of geboorteland als indicator. Het hanteren van nationaliteit als indicator wordt in het algemeen onbevredigend gevonden, met name omdat sommige categorieën allochtonen zich qua nationaliteit niet laten identificeren (bv. Antillianen). De meeste onderzoekers hanteren momenteel het geboorteland als criterium: de etniciteit van personen wordt bepaald op basis van het land van herkomst van de persoon zelf en/of van de ouders. Voorgesteld wordt ook in de emancipatiemonitor het geboorteland als criterium te hanteren.

Een tweede kwestie is vervolgens de vraag of een uitgebreide of een beperkte definitie gehanteerd moet worden bij het vaststellen van de etniciteit. Volgens de beperkte definitie moeten twee van de drie personen (persoon zelf en ouders) in het buitenland zijn geboren om als allochtoon geclassificeerd te worden. Volgens de uitgebreide definitie is of de persoon zelf of één van de beide ouders in het buitenland geboren (dus ook in het buitenland geboren kinderen van Nederlandse ouders en adoptiekinderen vallen hierna). Deze definitie wordt gehanteerd in het minderhedenbeleid, waarbij opgemerkt moet worden dat niet al deze personen tot de doelgroepen van het minderhedenbeleid behoren¹. De prioriteit in het rijksbeleid - tegenwoordig integratiebeleid geheten - wordt gelegd bij de grotere etnische minderheidsgroepen, te weten die van Surinaamse, Turkse, Marokkaanse en Nederlands-Antilliaanse afkomst (TK 1998/1999b).

In de beschrijving van de positie van leden van etnische minderheden is bovendien het maken van onderscheid tussen allochtonen van de eerste en van de tweede generatie relevant. Een allochtoon van de eerste generatie is iemand die buiten Nederland is geboren en waarvan ook de vader en/of de moeder buiten Nederland is geboren. Een allochtoon van de tweede generatie is iemand die in Nederland is geboren en van wie beide ouders in het buitenland zijn geboren.

Voorgesteld wordt om - conform het minderhedenbeleid - in de emancipatiemonitor in principe steeds de ruime definitie te hanteren, dus of de persoon zelf of één van beide ouders is in het buitenland geboren. Waar dat zinvol en mogelijk is dienen zo veel mogelijk doelgroepen van het minderhedenbeleid onderscheiden te worden. In elk geval behoeven echter de vier prioriteitsgroepen van het integratiebeleid aandacht. In de inventarisatie van beschikbare bronnen in de volgende hoofdstukken zal steeds bezien worden in hoeverre dat haalbaar is.

3 ARBEID, ZORG EN INKOMEN

De toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen is één van de meest opvallende emancipatieontwikkelingen van de afgelopen decennia. Toch zijn er nog altijd grote verschillen tussen vrouwen en mannen in aard en omvang van hun arbeidsdeelname. Dit heeft gevolgen voor de inkomensongelijkheid tussen de seksen. Tegelijkertijd blijft de groei van de deelname van mannen aan onbetaalde arbeid nogal mager, met alle gevolgen voor de arbeidsdeelname van vrouwen van dien.

Herverdeling van arbeid en inkomen tussen mannen en vrouwen is dan ook nog altijd een kernthema van emancipatiebeleid. Het streven daarbij is gericht op het bevorderen van gelijkere posities van mannen en vrouwen in het arbeidsproces, gelijkere verdeling van onbetaalde arbeid en het bevorderen van economische zelfstandigheid van vrouwen en zorgzelfstandigheid van mannen. Bij het in kaart brengen van de maatschappelijke ontwikkelingen op deze gebieden dient in de emancipatiemonitor aandacht besteed te worden aan de drie afzonderlijke thema's betaalde en onbetaalde arbeid en inkomen, maar ook aan de samenhang daartussen. Conform de uitgangspunten voor de ontwikkeling van de emancipatiemonitor zullen naast feitelijke ontwikkelingen ook het doordringen van emancipatiedoelen en opvattingen een plaats in de monitor krijgen.

3.1 Arbeid en zorg

3.1.1 Inleiding en begripsbepaling

De doelstelling van het emancipatiebeleid ten aanzien van betaalde arbeid kan omschreven worden als het bevorderen van gelijkere posities van mannen en vrouwen in het arbeidsproces. Verschillende aspecten verdienen daarbij aandacht:

- het aandeel van vrouwen en van mannen dat betaalde arbeid verricht;
- de omvang van de arbeidsduur van vrouwen en mannen;
- de aard van het dienstverband van vrouwen en mannen;
- de verdeling van vrouwen en mannen over verschillende sectoren, beroepen en functieniveaus;
- de omvang van de werkloosheid onder vrouwen en mannen;
- de omvang van de arbeidsongeschiktheid onder vrouwen en mannen;

Bij het volgen van ontwikkelingen in de arbeidsparticipatie worden doorgaans de definities van het Centraal Bureau voor de Statistiek gehanteerd. De volgende definities zijn van belang. De 'beroepsbevolking' bestaat uit alle mensen van 15-64 jaar die minstens 12 uur per week betaald werk verrichten of minstens 12 uur per week willen werken, daarvoor direct beschikbaar zijn en bovendien actief zoeken naar werk. Kijkend naar de arbeidsdeelname wordt bovendien onderscheid gemaakt tussen bruto-arbeitsdeelname en netto-arbeitsdeelname. De 'bruto-arbeitsdeelname' is het aandeel van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking in de totale bevolking van 15-64 jaar. De 'netto-arbeitsdeelname' is het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de totale bevolking van 15-64 jaar.

Om begripsverwarring en het in omloop brengen van tegenstrijdige gegevens te voorkomen wordt voorgesteld om ook in de emancipatiemonitor deze definities te gebruiken. Aangezien echter veel vrouwen werkzaam zijn in banen van minder dan 12 uur, zal het voorkomen daarvan wel in de overzichten meegenomen worden. Dit is bovendien noodzakelijk voor het beschrijven van het aandeel van vrouwen in termen van het arbeidsvolume.

Ook ten aanzien van de verdeling van de onbetaalde arbeid streeft het kabinet gelijkere verdeling tussen de seksen na. De term onbetaalde arbeid is een overkoepelende term ter aanduiding van huishoudelijk werk, zorg voor kinderen, vrijwilligerswerk, mantelzorg, enzovoort. Dit wordt ook wel aangeduid met het begrip zorg. Omdat dit laatste begrip voor velen echter primair associaties oproept

met de zorg voor kinderen, en het in principe in het beleid ook om andere vormen van zorg gaat, wordt hier de term onbetaalde arbeid gebruikt.

Een specifiek onderwerp van belang is de combinatie van betaalde en onbetaalde arbeid. Het kabinet wil deze combinatie vergemakkelijken. De emancipatiemonitor dient zicht te bieden op de mate waarin dit via verschillende voorzieningen gestalte krijgt evenals op het gebruik daarvan door mannen en vrouwen.

In de eerste fase van de ontwikkeling van de emancipatiemonitor is vastgesteld dat steeds drie invalshoeken gehanteerd moeten worden. De feitelijke ontwikkelingen dienen in kaart gebracht te worden, de mate waarin de emancipatiedoelen doordringen in de praktijk, en opvattingen. De volgende paragraaf biedt een overzicht van de bronnen die daartoe te gebruiken zijn.

3.1.2 Bronnen voor monitoring van feitelijke ontwikkelingen

Conform de resultaten uit de eerste fase van de ontwikkeling van de emancipatiemonitor wordt voorgesteld om de volgende indicatoren in de emancipatiemonitor op te nemen.

- Netto- en bruto-arbeidsparticipatie in personen (arbeid in loondienst of als zelfstandige);
- Arbeidsduur in uren;
- Horizontale en verticale segregatie;
- Segregatie naar contracttype en type arbeidsrelatie;
- Werkloosheid en arbeidsongeschikten en andere uitkeringsafhankelijken;
- Tijdsbesteding aan betaalde en onbetaalde arbeid;
- Gebruik van voorzieningen die 'de combinatie' vergemakkelijken (via uitbesteding van onbetaalde arbeid of via beroep op regelingen om meer tijd te verkrijgen voor het verrichten van onbetaalde arbeid).

Relevante achtergrondkenmerken die aandacht zouden moeten krijgen zijn: etniciteit, huishoudensamenstelling, leeftijd en opleidingsniveau.

Betaalde arbeid

De belangrijkste bron voor gegevens over ontwikkelingen ten aanzien van de betaalde arbeid is de Enquête beroepsbevolking (EBB). In deze enquête wordt behalve naar allerlei aspecten van de arbeidsdeelname, ook gevraagd naar de meeste hiervoor genoemde achtergrondkenmerken (leeftijd, opleidingsniveau en huishoudensamenstelling). Met behulp van dit onderzoek is het mogelijk de eerste vier punten goeddeels in kaart te brengen. Wanneer er tijdreeksen gepresenteerd moeten worden is er echter een probleem bij het differentiëren naar etniciteit. Pas in de laatste jaargangen van de EBB wordt etniciteit namelijk gemeten volgens de ruime definitie, dat wil zeggen: is er gevraagd naar het geboorteland van de persoon zelf en van de ouders. Voordien is alleen gevraagd naar het eigen geboorteland en nationaliteit.

Om verder teruggaand in de tijd trends in de arbeidsdeelname van leden van etnische minderheden in kaart te brengen valt eventueel gebruik te maken van het SPVA (onderzoek Sociale positie en voorzieningengebruik allochtonen). Dit onderzoek is sinds 1989 vier keer uitgevoerd, de laatste aflevering dateert van 1998. Een beperking van dit onderzoek is dat het alleen de vier grootste minderheidsgroeperingen omvat: Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen. Ter vergelijking is overigens ook een beperkt aantal autochtonen ondervraagd. Dit is echter geen representatieve categorie van de bevolking aangezien de steekproef van het SPVA getrokken wordt uit de inwoners van de vier grote steden, aangevuld met een aantal gemeenten, die zo gekozen zijn dat ongeveer 80% van de in Nederland wonende allochtonen in de onderzoekspopulatie zitten.

Werkloosheid en arbeidsongeschiktheid

De werkloosheidscijfers zijn af te leiden uit de EBB. Voor differentiatie tussen verschillende typen uitkeringsgerechtigden valt te putten uit het Inkomenspanel onderzoek (IPO). Hiermee kan een

algemeen beeld geschetst worden van het percentage mannen en vrouwen dat een bepaalde uitkering geniet (zoals bijstand, WW en WAO). Het IPO bevat momenteel aan achtergrondkenmerken naast het geslacht alleen informatie over de leeftijd. Er loopt echter een revisie van het IPO in het kader waarvan in de toekomst ook gegevens over etniciteit en de huishoudenssituatie beschikbaar zullen zijn (vermoedelijk vanaf 1995).

Een groter CBS-bestand met gegevens over alle soorten inkomens van personen is het Regionaal inkomens onderzoek (RIO). Met dit bestand (gekoppeld aan de Gemeentelijke basisadministratie) is het nog beter mogelijk om onderscheid naar verschillende achtergrondkenmerken te maken, zeker wanneer deze achtergrondkenmerken gecombineerd moet worden. Dit onderzoek vindt echter minder frequent plaats en heeft een langere verwerkingstijd, waardoor de gegevens wat minder actueel zijn. Een andere bron van informatie (indien nodig) is de Verzekerden administratie (VZA), een bestand van het Landelijk instituut sociale verzekeringen (LISV) met de geregistreerde gegevens van de gezamenlijke uitvoeringsinstanties. Dit bestand bevat informatie over alle uitkeringsgerechtigden van de werknemersverzekeringen (ZW, WAO, AAW en WW). Hierbij kan onderscheid gemaakt worden naar sekse, leeftijd en burgerlijke staat, verdere achtergrondkenmerken zijn niet bekend.

Onbetaalde arbeid

De belangrijkste bron voor het in kaart brengen van de tijd die mensen besteden aan onbetaalde arbeid (vergeleken met de tijd besteed aan betaalde arbeid) is het Tijdsbestedingsonderzoek van het SCP (TBO). Daarbij is het mogelijk om verschillende soorten onbetaalde arbeid te onderscheiden: huishoudelijk werk, zorg voor kinderen en andere huisgenoten, doe-het-zelf-werkzaamheden, familie-hulp, hulp aan niet-familie en vrijwilligerswerk (deelname aan politieke, religieuze en maatschappelijke organisaties). Dit onderzoek wordt eens in de vijf jaar gehouden en biedt zeer gedetailleerde informatie over hoe mensen (ouder dan 12 jaar) hun tijd besteden. Van de verschillende manieren om tijdsbesteding in kaart te brengen wordt de in het TBO gehanteerde methode algemeen als meest betrouwbaar gezien. Aangezien bovendien dit onderzoek al geruime tijd loopt (voor het eerst in 1975) is het mogelijk om trends vast te stellen. Hoewel dit onderzoek zeer gedetailleerde informatie bevat heeft het ook zijn beperkingen. Zo worden zogeheten secundaire activiteiten niet gemeten, terwijl mensen soms meer dingen tegelijk doen (bv. tijdens het eten met de kinderen over school praten). Tegelijkertijd is de grens tussen verschillende activiteiten niet altijd helder, bijvoorbeeld tussen huishoudelijke bezigheden en hobby's.

Een andere beperking van het TBO is nog dat leden van etnische minderheden hier te weinig aan deel nemen om een betrouwbare vergelijking met autochtonen te kunnen maken. Wel is informatie bekend over andere achtergrondkenmerken: huishoudenssituatie, leeftijd, geslacht en opleiding. Het TBO wordt zoals gezegd slechts eens in de vijf jaar uitgevoerd. Indien behoefte bestaat aan een vaker inzicht in de ontwikkeling van de verdeling van onbetaalde arbeid kan sinds kort gebruikge- maakt worden van het mini-TBO, dat uitgevoerd wordt door het CBS. Dit is minder diepgaand maar kan eventueel gebruikt worden bij wijze van globale indicatie.

Het TBO is een personensteekproef hetgeen impliceert dat weliswaar de deelname van vrouwen en mannen aan de onbetaalde arbeid in kaart kan worden gebracht, maar geen analyse van de verdeling binnen huishoudens mogelijk is. Van de respondenten is wel bekend hoeveel uren hun eventuele partner betaald werk verricht. Dit maakt het mogelijk te bezien hoeveel onbetaalde arbeid vrouwen en mannen verrichtten, waarbij een onderverdeling te maken valt tussen verschillende verdienertypen (eenverdieners, anderhalfverdieners, tweeverdieners en geenverdieners).

Een specifiek onderwerp dat nog enige nadere toelichting behoeft is vrijwilligerswerk en informele hulp. Dit zijn meestal geen activiteiten die men dagelijks of zelfs wekelijks verricht, in het TBO is daarom behalve in de dagboekjes ook in de aparte vragenlijst hiernaar gevraagd. Ook kan gebruikge- maakt worden van het Permanent onderzoek leefsituatie (module REP) dat hierover vragen bevat. Dit onderzoek heeft betrekking op de 12 maanden voorafgaand aan bevraging.

Gebruik van voorzieningen voor de combinatie van betaalde en onbetaalde arbeid

De emancipatiemonitor dient tevens inzicht te bieden in het gebruik van voorzieningen die de combinatie van betaalde en onbetaalde arbeid vergemakkelijken (bronnen voor het in kaart brengen van ontwikkelingen in het aanbod komen verderop aan bod). Daarbij kan onderscheid gemaakt worden tussen gebruik van mogelijkheden om de onbetaalde arbeid uit te besteden (kinderopvang en persoonlijke dienstverlening) en regelingen die betaald werkenden in de gelegenheid stellen om zelf (meer) onbetaalde arbeid te verrichten.

Om informatie te verschaffen over de mate waarin ouders gebruikmaken van verschillende vormen van kinderopvang (ook informele opvang) biedt het Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (AVO) mogelijkheden. Dit onderzoek bevat tevens gegevens over diverse achtergrondkenmerken van de leden van het huishouden. Wanneer ouders gebruikmaken van bedrijfsplaatsen, is echter niet duidelijk of dat via de werkgever van de man of van de vrouw is. Gezien het geringe aantal gebruikers in de steekproef is het maken van onderscheid tussen verschillende categorieën slechts beperkt mogelijk. Etnische minderheden bovendien zijn onvoldoende vertegenwoordigd in het onderzoek. Ook het Onderzoek gezinsvorming biedt sinds de laatste editie (1998) verschillende mogelijkheden om informatie te bieden over de gebruikers van kinderopvang. In dit onderzoek is retrospectief gevraagd naar het gebruik van kinderopvang (ook informeel) in de vier jaar dat de eventuele kinderen klein waren.

Ten slotte hebben in het verleden Groot en Maassen van den Brink twee keer onderzoek verricht naar de kinderopvang, (in 1991 en 1995). Dit onderzoek bevat eveneens enkele gegevens over de gebruikers. Het betrof een onderzoek in opdracht van VWS, er zijn echter geen voornemens op het departement om dit onderzoek te herhalen.

De mate waarin mensen onbetaalde arbeid uitbesteden door gebruik te maken van persoonlijke dienstverlening wordt nauwelijks systematisch onderzocht. Wel kan via het AVO enig zicht geboden worden op de mate waarin mensen huishoudelijke hulp inhuren. Het TBO bevat enkele vragen over gebruikmaking van leveranciers die thuis bezorgen, postorderbedrijven en teleshoppen.

Er is vrijwel geen informatie beschikbaar over de mate waarin mannen en vrouwen gebruikmaken van verschillende verlofregelingen om zelf meer onbetaalde arbeid te kunnen verrichten. Een uitzondering betreft het ouderschapsverlof, waarvan in de wet is vastgelegd dat deze wet elke 3 jaar geëvalueerd zal worden (voor het eerst in 1993). Deze evaluaties bieden zicht op de mate waarin werknemers in bedrijfsleven en overheid gebruikmaken van ouderschapsverlof.

Ook de Enquête beroepsbevolking biedt zicht op het gebruik van ouderschapsverlof en aangezien het hier om een persoonsenquête gaat zijn ook gegevens over de achtergrondkenmerken bekend. Gezien de geringe mate van gebruik is het echter niet mogelijk om diepgaand onderzoek te doen naar het gebruik door verschillende bevolkingscategorieën. Om dezelfde reden is het moeilijk dit gebruik te bezien in relatie tot de seksesegregatie op de arbeidsmarkt (een wens uit de eerste fase van de ontwikkeling van de emancipatiemonitor). Het valt overigens te overwegen om bij wijze van oplossing verschillende edities van de EBB samen te voegen. Dat heeft echter het nadeel dat trends dan minder snel opgespoord worden.

3.1.3 Bronnen voor monitoring van het doordringen van emancipatiedoelen

De tweede poot van de monitor behelst het doordringen van de emancipatiedoelen in het reguliere beleid van verschillende relevante actoren. Voor de herverdeling van de betaalde arbeid moet nagegaan worden in hoeverre de verschillende aspecten van ongelijkheid in posities van vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt beleidsmatige aandacht krijgen. Hierbij gaat het enerzijds om de vraag in hoeverre in het arbeidsmarktbeleid gestreefd wordt naar het bevorderen van gelijkere arbeidsdeelname van vrouwen en mannen in kwantitatieve zin. Anderzijds is van belang in hoeverre in het arbeidsmarktbeleid wordt bijgedragen aan het bevorderen van grotere kwalitatieve gelijkheid in arbeidsdeelname (doorbreken van de seksesegregatie).

Het bevorderen van gelijkere arbeidsdeelname van mannen en vrouwen krijgt in de praktijk vooral

gestalte door de arbeidsparticipatie van *vrouwen* te bevorderen in kwantitatief opzicht. De meest gehanteerde invalshoek daarbij behelst het verbeteren van de mogelijkheden om betaald werk met zorgtaken te combineren. Dit kan gestalte krijgen door uitbreiding van voorzieningen voor het kunnen uitbesteden van zorgtaken (kinderopvang, buitenschoolse opvang, dienstcentra, enz.), verbetering van faciliteiten om zelf te kunnen zorgen door (tijdelijke) vermindering van de arbeidstijd (verlofregelingen), flexibilisering van arbeidstijden en van de aansluiting van de openingstijden van winkels en dienstverlenende instellingen op de arbeidstijden.

Een andere mogelijkheid om de arbeidsdeelname van vrouwen te bevorderen bestaat uit het bevorderen van de instroom en doorstroom van vrouwen. Hierbij kan het bijvoorbeeld gaan om het voeren van een voorkeursbeleid voor vrouwen en om vormen van loopbaanbegeleiding. Hier gaat het dus zowel om het bevorderen van de arbeidsdeelname van vrouwen in kwantitatieve zin, als in kwalitatieve zin (doorbreken van de segregatie). Ook het verbeteren van de positie van deeltijdwerkers en het vergroten van de mogelijkheden om in deeltijd te werken zijn in dit verband van belang.

Ten slotte kan nog gewezen worden op de rol van het inkomensbeleid als middel om de arbeidsdeelname van vrouwen te bevorderen. Dit beleid krijgt echter aandacht in de aparte paragraaf over inkomens.

In principe kan de gelijkere arbeidsdeelname van mannen en vrouwen ook nagestreefd worden door de deelname van *mannen* aan betaalde arbeid af te remmen. Hoewel dit geen echt doel van het overheidsbeleid is, laat het kabinet zich wel inspireren door het 'combinatiescenario'. In het combinatiescenario wordt ervan uitgegaan dat vrouwen en mannen een grote deeltijd baan hebben. Het beleid ten aanzien van deeltijd kan daarom tevens bezien worden vanuit de aandacht die daarin uitgaat naar mannen.

Om in de monitor te volgen in hoeverre het beleid gericht op gelijkere verdeling van betaalde en onbetaalde arbeid in de praktijk gestalte krijgt kunnen de volgende indicatoren gehanteerd worden:

- het aanbod aan kinderopvang en buitenschoolse opvang;
- de beschikbaarheid van verlofregelingen;
- de mogelijkheden voor het uitbesteden van huishoudelijk werk;
- het creëren van flexibele werktijden binnen arbeidsorganisaties;
- verruiming van openingstijden van winkels en dienstverlenende instellingen;
- de mate waarin organisaties gestalte geven aan voorkeursbeleid voor vrouwen (bij instroom en doorstroom);
- het voorkomen van beleid gericht op verbetering van de positie en loopbaanmogelijkheden van deeltijdwerkers.

Hierna wordt bezien in hoeverre er periodiek onderzoek wordt verricht dat het mogelijk maakt om in de emancipatiemonitor te volgen in hoeverre het emancipatiebeleid in dit opzicht in de praktijk gestalte krijgt.

Aanbod van kinderopvang en buitenschoolse opvang

Om hier zicht op te bieden kan via verschillende ingangen te werk gegaan worden. Een ingang is gebruikmaking van onderzoek onder de kinderopvang-instellingen, de andere bestaat uit enquêtes die zicht bieden op de 'gebruikers' van kinderopvang.

Het SGBO verricht jaarlijks in opdracht van het ministerie van VWS (DJB) onderzoek naar kinderopvang (incl. gastouderopvang) bij gemeenten. De gemeenten dienen een enquête uit te zetten bij de instellingen om zo zicht te krijgen op het aantal plaatsen, soort plaatsen (bedrijfsplaatsen, particuliere plaatsen, gesubsidieerde plaatsen en SZW-plaatsen), de bezettingsgraad, wachtlijsten, wie hoeveel betaald (ouders, bedrijf, overheid), personeel, enzovoort. Drie leeftijdsgroepen worden onderscheiden: kinderen van 0-3 jaar, van 4-7 jaar en van 8-12 jaar. Aangezien de gemeenten de meeste instellingen subsidieert is de respons hoog (83%). Van de niet gesubsidieerde instellingen (bv. bedrijfsinterne opvang) is minder bekend, meestal alleen het aantal plaatsen.

Het CBS benadert jaarlijks koepels waar kinderopvanginstellingen bij zijn aangesloten met een

enquête (respons volgens Mutsaers van de VNG: 70%). Deze enquête biedt informatie over het aantal kindplaatsen (halve en hele dagopvang, buitenschoolse opvang, wachtlijsten, bedrijfsplaatsen, enz.). Er is een grote mate van overlap tussen dit CBS-onderzoek en het onderzoek van het SGBO. Een knelpunt, ook in het CBS-onderzoek, is tot op heden de bedrijfsinterne kinderopvang, die buiten beeld blijft. Het CBS streeft ernaar om dat met ingang van 1999 te verbeteren. Daartoe wordt gebruikt gemaakt van gegevens van de VOG, die als werkgeversvereniging zicht heeft op werknemers in de kinderopvang. Via die informatie zijn bedrijven te benaderen met personeel in dienst ten behoeve van kinderopvang.

Beschikbaarheid van diverse verloffaciliteiten (ouderschapsverlof, kraamverlof, calamiteitenverlof, zorgverlof)

Het 'aanbod' van verloffaciliteiten in de verschillende sectoren van de arbeidsmarkt wordt regelmatig in kaart gebracht door de Arbeidsinspectie, voorlopig zal dat ook nog wel blijven gebeuren. Er is overigens geen meerjaren-onderzoeksplan waar dat in vastligt. Dit onderzoek heeft echter alleen betrekking op de marktsector, de overheid wordt niet onderzocht. Bovendien gaat het om het een CAO-onderzoek, waardoor alleen dat deel van het bedrijfsleven dat onder een CAO-regeling valt wordt gedekt. Verder blijven eventuele aanvullende regelingen die op het niveau van individuele bedrijven worden getroffen in dit onderzoek buiten beeld. Er zijn voorlopig bij de Arbeidsinspectie geen ambities om de overheid in het onderzoek te betrekken².

Overige indicatoren

Hoewel er incidenteel wel onderzoeken zijn die betrekking hebben op de andere maatregelen die het komen tot een gelijkere verdeling van arbeid tussen mannen en vrouwen bevorderen, is van systematische en periodieke gegevensverzameling op dit terrein geen sprake. Het enige onderzoek dat enkele van de genoemde ontwikkelingen regelmatig in kaart brengt wordt uitgevoerd door de arbeidsinspectie (namelijk beleid ter bevordering van de instroom en doorstroom van vrouwen en de mogelijkheid tot vermindering van de arbeidstijd). Dit heeft echter alleen betrekking op het bedrijfsleven. Bovendien is dit onderzoek er niet op gericht om daadwerkelijk na te gaan wat er in de praktijk gebeurt. Men baseert de bevindingen op wat werkgevers zeggen te doen en/of op informatie die afkomstig is uit CAO's.

3.1.4 Bronnen voor monitoring van opvattingen

In de derde plaats krijgen opvattingen een plaats in de monitor. Ten eerste zijn opvattingen van belang over de arbeidsdeelname van vrouwen en mannen, zowel over de mate waarin zij (moeten) participeren als over de aard van de werkzaamheden (bv. de geschiktheid van vrouwen en mannen voor bepaalde beroepen). Uit onderzoek blijken opvattingen op dit terrein immers een rol te spelen bij de instandhouding van de ongelijke arbeidsdeling. Dat geldt niet alleen voor opvattingen onder de bevolking in het algemeen, maar ook opvattingen van werkgevers en andere personen die betrokken zijn bij het personeelsbeleid.

Ten tweede dient de monitor zicht te bieden op opvattingen van mannen en vrouwen over de verdeling van het huishoudelijk werk en de zorg voor kinderen.

Ten derde zijn opvattingen over de rol van de overheid bij het bevorderen van de arbeidsparticipatie van vrouwen en het vergemakkelijken van de combinatie van betaald en onbetaald werk van belang. Het langst lopende en meest frequent uitgevoerde onderzoek dat regelmatig de Nederlandse bevolking systematisch bevraagt over allerlei onderwerpen is Culturele Veranderingen. Hierin zijn ook de meningen gepeild over de arbeidsparticipatie van vrouwen en de verdeling van onbetaalde arbeid. De achtergrondkenmerken van de respondenten die bekend zijn, zijn geslacht, leeftijd en huishoudensituatie. Leden van etnische minderheidsgroepen zijn ondervertegenwoordigd in dit onderzoek. Ook het Onderzoek gezinsvorming van het CBS bevat een paar vragen die nagaan hoe vrouwen en mannen denken over de taakverdeling tussen ouders. Eén vraag (die overigens alleen de vrouwen

voorgelegd krijgen) is in dat verband vermeldenswaardig, namelijk een vraag waar niet een algemene opvatting wordt gemeten, maar de werk- of gezinsgerichtheid van de vrouw zelf.

Het SPVA bevat in 1998 voor het eerst een beperkt aantal vragen over meningen ten aanzien van het verrichten van betaald werk door vrouwen en de taakverdeling tussen partners. Met dit bestand kan daarmee enig zicht verkregen worden op opvattingen van leden van de vier grootste etnische minderheidsgroepen in Nederland, vergeleken met een enigszins selecte groep autochtone Nederlanders.

Het NIDI voert elke 3 à 4 jaar een onderzoek uit naar opvattingen over bevolking en welzijn (MOAB). Dit gebeurde in 1997 voor het laatst en het is nog onduidelijk of het in het jaar 2000 of 2001 opnieuw gehouden wordt. Dit onderzoek bevat verschillende relevante vragen: een aantal over de gewenste taakverdeling tussen de partners en een aantal vragen over de rol van de overheid bij het vergemakkelijken van de combinatie van betaald werk met de zorg voor kinderen.

In onderzoek van de Organisatie voor strategisch arbeidsmarktonderzoek worden vragen gesteld over de gewenste arbeidstijd. Zowel die van de respondent als die van de partner (volgens de respondent) worden gevraagd.

Ten slotte is uit andere onderzoeken nog specifiek informatie beschikbaar over opvattingen van de jeugd over de taakverdeling tussen partners (Scholierenonderzoek en in POLS-jeugd). Dit wordt meegenomen in het hoofdstuk over onderwijs (meervoudig toekomstperspectief).

Eén van de wensen voor de ontwikkeling van de emancipatiemonitor is dat ook inzicht wordt geboden in opvattingen van specifieke actoren, die een rol spelen bij het realiseren van de emancipatiedoelen. In dit geval valt daarbij te denken aan werkgevers en personeelsfunctionarissen. Opvattingen van deze actoren worden echter wel incidenteel onderzocht (bv. Grünell 1997; Remery 1998), maar er bestaat geen herhaaldelijk uitgevoerd onderzoek op dit vlak.

3.2 Inkomen

3.2.1 Inleiding en begripsbepaling

Vrouwen verdienen nog altijd minder dan mannen. Dat komt onder andere omdat veel van hen in deeltijd werken. Maar ook het lagere opleidingsniveau en de kortere werkervaring zijn van belang, met name voor de oudere generaties vrouwen. Bovendien werken vrouwen vaak in lager betaalde beroepen en zijn zij minder vertegenwoordigd in hogere functies. Al deze factoren hebben op hun beurt invloed op de pensioenopbouw van vrouwen en hun rechten op sociale zekerheid.

De doelstelling van het emancipatiebeleid ten aanzien van inkomen is het bevorderen van gelijkere posities van mannen en vrouwen in de inkomensverdeling. Om de economische zelfstandigheid van vrouwen te bevorderen streeft het kabinet ernaar de arbeidsdeelname van vrouwen te vergroten. De 1990-generatie (geboren na 1 januari 1972) krijgt specifieke aandacht in het beleid: zowel vrouwen als mannen van deze generatie worden geacht economisch zelfstandig te zijn. Ook in de monitor zal hier apart aandacht aan besteed worden.

Bij het bepalen van het inkomen dient helderheid te zijn over het gehanteerde inkomensbegrip. In de praktijk worden er diverse termen gehanteerd. Een term die veelvuldig gebruikt wordt is het *bruto-inkomen*. Dit bestaat uit het primair inkomen (bruto-inkomsten uit arbeid, winst uit onderneming en inkomen uit vermogen), vermeerderd met ontvangen bruto-overdrachten. Tot deze laatste categorie behoren overdrachten rechtstreeks van de overheid (bv. bijstandsuitkering), overdrachten via de sociale verzekeringen (zoals uitkering WW, ZW, WAO, AAW en AOW) en andere overdrachten (onder meer pensioenen en lijfrente)³.

Omdat de term bruto-inkomen maar tot op zekere hoogte inzicht geeft in wat mensen feitelijk te besteden hebben, wordt ook de term *besteedbaar inkomen* gebruikt. Dit bestaat uit het bruto-inkomen, verminderd met de betaalde overdrachten en belasting op het inkomen en het vermogen. De betaalde overdrachten bestaan uit premies volksverzekeringen, premies werknemersverzekeringen en andere overdrachten, zoals fiscaal aftrekbare echtscheidingsuitkeringen, premies ziektekostenverzekering en premies voor lijfrenten of voor periodieke uitkeringen bij ziekte of ongeval.

Voor het gebruik in de emancipatiemonitor hebben de begrippen bruto-inkomen en besteedbaar inko-

men allebei nadelen. Bij de bepaling van het bruto-inkomen worden namelijk inkomensbestanddelen meegenomen, die niet strikt individueel zijn. Bovendien wordt bij de bepaling van het bruto-inkomen meestal uitgegaan van belastinggegevens, waarbij sommige inkomensbestanddelen in een huishouden toebedeeld worden aan de meest verdienende persoon (bv. inkomen uit vermogen). Om die reden verdient een ander inkomensbegrip, namelijk *persoonlijk inkomen*, de voorkeur boven bruto-inkomen. Met het persoonlijk inkomen wordt bedoeld op het bruto-inkomen, exclusief inkomsten uit vermogen, huursubsidie, rijksbijdrage eigen woning, tegemoetkoming studiekosten en kinderbijslag. Het gaat hierbij dus uitsluitend om inkomenscomponenten die aan een afzonderlijk lid van een huishouden kunnen worden toegeschreven.

Het gebruik van de term besteedbaar inkomen is om vergelijkbare redenen niet gelukkig. Dit begrip heeft per definitie betrekking op huishoudens, omdat de bestedingsmogelijkheden van de afzonderlijke leden van het huishouden niet onafhankelijk van elkaar zijn. Hoewel dus op principiële gronden gebruik van dit begrip in de emancipatiemonitor niet zinvol is, zijn er ook praktische bezwaren. Indien namelijk de afzonderlijke leden van huishoudens wat besteedbaar inkomen betreft uit elkaar gehaald zouden moeten worden, ontstaan er problemen bij de toerekening van inkomenscomponenten aan de leden van het huishouden.

Om grond van vorenstaande argumenten zal in de monitor met name gebruik worden gemaakt van de term 'persoonlijk inkomen'.

Hierna komen achtereenvolgens wederom eerst de bruikbare bronnen voor het in kaart brengen van de feitelijke ontwikkelingen aan bod, gevolgd door de doorwerking van emancipatiedoelen in het inkomensbeleid en opvattingen.

3.2.2 Bronnen voor monitoring van feitelijke ontwikkelingen

Voor het in kaart brengen van de feitelijke ontwikkelingen zijn in de eerste fase van de ontwikkeling van de emancipatiemonitor de volgende onderwerpen voorgesteld.

- Percentage mannen en vrouwen die individueel economisch zelfstandig zijn (economisch zelfstandig wordt hier gedefinieerd als het verdienen van tenminste 70% van het bruto wettelijk minimumloon).
- Aandeel van het inkomen van vrouwen in inkomen van het huishouden.
- Gemiddeld uurloon van vrouwen als percentage van mannen (koppelen aan segregatie).
- Gemiddeld jaarloon van vrouwen als percentage van mannen (koppelen aan segregatie en arbeidsduur).
- Aandeel van het inkomen van vrouwen in het nationaal inkomen.

Achtergrondkenmerken: huishoudenssamenstelling, leeftijd, opleidingsniveau en etniciteit.

Gegevens over inkomens kunnen geput worden uit twee typen onderzoeken: persoonsenquêtes en administratieve gegevens (met name belasting). Het voordeel van het laatste type onderzoek is dat er vrijwel geen 'non-respons' bestaat. Een tweede voordeel is dat er in de administratieve gegevens minder sprake is van onderrapportage van het inkomen (ofschoon wel de inkomens lager dan de belastingvrije voet er buiten vallen) en zij een nauwkeuriger beeld geven. Gezien de grotere betrouwbaarheid van administratieve gegevens verdient gebruik van deze bron de voorkeur boven enquêtes.

Om informatie over inkomens te krijgen op grond van administratieve gegevens kan gebruikgemaakt worden van het Inkomenspanelonderzoek (IPO). Dit onderzoek put vooral uit de bestanden van de Belastingdienst (aangevuld met gegevens over huursubsidie en studiefinanciering). Met het IPO kan een overzicht geboden worden van het persoonlijk inkomen van individuen. Een beperking van dit onderzoek is dat het geen informatie bevat over de aard en omvang van de arbeid. Ook zijn er weinig achtergrondkenmerken bekend (alleen leeftijd en geslacht). Momenteel wordt echter gewerkt aan koppeling van het IPO aan de Gemeentelijke basisadministratie, waardoor ook informatie over etniciteit beschikbaar is. Eventueel kan ook gebruikgemaakt worden van het (minder frequent uitgevoerde) RIO.

Gegevens over inkomen onderscheiden naar kenmerken van werknemers (dus geen zelfstandigen) kunnen ook gehaald worden uit het Loonstructuuronderzoek. Dit is een bestand waarin gegevens over jaarlonen uit de Enquête werknemers en lonen (EWL) zijn gekoppeld met de Enquête beroepsbevolking (EBB) en de Verzekerden administratie (VZA). Daarmee is dit onderzoek in feite een mengvorm van een persoonsenquête met administratieve gegevens. Daarmee is het mogelijk om uurloonverschillen te berekenen en deze te relateren aan de seksesegregatie op de arbeidsmarkt. Ook kunnen eventueel diverse gegevens over personen met dit bestand in verband gebracht worden met het loon (opleidingsniveau, etniciteit en huishoudenssamenstelling).

De ontwikkeling van beloningsverschillen tussen mannen en vrouwen kan eveneens in kaart gebracht worden via het jaarlijks arbeidsvoorwaardenonderzoek van de Arbeidsinspectie. Hierbij wordt een steekproef getrokken van een groot aantal bedrijven en vervolgens wordt uit die bedrijven een steekproef van werknemers getrokken. Naast informatie over arbeidsvoorwaarden is ook een groot aantal persoons- en functiekenmerken opgenomen. De Arbeidsinspectie publiceert elke twee jaar over dit onderwerp, maar de gegevensverzameling vindt ieder jaar plaats. Dit onderzoek heeft betrekking op het bedrijfsleven en de gepremieerde en gesubsidieerde sector, de overheid zelf maakt geen deel uit van het onderzoek.

Relatering van deze bronnen aan de onderwerpen die genoemd zijn voor opname in de emancipatiemonitor levert het volgende voorstel op.

- Percentage vrouwen en mannen dat economisch zelfstandig is.
Aangezien het kabinet streeft naar het bevorderen van economische zelfstandigheid door middel van betaalde arbeid, valt te overwegen hier niet al het persoonlijk inkomen te bezien, maar alleen het persoonlijk inkomen voorzover afkomstig uit arbeid (dus exclusief de overdrachten). Het IPO kan voor dit punt gebruikt worden.
- Het aandeel van vrouwen in het inkomen van het huishouden.
Relevant is vooral het aandeel van de vrouw vergeleken met dat van de man. Dat betekent dat het eventuele inkomen van kinderen buiten beschouwing blijft. Het persoonlijk inkomen lijkt voor deze vergelijking het meest geschikt. Te overwegen valt om daarbinnen nog een onderscheid te maken tussen het inkomen uit arbeid en uit overdrachten. Ook valt te overwegen om éénverdieners en tweeverdieners van elkaar te onderscheiden. Bron: IPO.
- Gemiddeld uurloon van mannen en vrouwen.
De berekening van het gemiddeld (bruto)uurloon is alleen mogelijk voor degenen die in loondienst werken. Van hen is immers het aantal arbeidsuren bekend. Voor dit punt biedt het Loonstructuuronderzoek informatie.
- Gemiddeld jaarinkomen van mannen en vrouwen.
Bij het in kaart brengen van het gemiddeld jaarinkomen van mannen en vrouwen kunnen niet alleen degenen in loondienst maar ook de zelfstandigen bezien worden. Voor dit onderwerp is het IPO geschikt. Evenals bij het tweede punt valt te overwegen om het persoonlijk inkomen te bezien en daarbij onderscheid te maken tussen het inkomen uit arbeid en uit overdrachten.
- Het aandeel van vrouwen in het nationaal inkomen.
Het vaststellen van het aandeel van vrouwen in het nationaal inkomen ten slotte kent specifieke knelpunten. Het is de vraag of het wel zinvol is om het aandeel van vrouwen te relateren aan het nationaal inkomen of het bruto binnenlands product (BBP). Behalve de inkomens van individuen en huishoudens, maken namelijk ook afschrijvingen en de ingehouden winst van bedrijven daar deel van uit. Om vast te stellen welk aandeel van het BBP toe te schrijven valt aan de inspanningen van vrouwen, zou een verdeelsleutel gebruikt moeten worden voor de verdeling van dat deel van het BBP. Dit is om verschillende redenen echter een hachelijke onderneming.
Om toch enig zicht te bieden op de relatieve bijdrage van vrouwen en mannen aan het nationaal inkomen wordt voorgesteld om alleen het totaal van de persoonlijke inkomens van vrouwen uit arbeid te relateren aan het totaal van de persoonlijke inkomens van mannen en vrouwen uit arbeid. Dit is echter eigenlijk alleen zinvol voor degenen onder de 65 jaar. Voor dit doel kan gebruikgemaakt worden van het IPO. Een vergelijkbare werkwijze wordt gehanteerd bij de

berekening van de Gender Development Index (Verenigde Naties).

In het vorenstaande lopen in feite nog twee benaderingen wat door elkaar heen. Aan de ene kant gaat de aandacht uit naar de bijdrage van vrouwen aan de consumptie, dat wil hier zeggen inkomen uit arbeid en uitkeringen (2 en 4). Aan de andere kant wordt de bijdrage van vrouwen aan de productie gezien, dat wil hier zeggen: alleen inkomen uit arbeid (1, 3 en 5). In de presentatie kan dit uitdrukkelijker onderscheiden worden. Ook valt te overwegen het accent te leggen op de bijdrage van vrouwen aan de productie (in dat geval bij punt 4 overdrachten niet meenemen), waarbij alleen punt 2 betrekking heeft op de bijdrage van vrouwen aan het inkomen op huishoudensniveau.

3.2.3 Bronnen voor monitoring van het doordringen van emancipatiedoelen in het inkomensbeleid

Het beleid dat gericht is op het bevorderen van de economische zelfstandigheid van vrouwen vindt vooral plaats via de lijn van het bevorderen van de arbeidsparticipatie, hetgeen elders in de monitor aandacht krijgt. Ook beleid in het kader van de sociale zekerheid en belastingen is in dit verband echter relevant.

In het stelsel van sociale zekerheid wordt nog in belangrijke mate uitgegaan van het huishouden als eenheid in plaats van het individu. Bijvoorbeeld bij het bepalen van het recht op bijstand en de hoogte van het eventueel toe te kennen bedrag, wordt rekening gehouden met de huishoudenssituatie. Het kabinet gaat ervan uit dat Nederland in een overgangssituatie verkeert van een kostwinnersmodel naar een geëmancipeerd model, waarin in tegenstelling tot vroeger uitgegaan wordt van een situatie waarin mensen zowel economisch als zorgzelfstandig zijn. Op dit moment kennen de sociale zekerheid en het belastingstelsel dus nog zowel elementen van het kostwinnersmodel als individuele elementen. Een indicator voor het volgen van de doorwerking van het emancipatiebeleid zou kunnen zijn de mate waarin in inkomensbeleid nog sprake is van kostwinners-elementen.

Onderzoek waarin wordt nagegaan in hoeverre het bevorderen van individuele economische zelfstandigheid gestalte krijgt in het inkomensbeleid wordt slechts incidenteel verricht. Vragen die van belang zijn in het kader van de emancipatiemonitor zijn: in hoeverre verdwijnen inkomensregelingen die een financiële drempel opwerpen voor toetreding of herintreding van vrouwen op de arbeidsmarkt, en hoe ontwikkelt zich de verzelfstandiging of individualisering van uitkeringen en ander inkomensbeleid?

3.2.4 Bronnen voor monitoring van opvattingen

Er zijn op dit moment geen lopende onderzoeken naar opvattingen van de Nederlandse bevolking die betrekking hebben op de individualisering van inkomens. In het verleden, ten tijde van de invoering van de tweeverdienerswet bevatte het onderzoek Culturele Veranderingen wel enkele vragen over de wenselijkheid van individualisering van inkomens. Sinds 1992 gebeurt dat niet meer. Het is in principe echter wel mogelijk om opnieuw enkele attitudevragen hierover mee te laten lopen in dat onderzoek.

4 POLITIEKE EN MAATSCHAPPELIJKE BESLUITVORMING

4.1 Inleiding en begripsbepaling

Al in de eerste nota over het emancipatiebeleid *Emancipatie, proces van verandering en groei* (TK 1976/1977) was het vergroten van het aandeel van vrouwen in de politiek en het openbaar bestuur een belangrijk punt van aandacht. En hoewel de benadering in de loop der jaren zou veranderen, behoort het nog altijd tot de belangrijkste onderdelen van het emancipatiebeleid. Het kabinet hanteert sinds 1992 streefcijfers (die af en toe bijgesteld worden) om het aandeel van vrouwen in de politiek en het openbaar bestuur te vergroten. Maar ook het vergroten van de deelname van vrouwen aan andere bestuurlijke gremia krijgt aandacht, onder andere door het subsidiëren van initiatieven als Toplink en Opportunity in Bedrijf.

De doelstelling die het kabinet beoogt te realiseren is het vergroten van het aandeel van vrouwen in de politieke en maatschappelijke besluitvorming. Nu kunnen vrouwen en mannen op zeer vele manieren deelnemen aan besluitvorming. In het kader van de emancipatiemonitor zal uitsluitend gekeken worden naar het aandeel van vrouwen in formele functies, en wel die functies waarvan verwacht mag worden dat zij mogelijkheden bieden om veel invloed te hebben op een maatschappelijke sector. Voor de goede orde zij opgemerkt dat het dus niet gaat om de mate waarin vrouwen daadwerkelijk invloed uitoefenen, maar om de mate waarin zij op posities zitten waar zij dat zouden kunnen doen.

De arena's waarin zich politieke en maatschappelijke besluitvorming afspeelt en die in de monitor aandacht krijgen, kunnen in drie categorieën worden ondergebracht. Ten eerste verdient uiteraard de politiek en het openbaar bestuur aandacht. Een tweede categorie betreft topfuncties binnen de diverse maatschappelijke sectoren. Voorgesteld wordt om niet alle maatschappelijke sectoren in de monitor op te nemen, maar alleen die sectoren waarbinnen belangrijke beslissingen genomen worden over de hoofdthema's uit de emancipatiemonitor. Dit betekent dat aandacht besteed wordt aan het aandeel van vrouwen in topfuncties in de sociaal-economische sfeer, in het onderwijs en in de gezondheidszorg, dit laatste vanwege de opvang en hulpverlening aan slachtoffers van seksueel geweld (politie en justitie krijgen al aandacht onder de noemer van het openbaar bestuur). Eenderde categorie omvat het maatschappelijk middenveld, belangengroepen en maatschappelijke organisaties die door het uitoefenen van politieke druk invloed uit (kunnen) oefenen op het overheidsbeleid. Voorgesteld wordt om dit brede scala in te perken tot landelijke organisaties die gericht zijn op algemeen maatschappelijke vraagstukken.

Achtereenvolgens komen de bruikbare bronnen ten aanzien van:

- Feitelijke ontwikkelingen in het aandeel van mannen en vrouwen in invloedrijke maatschappelijke functies (incl. zittingsduur).
- Beleid om aandeel van vrouwen te vergroten bij benoemende en kandiderende instanties (incl. het belang dat zij hechten aan de vertegenwoordiging van vrouwen).
- Opvattingen over vrouwen en politieke en maatschappelijke besluitvorming in het algemeen en het 'gender'bewustzijn van bestuurders en beslissers (m/v) in bestudeerde organisaties in het bijzonder.

Achtergrondkenmerken: etnisch-culturele achtergrond en zo mogelijk opleiding, beroepssector en leeftijd.

4.2 Bronnen voor monitoring van feitelijke ontwikkelingen

Alvorens in te gaan op de beschikbare bronnen en hun beperkingen volgt een nadere uitwerking van de functies waarvan wordt voorgesteld die op te nemen in de emancipatiemonitor.

Politiek en openbaar bestuur

- Politieke bestuursorganen: gekozen vertegenwoordigers in gemeenten, provincies, tweede en eerste kamer, Europees parlement, waterschappen; 'bestuurders' van deze organen: burgemeester en wethouders, gedeputeerden en CdK, leden kabinet, voorzitters (of leden DB) waterschappen.
- Ambtelijke top binnen de rijksoverheid: secretarissen-generaal en plaatsvervangende SG's, directeuren-generaal en plaatsvervangende DG's; ambtelijke top bij de provincies: griffiers; bij de gemeenten: gemeentesecretarissen; bij de waterschappen: secretarissen.
- Rechterlijke macht:
 - zittende magistratuur: ((vice-)presidenten, raadsheren en (kanton)rechters);
 - staande magistratuur: (procureurs-generaal, advocaten-generaal, officieren van justitie);
 - schrijvende magistratuur (griffiers);
 - top van de politiekorpsen.
- Samenstelling van adviesorganen: externe adviesorganen per departement, Algemene Rekenkamer, Raad van State, onderscheiden naar voorzitter (bij Raad van State: vice-voorzitter), secretaris en leden.

Topfuncties in een aantal maatschappelijke sectoren

- Topfuncties binnen (de grootste) ondernemingen in Nederland: directie/raad van bestuur/raad van commissarissen/raad van toezicht.
- Sociaal-economische belangenorganisaties en bestuursorganen: besturen van centrale werknemersorganisaties, vakbonden en vakorganisaties (bv. alleen die met meer dan 10.000 leden), centrale werkgeversorganisaties, Stichting van de Arbeid, SER, CBA/RBA.
- Topfuncties in het onderwijs. Bijvoorbeeld aandacht voor:
 - onderwijsinstellingen: leden Colleges van Bestuur wo en hbo, ROC-besturen, directies van voortgezet- en basisonderwijs (eventueel een ondergrens aanbrengen qua grootte);
 - overlegorganen: voorzitters en directies van VSNU, NWO, KNAW, HBO-raad, BVE-raad
- Topfuncties binnen de gezondheidszorg. Bijvoorbeeld aandacht voor:
 - leden van directies van (grote) hulpverlenende instellingen: RIAGG, Algemeen maatschappelijk werk, (psychiatrische) ziekenhuizen (ook hier valt te overwegen om een bepaalde ondergrens qua aan te brengen);
 - bestuursleden van overkoepelende organisaties, bijvoorbeeld: leden van de commissie 'Kwaliteit' van GGZ-Nederland, Zorgverzekeraars Nederland.

Maatschappelijk middenveld

- Samenstelling van directies en besturen van landelijk functionerende maatschappelijke organisaties en belangengroepen, die gericht zijn op algemene maatschappelijke vraagstukken.

Informatie over de eerste vier punten is in principe te achterhalen via het ministerie van BZK, die deze gegevens verzamelen in het kader van hun voortgangsrapportages (de volgende verschijnt rond september 1999). Er zijn slechts weinig achtergrondkenmerken bekend (doorgaans alleen sekse). Ook zijn er geen gegevens bekend over de zittingsduur. Alleen voor de leden van gemeenteraden is sinds 1997 na te gaan hoe lang zij zitting hebben (vanaf dat jaar) in de raad, dit via het bestand IRIS van de VNG. Een groot deel van de gegevens wordt mondeling opgevraagd, bijvoorbeeld bij de Kiesraad, provincies en adviesraden. Deels zijn de gegevens uit de Staatsalmanak te halen, bijvoorbeeld over de ambtelijke top bij de rijksoverheid. Het verkrijgen van gegevens over de vertegenwoordiging van vrouwen op verschillende invloedrijke functies binnen de rechterlijke macht is BZK de laatste keer maar tot op zekere hoogte gelukt (geschiedt via Justitie).

Informatie over topfuncties binnen de grootste ondernemingen kan ontleend worden aan het onderzoek van Jos van Hezewijk en Marcel Metze, dat regelmatig de elite van Nederland in kaart

brengt. In dit onderzoek worden gegevens over de 500 grootste bedrijven in Nederland bijgehouden. Dit gebeurt aan de hand van jaarverslagen en via de aankoop van bestanden van bedrijven. Uit dit bestand kan een overzicht verkregen worden van het aandeel van vrouwen in de top van het bedrijfsleven (directies, commissarissen, enz.). In het verleden is twee keer eerder een groter bestand (5.000 bedrijven) vergaard, dat ook gegevens over mannen en vrouwen bevat (peilpunten 1992 en 1994 of 1995). Indien daar vraag naar is wil men een nieuwe peiling uitvoeren om een overzicht van de ontwikkeling van de man/vrouw verdeling in de top van het bedrijfsleven weer te geven, dit uiteraard tegen betaling.

Informatie over besturen van sociaal-economische belangenorganisaties en bestuursorganen. Alleen de FNV (Vrouwensecretariaat) publiceert jaarlijks cijfers over het aandeel van vrouwen onder de leden van de aangesloten bonden, de bondsbesturen en de overige bezoldigde posities. Andere bonden en werkgevers doen dit niet of zelden. Ook voor het overige zullen de gegevens nog verzameld moeten worden (via jaarverslagen of door mondeling navragen).

Informatie over topfuncties in het onderwijs kan verkregen worden via OC&W (thermometer onderwijsmanagement).

Informatie over topfuncties in de gezondheidszorg. Er bestaat geen onderzoek dat hier regelmatig aandacht aan besteedt. Dit zou dus uit jaarverslagen en dergelijke gehaald moeten worden. Wel is hier 2 jaar geleden eenmalig onderzoek naar verricht (Ruijs et al. 1996).

Naar de samenstelling van besturen en directies in het maatschappelijk middenveld is tot noch toe slechts één keer een breed onderzoek verricht, inmiddels alweer 5 jaar geleden (Leijenaar en Niemöller 1994). Het valt te overwegen om dit onderzoek (deels) te herhalen. Omwille van de beperking kunnen eveneens keuzes gemaakt worden voor het volgen van de ontwikkeling binnen bepaalde maatschappelijke sectoren.

4.3 Bronnen voor monitoring van de doorwerking van emancipatiedoelen

Er worden op verschillende fronten officiële initiatieven genomen om het aandeel van vrouwen in invloedrijke functies te vergroten. Zo kent het ministerie van BZK al geruime tijd streefcijfers en vinden vanuit OC&W al geruime tijd inspanningen plaats om het aandeel van vrouwen in invloedrijke functies te vergroten, bijvoorbeeld via wetgeving. Ook worden vrouwenorganisaties gesubsidieerd ter ondersteuning van hun initiatieven om bij verkiezingen het aandeel van vrouwen in de politiek te vergroten. Daarnaast zijn er de al eerder genoemde initiatieven Opportunity in Bedrijf en Toplink.

Hoewel er wel wat documentatie over deze initiatieven bestaat, vindt er geen regelmatig en systematisch onderzoek plaats naar de wijze waarop van benoemende en kandiderende instanties zich inspannen om het aandeel van vrouwen in de besluitvorming te vergroten. Indien dergelijk onderzoek opgezet zal worden, valt te overwegen om de volgende indicatoren daarin te betrekken: de aanwezigheid van beleidsplannen gericht op vergroting van het aandeel van vrouwen, het gebruik van streefcijfers en/of quota, en specifieke werving van vrouwen.

Er zijn incidenteel wel onderzoeken op dit terrein verricht (bv. Van de Velde 1994; Van der Kooij 1998; Leijenaar 1998). Deze onderzoeken zijn weliswaar bruikbaar voor meer analytische beschouwingen, maar vinden niet frequent genoeg plaats om trendcijfers aan te ontlenen.

4.4 Bronnen voor monitoring van opvattingen over vrouwen op invloedrijke functies

Er wordt in Nederland vrijwel geen onderzoek gedaan naar opvattingen over het door vrouwen uitoefenen van invloedrijke functies in politiek en maatschappij. Het onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland bevat hier één relevante stelling over ("het is onnatuurlijk als vrouwen in een bedrijf leiding uitoefenen over mannen"). In principe zijn er mogelijkheden om meer vragen

op te nemen. Eventueel kan een verzoek ingediend worden om vragen op te nemen in het Nederlands kiezersonderzoek, dat steeds rond de verkiezingen voor de Tweede Kamer wordt gehouden. Dit onderzoek is echter uitdrukkelijk op kiezers gericht, terwijl Culturele Veranderingen een bredere doelgroep kent.

Daarnaast verschijnen er af en toe studies naar de wijze waarop vrouwen op invloedrijke posities worden gepresenteerd in de media (bv. Duyvis en Vermeiden 1993). Dit zijn echter incidenteel uitgevoerde onderzoeken.

Er bestaat geen systematisch regelmatig terugkerend onderzoek naar opvattingen van bestuurders en beslissers over deze thematiek. Incidenteel zijn er wel bij specifieke categorieën eenmalige studies verricht die daar enig zicht op bieden (zie bv. Oldersma 1996).

5 ONDERWIJS

5.1 Inleiding en begripsbepaling

De onderwijssector kent een respectabele traditie op het gebied van het emancipatiebeleid. In eerste instantie lag de nadruk op het inhalen van achterstanden door meisjes en vrouwen. De maatregelen waren vooral gericht op de leerlingen, en dan met name op vrouwelijke leerlingen in het voortgezet onderwijs. In de loop der jaren is er meer aandacht gekomen voor de rol van het onderwijs als zodanig en voor het basisonderwijs. Bovendien is met de invoering van het vak verzorging in de basisvorming het beleid ook meer op jongens gericht. Tegenwoordig is het onderwijsemancipatiebeleid primair gericht op het voorbereiden van jongens en meisjes op een meervoudig toekomstperspectief van werk, zorg en maatschappelijke participatie.

Om in de emancipatiemonitor op hoofdlijnen in kaart te brengen hoe jongens en meisjes zich voorbereiden op dat meervoudig toekomstperspectief en welke rol het onderwijs daarbij speelt is het maken van keuzes noodzakelijk. Er zijn immers vele verschillende soorten onderwijs die gezien kunnen worden: basisonderwijs, voortgezet onderwijs, beroepsonderwijs, hoger onderwijs, onderwijs op latere leeftijd, en daarbinnen zijn opnieuw verdere differentiaties mogelijk. Binnen al die typen onderwijs kan gekeken worden naar verschillende kwalificaties, zoals vakkenpakketten, profielen en studierichtingen die gekozen worden en de bijbehorende perspectieven op de arbeidsmarkt. En vervolgens zijn de geleverde prestaties relevant, hoe verhouden de prestaties van jongens en meisjes zich tot elkaar. Bij deze voorbeelden gaat het alleen nog maar om de leerlingen en studenten zelf. De monitor dient echter ook aandacht te besteden aan de wijze waarop in het onderwijs(beleid) gestalte wordt gegeven aan het voorbereiden van jongeren op het meervoudig toekomstperspectief. Hierbij kunnen opnieuw verschillende differentiaties aangebracht worden.

Zonder nu te willen beweren dat wat er in het basisonderwijs gebeurt niet van belang is, wordt omwille van de noodzaak van beperking voorgesteld om in de emancipatiemonitor het basisonderwijs buiten beschouwing te laten. In het voortgezet onderwijs is in feite meer expliciet de oriëntatie op en het maken van keuzes voor het verdere studieverloop en toekomstige levensloop aan de orde.

Uitgaande van deze keuze betekent dat voor de emancipatiemonitor dat gekeken dient te worden naar de wijze waarop jongens en meisjes van 12 jaar en ouder zich voorbereiden op het meervoudig toekomstperspectief en op welke wijze het onderwijs(beleid) aan die emancipatiedoelstelling gestalte geeft. Aangezien bovendien onderwijs ook op latere leeftijd nog in dit opzicht van belang kan zijn, denk bijvoorbeeld aan herintredende vrouwen, dient ook het leren op latere leeftijd in ogenschouw genomen te worden.

Puntsgewijs samengevat betekent dit dat de volgende onderwerpen aan bod komen.

- De wijze waarop jongens en meisjes zich in hun dagelijks leven voorbereiden op het meervoudig toekomstperspectief. Daarbij zijn de onderwijsloopbanen van belang, maar ook meer in het algemeen bezien de wijze waarop zij hun tijd besteden en hun opvattingen en verwachtingen ten aanzien van hun toekomstige levensloop. Wat onderwijsloopbanen aangaat zijn de deelname aan verschillende vormen van onderwijs, de segregatie in vak- en profielkeuze en keuze voor studie of beroepsopleiding en het behaald eindniveau relevant.
- De wijze waarop het onderwijs jongeren voorbereidt op het meervoudig toekomstperspectief van werken, zorgen en maatschappelijke participatie.
- Leren tijdens het latere leven (segregatie bij post-initiële opleidingen, bedrijfsopleidingen, opleidingen van arbeidsvoorziening, volwasseneneducatie, e.d.).

5.2 Bronnen voor monitoring van feitelijke ontwikkelingen in de wijze waarop jongeren zich voorbereiden op het meervoudig toekomstperspectief

De centrale vraag in dit deel van de monitor is in feite tweeledig. Ten eerste: in hoeverre bereiden jongeren zich in algemene zin voor op een meervoudig toekomstperspectief van werken, zorg en maatschappelijke participatie? En ten tweede: in hoeverre komt de voorbereiding op het meervoudig toekomstperspectief daadwerkelijk in het verloop van hun onderwijsloopbaan tot uiting.

Jongeren en het meervoudig toekomstperspectief

De eerste vraag kan via verschillende ingangen gezien worden. Zo is het van belang om na te gaan in hoeverre uit de tijdsbesteding van jongens en meisjes blijkt dat zij zich (al of niet expliciet en bewust) voorbereiden op een meervoudig toekomstperspectief. Ook kan onderzoek naar het toekomstperspectief van jongeren daar enig licht op werpen evenals onderzoek naar overwegingen van jongeren bij de studie- en beroepskeuze.

Het eerder genoemde Tijdsbestedingsonderzoek (SCP) biedt informatie over tijdsbesteding van jongens en meisjes. Daarbij kan bijvoorbeeld een onderverdeling aangebracht worden in de tijd besteed aan onderwijs/vorming, betaalde arbeid, huishouden en persoonlijke verzorging uitgesplitst naar leeftijd (vanaf 12 jaar) en geslacht. Leden van etnische minderheden zijn in dit onderzoek ondervertegenwoordigd. Om daar toch wat zicht op te bieden kan gebruik worden gemaakt van het Scholierenonderzoek, hoewel de tijdsbesteding daarin veel oppervlakkiger is nagegaan.

Opvattingen over hoe jongens en meisjes later de taakverdeling met hun partner zouden wensen kunnen gehaald worden uit het Scholierenonderzoek (uitsplitsing naar leeftijd, geslacht, opleidingstype, etniciteit mogelijk; etniciteit is hier echter volgens zelfdefinitie gevraagd). Ook in POLS-jeugd (1997) zijn hier vragen over gesteld (opvoeden kinderen, geld verdienen, eten koken, huishoudelijk werk).

Ten slotte zijn er diverse onderzoeken die informatie bieden over overwegingen van jongeren bij studiekeuze. Zo verricht het SCO-Kohnstamm Instituut samen met de Stichting voor economisch onderzoek (SEO) een cohort-onderzoek onder gediplomeerden van het voortgezet onderwijs. Hierin wordt onder andere gevraagd naar de overwegingen bij de studiekeuze. Verder wordt op het SEO al enkele jaren een Studiekeuzemonitor uitgevoerd (in samenwerking met anderen). Binnen voortgezet onderwijs (havo, vwo) wordt gevraagd naar overwegingen bij studiekeuze.

Onderwijsloopbanen van meisjes en jongens

Verschillende instanties verzamelen gegevens die inzicht kunnen bieden in de onderwijsloopbanen van meisjes en jongens. Uit onderstaand overzicht blijkt wel dat er eerder te veel is dan te weinig, dus het maken van keuzes is van groot belang. Overigens zijn er wel knelpunten wat betreft de achtergrondkenmerken, met name over etniciteit is meestal geen (betrouwbare) informatie voorhanden.

- De Centrale Financiën Instellingen (CFI) verzamelt gegevens ten behoeve van de bekostiging van het onderwijs. Het gaat echter om gegevens op schoolniveau, dus uitsplitsing op persoonsniveau is niet mogelijk.
- De Informatie Beheer Groep (IBG) verzamelt samen met de Inspectie voor het Onderwijs gegevens op leerlingniveau (mavo, havo, vwo, vbo). Daarbij is per leerling het geslacht en de geboortedatum bekend. Over etniciteit zijn echter geen gegevens beschikbaar. Er zijn echter afspraken met het CBS om de gegevens aan hen te leveren, koppeling met het GBA zou dan de mogelijkheid bieden om wel informatie over etniciteit te krijgen. Momenteel wordt in dat kader een haalbaarheidsonderzoek verricht, het is nog niet duidelijk of de bestanden wel een representatief beeld van allochtonen geven. Deze zomer zal dat duidelijk worden (komt

informatie over in het Onderwijsverslag (Inspectie) en in CBS-persbericht en Kwartaalschrift onderwijs). De verzamelde gegevens worden in elk geval aan het CBS verstrekt, hetgeen gebruik in de emancipatiemonitor mogelijk maakt. Zo kunnen deelnamecijfers, uitgesplitst naar geslacht, gepresenteerd worden. Verder krijgt de Inspectie voor elke examenleerling in Nederland de examenresultaten. Ook informatie over vakkenpakketten en prestaties worden verkregen. Met ingang van het examen 1998 zijn de gegevens allemaal elektronisch verwerkt door Inspectie en IBG. Vanaf dat jaar is het mogelijk om onderscheid te maken tussen jongens en meisjes in vakkenpakketkeuze en prestaties. Een eventuele tijdreeks zou dan dus in 1998 kunnen beginnen. Het betreft alle leerlingen in het voortgezet onderwijs (geen mbo).

- Het Centraal Bureau voor de Statistiek had vroeger een eigen steekproefonderzoek dat informatie verschafte over vakkenpakketten en studierichtingen. Dit is echter ooit wegbezuinigd. Recent is dit soort informatie weer beschikbaar (via IBG). Bovendien zit er wat informatie over vakkenpakketten in de verschillende edities van het VOCL-onderzoek (Voortgezet-onderwijscohort leerlingen). Verder verricht het CBS cohortstudies in het hoger onderwijs (voor het wo samen met de VSNU). Dit gaat hier om een jaarlijkse meting, die gebruikt wordt voor het presenteren van rendementcijfers (aantal dat de propedeuse heeft afgerond, doorstroom, uitstroom). Achtergrondgegevens die bekend zijn: sekse en leeftijd (geen etniciteit en sociaal milieu van herkomst).

90% van de gegevens die het CBS over onderwijs heeft komt van OC&W en LNV. In vrijwel alle gevallen is uitsplitsing naar sekse mogelijk, etniciteit is veelal niet mogelijk of onbetrouwbaar.

Om inzicht te bieden in het behaald eindniveau en richting van het onderwijs in de bevolking (15-64 jaar) kan gebruikgemaakt worden van de Enquête beroepsbevolking (uitsplitsbaar naar leeftijd, geslacht en etniciteit, dit laatste in beperkte mate)

- Het ITS onderzoekt op verzoek van de Tweede Kamer en in opdracht van het ministerie van OC&W de vernieuwing in het beroepsonderwijs en de educatie (Vernieuwingsmonitor BVE). Daarin wordt onder andere de positie van meisjes en vrouwen nagegaan. Met name de deelname en gediplomeerde uitstroom van meisjes aan opleidingen voor traditioneel mannelijke beroepen wordt gevolgd.
- Het SCP verricht samen met ISEO een onderzoek naar de sociale positie en het voorzieningengebruik van allochtonen (SPVA). Dit onderzoek wordt in de eerste plaats verricht om een beeld te krijgen van de mate waarin personen uit de vier grootste minderheidsgroepen naar evenredigheid participeren in het onderwijs en op de arbeidsmarkt.
- Het ROA doet jaarlijks onderzoek onder schoolverlaters van vbo, mavo, havo, vwo en mbo. Dit onderzoek heeft tot doel informatie te bieden over de school- en beroepskeuze en wordt afgenomen bij ongeveer 15.000 leerlingen die een jaar eerder voor de laatste keer hebben deelgenomen aan een van de genoemde schooltypen. Het aantal allochtone leerlingen is nogal klein voor het onderscheiden van verschillende categorieën, eventueel valt te overwegen om meerdere jaren samen te nemen voor dit doel. Overigens is etniciteit hier bekend volgens zelfdefinitie.
- Een vergelijkbaar onderzoek maar dan voor het hbo is de hbo-monitor, die eveneens door het ROA wordt uitgevoerd; een WO-monitor is in ontwikkeling.
- Om informatie te verschaffen over de wijze waarop de studiekeuzes van jonge mannen en vrouwen aansluiten bij arbeidsmarktperspectieven kan geput worden uit de publicaties 'Arbeidsmarkt naar opleiding en beroep' (ROA). Hierbij worden allerlei soorten onderzoeken gebruikt (onder andere RUBS en Enquête beroepsbevolking).

De conclusie ten aanzien van de beschikbare bronnen over de wijze waarop jongeren zich voorbereiden op het meervoudig toekomstperspectief is dat er erg veel materiaal beschikbaar is, maar dat die informatie zeer verspreid aanwezig is. Voor de ontwikkeling van de emancipatiemonitor lijkt dan ook het bij elkaar brengen van de verschillende gegevens voorzover die relevant zijn voor het emancipatieproces de grootste opgave.

5.3 Bronnen voor monitoring van de rol van het onderwijs bij de voorbereiding van jongeren op het meervoudig toekomstperspectief

Bij het doordringen van het streven naar het meervoudig toekomstperspectief in de onderwijspraktijk zijn verschillende aspecten van belang. Zo valt te denken aan het verloop van de implementatie van de vakken verzorging en techniek, de invulling van het curriculum, de keuze van bepaalde onderwijsmethoden en de mate waarin onderwijsgeevenden gebruikmaken van bij- en nascholing met betrekking tot emancipatoir onderwijs.

Er zijn geen onderzoeken die met een vaste systematiek en regelmaat nagaan of en in hoeverre emancipatie doelstellingen in het onderwijs gestalte krijgen. Zo dit al grootschalig is onderzocht gaat het om onderzoeken die eenmalig waren en bovendien vaak alleen de intenties van de school(leiding) meten. Het betreft de volgende onderzoeken.

In de VOCL 1989 is in het interview met de directeur gevraagd of de school zich bezig houdt met emancipatieactiviteiten. Dezelfde vragen zijn gesteld aan de contactpersoon voor het onderwijsvoorrangsbeleid. In de VOCL 1993 zijn deze vragen echter verdwenen. Probleem bij dit onderzoek is bovendien dat de vragen alleen de intentie meten en weinig zeggen over wat feitelijk gebeurt. Ook bleken er maar zeer weinig scholen te zijn die zeggen emancipatieactiviteiten te ondernemen. Verder bevat de vragenlijst voor de scholen die hebben meegedaan aan het Scholierenonderzoek in 1996 één relevante vraag, namelijk of de school actief beleid heeft met betrekking tot emancipatie. Dit beleid kon vervolgens via een open vraag toegelicht worden. Hier gelden echter dezelfde bezwaren als hiervoor genoemd zijn.

Ten slotte valt te wijzen op activiteiten van de Inspectie voor het Onderwijs. Aan de hand van toetsingskaders die door de Inspectie ontwikkeld worden, beoordelen inspecteurs verschillende aspecten van de 'toestand van het onderwijs'. Zo emancipatie al aandacht krijgt verschilt dat echter sterk per onderwijssector. Bovendien krijgt emancipatie niet in alle jaren aandacht. In 1993/'94 is eenmalig het vak Verzorging onderzocht (hoe scholen dit invullen).

5.4 Bronnen voor monitoring van het post-initieel leren

Veel mensen volgen op latere leeftijd een of andere opleiding, dit in verband met hun werk, om hun kansen op werk te vergroten, bijvoorbeeld herintredende vrouwen, of als hobby. Diverse vormen kunnen onderscheiden worden: basiseducatie, voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo), beroeps- en hoger onderwijs (veelal in deeltijd), particulier onderwijs, bedrijfsopleidingen. Om zicht te krijgen op eventuele verschillen tussen degenen die op latere leeftijd onderwijs volgen kan gebruikgemaakt worden van opgaven van instellingen en van steekproefgegevens. Beide typen gegevensbronnen hebben voor- en nadelen. De gegevens die verzameld worden via de onderwijsinstellingen zijn het meest nauwkeurig (aantallen deelnemers en soort opleiding). Tegelijkertijd is echter maar weinig bekend over de kenmerken van de deelnemers en bovendien wordt niet het hele veld van instellingen gedekt. Het voordeel van de steekproefonderzoeken is juist dat in principe het volledige veld van opleidingen gedekt kan worden en er allerlei achtergrondkenmerken van de deelnemers bekend zijn. De nauwkeurigheid van de verkregen informatie is bij steekproefonderzoeken echter beperkter.

Er zijn drie steekproefonderzoeken die bruikbare informatie bevatten: de Enquête beroepsbevolking, het Algemeen voorzieningengebruik onderzoek en het Tijdsbestedingsonderzoek..

- In het EBB wordt aan iedereen onder de 75 jaar gevraagd of zij op dit moment een opleiding of cursus op een school, bij een ander opleidingsinstituut of in het bedrijf volgen (gevolgd door vragen over soort opleiding, studierichting, duur enz.). Ook wordt gevraagd naar de relatie met kansen op de arbeidsmarkt en of betaald studieverlof wordt verkregen. Gebruik van EBB maakt het mogelijk verbanden te leggen tussen huidige arbeidssituatie en gevolgd onderwijs.
- In het AVO wordt ook gevraagd naar evt. opleiding die men nu volgt in de vorm van een wat bredere inventarisatie (ook allerlei cursussen die niet op werk gericht zijn). Daardoor is het

mogelijk onderscheid te maken tussen kwalificerende en niet kwalificerende vormen van volwasseneneducatie.

- Met behulp van het Tijdsbestedingsonderzoek kan informatie verkregen worden over de hoeveelheid tijd die diverse bevolkingscategorieën besteden aan onderwijs. Daarbij wordt gevraagd naar de tijd die besteed is aan dagonderwijs en aan andere vormen van onderwijs.

Gegevens van instellingen

Op het CBS zijn via OC&W gegevens beschikbaar gekomen over vavo (onderscheiden naar geslacht en zes leeftijdsklassen). Ook zijn gegevens bekend over basiseducatie naar geslacht, herkomst en diverse leeftijdsklassen. Deze gegevens zijn afkomstig van onderwijsinstellingen. Van de vormen die door de overheid worden bekostigd is het overzicht vrijwel compleet. Over contractonderwijs (het kopen van onderwijs door individuen of bedrijven) zijn echter geen betrouwbare gegevens voorhanden.

Ten slotte nog de bedrijfsopleidingen: het CBS verricht daar met een zekere (lage) regelmaat onderzoek naar, voor het laatst in 1993. Indien er financiering beschikbaar komt, hetgeen nog onduidelijk is, zal er volgend jaar een nieuwe tranche plaatsvinden.

Binnen SZW werkt men aan de ontwikkeling van een 'employability monitor'. In het kader daarvan denkt men eveneens aan onderzoek naar bedrijfsopleidingen.

6.1 Inleiding en begripsbepaling

Het voorkomen en bestrijden van seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes behoort al geruime tijd tot de doelstellingen van het beleid van de rijksoverheid. In januari 1981 nam de Tweede Kamer een motie aan met het verzoek aan de regering om 'geweld tegen vrouwen' tot een beleidsprioriteit te maken. Nadat onder verantwoordelijkheid van Hedy d'Ancona, indertijd als staatssecretaris belast met de coördinatie van het emancipatiebeleid, het nodige voorwerk was verricht, was het haar opvolgster, Annelien Kappeyne van de Coppello, die in 1984 mede namens de minister van Justitie de eerste beleidsnota aan de Tweede Kamer stuurde (TK 1983/1984). Nadien zouden er nog vele kamerstukken volgen. En hoewel de beleidsdoelstellingen in essentie dezelfde zijn gebleven, deden zich in de uitwerking daarvan accentverschuivingen en verfijningen voor.

Ook buiten de rijksoverheid houdt een groot aantal actoren van uiteenlopende aard zich bezig met de problematiek. Dat betekent dat zowel het bijhouden van gegevens over ontwikkelingen in de aard en omvang van de problematiek en de uitvoering van het beleid op veel verschillende locaties plaatsvinden - vaak ook nog op decentraal niveau. Dit gaat gepaard met het voorkomen van een grote verscheidenheid aan definities van het probleem. Zelfs de wijze van benoemen op zich verschilt. Soms wordt gesproken over 'seksueel geweld', andere keren over 'seksegericht of seksespecifiek geweld' of 'geweld tegen vrouwen'. De keuze voor een bepaalde aanduiding en definiëring lijkt voor een belangrijk deel samen te hangen met ideologische motieven en politieke doelstellingen.

Voor de nadere ontwikkeling van de emancipatiemonitor is het van belang de definiëring en begripsomschrijving zodanig vorm te geven dat zo goed mogelijk aangesloten kan worden bij de vele praktijken en gebruikgemaakt van aldaar verzamelde gegevens. Het rapport *Standaardisatie registratie seksueel geweld* (De Jong 1993) dat het resultaat is van een project in opdracht van de minister van WVC kan als basis fungeren voor een dergelijke omschrijving. De hiernavolgende definities zijn uit dat rapport afkomstig.

In feite zijn er twee typen situaties aan de orde: situaties waarin seksuele componenten een rol spelen bij het geweld dat plaatsvindt en situaties waarin sprake is van geweld tegen de vrouw als sekse, zonder dat dit per se seksueel gewelddadig gedrag betreft. Daarvan uitgaand zijn de volgende definities geformuleerd.

Er is sprake van *seksueel geweld* indien iemand tegen haar of zijn zin seksuele gedragingen of activiteiten moet ondergaan, plegen of bekijken, ofwel seksuele opmerkingen, die door haar of hem als vernederend worden ervaren, moet dulden.

Bij *geweld tegen vrouwen als sekse* gaat het om situaties waarin vrouwen worden gedwongen tot een relatie, een contact of het dulden of plegen van een handeling waarbij vanzelfsprekend lijkt dat zij geen zelfstandig recht hebben om te bepalen hoe ze met anderen, in dit geval mannen, willen omgaan. Kenmerkend is dat vrouwen in al deze situaties in hun vrijheid en zelfstandigheid worden beperkt.

Onder *vrouwenmishandeling* wordt verstaan het herhaaldelijk mishandelen van vrouwen door haar mannelijke partner. Bij mishandeling gaat het om psychisch en fysiek geweld, waarbij een ongelijke machtspositie in het geding is.

Als verzamelnaam voor deze drie wordt hierna gemakshalve over *geweld* gesproken. Hoewel deze term strikt genomen meer omvat (bv. ook andere vormen van mishandeling) wordt deze term in de emancipatiemonitor gebruikt ter aanduiding van seksueel geweld, geweld tegen vrouwen als sekse en vrouwenmishandeling.

Achtereenvolgens komen hierna wederom eerst bronnen aan bod om ontwikkelingen in de aard en omvang van het geweld in kaart te brengen, vervolgens bronnen met betrekking tot het doorwerken van het emancipatiebeleid in de praktijk, en ten slotte opvattingen.

6.2 Bronnen voor monitoring van feitelijke ontwikkelingen in de aard en omvang van het geweld

Het verschaffen van inzicht in de aard en omvang van geweld is een buitengewoon lastige opgave. Ten eerste speelt dit type geweld zich in belangrijke mate af in de verborgenheid van de privésfeer. En ten tweede is het een gevoelig onderwerp dat is beladen met morele afkeuring. Deze gevoeligheid kan gemakkelijk leiden tot onderrapportage, zowel bij de daders als bij de slachtoffers. Dit wreekt zich zowel bij gebruikmaking van administratieve gegevens als bij persoonsenquêtes.

Om regelmatig zicht te verkrijgen op ontwikkelingen in de aard en omvang van geweld zijn momenteel drie soorten bronnen bruikbaar: politie- en justitiestatistieken, registratiegegevens en slachtofferenquêtes. Gezien het verschillende karakter van deze bronnen is het voorkomen van verschillende specifieke definities onvermijdelijk. Zo zijn de termen die in politie- en justitiestatistieken gehanteerd worden direct gerelateerd aan het strafrecht, terwijl in enquêtes vaak omschrijvingen worden gebruikt.

Politie- en justitiestatistiek (CBS)

De poliestatistiek bevat de door de politie geregistreerde seksuele delicten. Vier categorieën misdrijven worden onderscheiden: schennis der eerbaarheid (o.a. exhibitionisme), verkrachting, feitelijke aanranding der eerbaarheid en overige seksuele misdrijven (o.a. seksuele handelingen met minderjarigen en met personen die in staat van bewusteloosheid of onmacht verkeren). Belangrijkste beperking van deze statistiek is dat sprake is van forse onderschatting van de totale voorvallen. Op grond van slachtofferenquêtes en andere onderzoeken kan geconstateerd worden dat lang niet alle slachtoffers met hun verhaal naar de politie gaan. Bovendien worden niet alle delicten die bij de politie bekend worden uit in een proces verbaal, waardoor ze in de registratie terecht zouden komen. Hier kunnen verschillende oorzaken voor zijn, variërend van de bereidheid van slachtoffers om daadwerkelijk aangifte te doen tot de deskundigheid van de opvang door de (verschillende geledingen van de) politie.

Een andere beperking van de poliestatistiek is dat er vrijwel geen gegevens bekend zijn over achtergrond-kenmerken van slachtoffer en dader, noch over de plaats van handeling. Via de registratie van de politie (HKS) zal in de toekomst wel meer informatie bekend worden over leeftijd en geslacht van het slachtoffer, naar verwachting in cijfers over 2000. Het opnemen van de locatie van het misdrijf is nog onderwerp van gesprek (eveneens op zijn vroegst beschikbaar over 2000). Vrouwenmishandeling valt niet onder de term seksuele delicten. De poliestatistiek kent een aparte categorie mishandeling en bedreiging met geweld. Daaruit valt echter niet op te maken in welke gevallen specifiek sprake is van vrouwenmishandeling.

De justitiestatistieken bevatten de gegevens over de rechtsgang nadat delicten door de politie bij het Openbaar Ministerie zijn aangebracht (al of niet vervolging instellen t/m uitspraak van de rechter). Ook hier zijn geen achtergrondkenmerken van het slachtoffer bekend, wel van de dader (leeftijd, geslacht, geboorteland).

Diverse registraties van hulpverleners

Kijkend naar de relevante soorten van hulpverlening kunnen grofweg vier categorieën onderscheiden worden.

- algemene ambulante hulpverleningsinstanties die te maken krijgen met slachtoffers van geweld (zoals huisartsen, algemeen maatschappelijk werk en Riagg);
- ambulante hulpverleningsinstanties waarvan in zekere mate duidelijk is dat slachtoffers van geweld daar terecht kunnen (zoals Bureaus slachtofferhulp, Telefonische hulpdiensten en Bureaus vertrouwensartsen);
- algemene residentiële hulpverleningsinstanties waar onder andere slachtoffers van geweld verblijven (zoals psychiatrische en algemene ziekenhuizen en algemene crisisopvangcentra);

- residentiële hulpverleningsinstanties die meer expliciet gericht zijn op slachtoffers van geweld (Blijf-van-mijn-lijf-huizen en FIOM-huizen).

De meeste van deze instanties kennen een of andere vorm van registratie, maar deze registraties kennen diverse beperkingen. Zo wordt er in de meer algemene hulpverlening niet altijd gevraagd naar eventuele ervaringen met geweld en/of wordt dergelijk geweld niet als oorzaak geregistreerd. Ook slachtoffers zijn er niet altijd duidelijk over. Uit recent onderzoek (Intomart 1997) naar slachtoffers van huiselijk geweld blijkt bijvoorbeeld dat slechts 13% hier met huisarts, politie, Riagg of een andere hulpinstantie over heeft gesproken. Verder geldt voor alle instanties dat er verschillende manieren van registreren gebruikt worden, hetgeen het verkrijgen van een totaalbeeld bemoeilijkt. Daar komt nog bij dat personen in sommige gevallen bij meerdere instanties te rade zullen gaan, waardoor het risico van dubbeltellingen bestaat.

Het belang van het komen tot meer uniforme registratie wordt bij alle betrokken instanties onderkend, onder andere om te komen tot een beter overzicht van de hulpverlening aan slachtoffers van seksueel geweld. Het eerder genoemde rapport van De Jong (1993) is een eerste aanzet daarvoor geweest. Nadien lijken er echter nog weinig vorderingen op dit vlak te zijn gemaakt. Voor de emancipatiemonitor zijn de gegevens dan ook maar in beperkte mate bruikbaar. Te overwegen valt om een selectie te maken van instanties waarvan de registraties gebruikt worden, variërend van meer laagdrempelige instanties tot intramurale zorg. Bij wijze van voorbeeld van een mogelijke selectie volgt hierna een beknopte toelichting op de gegevens die verkregen kunnen worden via huisartsen en de specifieke vrouwenopvang (Blijf-van-mijn-lijf en FIOM).

Informatie van huisartsen kan verkregen worden via de *Continue morbititeitsregistratie huisartsenpeilstations* waarvan het NIVEL jaarlijks verslag doet (NIVEL = Nederlands Instituut voor onderzoek van de Eerstelijnsgezondheidszorg). De deelnemende huisartsen (bestrijkt 1% van de Nederlandse bevolking) sturen wekelijks een formulier in waarop bepaalde ziektebeelden, gebeurtenissen en verrichtingen worden gerapporteerd. Sinds 1996 is een categorie 'eenzijdig fysiek geweld' opgenomen, waarbij onderscheid gemaakt wordt naar leeftijd (in vijfjaars-categorieën) en geslacht; over etniciteit worden geen gegevens geregistreerd. Tevens dienen de huisartsen over het fysieke geweld een aanvullende vragenlijst in te vullen, waarin gevraagd wordt: of er sprake is van incidenteel dan wel herhaald fysiek geweld; naar de aard van het geweld (puur fysiek geweld, zoals slaan, bijten, schoppen, enz./fysiek geweld met steek- of slagwapens, traangas, gif, enz./seksueel geweld, zoals gedwongen seks en verkrachting) en de lichamelijke gevolgen daarvan; wie de dader was (zeer gedifferentieerd); en welke hulp de arts heeft verleend. Hoewel de beperking van deze meting is dat alleen gevallen die de huisarts ter ore komen zo bekend zijn, is dit een van de weinige bestanden die ook wat informatie verschaffen over de dader.

Sinds 1994 vindt registratie plaats van cliënten van maatschappelijke opvanginstellingen (Blijf-van-mijn-Lijf-huizen, Fiom-huizen, vrouwenopvangcentra, algemene crisisopvangcentra, evangelische opvangcentra en de internaatvoorzieningen voor thuislozenzorg) middels het geautomatiseerde registratiesysteem KLIMOP (coördinatie: Federatie Opvang). De gegevens verschaffen een beeld van het totaal aantal aanmeldingen en opnames in de desbetreffende instellingen, de kenmerken (o.a. leeftijd en geboorteland persoon zelf + ouders) en problematiek van de cliënten (ook de aard van de dader) en het verdere verloop binnen het zorgcircuit. De gegevens komen van de instellingen die bij de Federatie Opvang zijn aangesloten, in de eerste jaren werkten niet alle instellingen mee. Een belangrijk probleem is dat cliënten die zich bij verschillende instellingen dan wel meermalen bij dezelfde instelling aanmelden, telkens opnieuw in de registratie belanden. Er moet dus rekening gehouden worden met dubbeltellingen. Voordeel van het bestand is dat er ook enig zicht is op het verloop binnen het zorgcircuit en op de dader.

Slachtofferenquêtes

De derde mogelijke bron van informatie over de aard en omvang van het geweld bestaat uit de slachtofferenquêtes. Deze enquêtes bevatten ook informatie over de niet bij politie en anderen

geregistreerd geweld. Voorbeelden van dergelijke onderzoeken zijn de slachtofferenquête van het CBS en de Politie-monitor.

Beperkingen van slachtofferenquêtes zijn dat de vragen mogelijkheden laten voor ruime interpretatie, zij retrospectief zijn en de ondergrens wat betreft leeftijd van de ondervraagden vrij hoog ligt (15 jaar). Ook in deze informatiebron bestaat overigens het risico van onderrapportage. Hoewel immers bij enquêtes in tegenstelling tot bij het doen van aangifte of het zoeken van hulp sprake is van een grotere rapportage, kunnen verschillende factoren een rol spelen waardoor niet alle gevallen boven tafel komen. Vanwege de gevoeligheid van het onderwerp bestaat immers de kans dat mensen niet mee willen werken, omdat dit te pijnlijk is, zij zich schamen, ze zich de ervaringen niet goed herinneren of omdat zij de aard van de ervaringen niet onderkennen. Bovendien kan de wijze van bevraging grote invloed hebben op het al of niet rapporteren van geweldservaringen.

Slachtofferenquêtes zijn voor het eerst gehouden door het WODC (1974-1979) en later door het CBS, eerst onder de noemer Enquête slachtoffers misdrijven (ESM) (1980-1992) en later onder de noemer Enquête rechtsbescherming en veiligheid (ERV) (1992-1996). Sinds 1997 maakt ERV deel uit van POLS.

De vraagformuleringen zijn bij ESM, ERV en POLS deels verschillend, hetgeen vergelijking in de tijd bemoeilijkt. Ook wordt in de ERV alleen aan vrouwen gevraagd of zij ervaringen hebben met seksuele delicten, in de ESM en in POLS/ERV aan vrouwen en mannen. Overigens zijn in 1992 zowel ESM als ERV uitgevoerd, zodat vergelijking mogelijk was (de aangescherpte vraagstelling in ERV leidde tot wat lagere cijfers).

Zoals gezegd bevat ook de Politie-monitor vragen over ervaringen met geweld (desbetreffende mishandeling en bedreiging). Bij elk delict in de afgelopen 12 maanden krijgt de respondent vragen over de pleegplaats (eigen gemeente/wijk/buurt) en het aangiftgedrag (aangegeven bij politie, proces-verbaal of aangiftekaart ondertekend). Over het laatste meegemaakte delict wordt gevraagd of men beroep heeft gedaan op professionele hulpverleners en zo ja, op wie. Ook vraagt men de respondent bij het laatste delict naar het oordeel over het politieoptreden en waarom eventueel geen aangifte is gedaan. Met ingang van 1999 bevat de Politie-monitor een vraag naar de relatie tussen slachtoffer en dader.

Een verschil tussen de ERV en de Politie-monitor is overigens de routing. De Politie-monitor bevat eerst een algemene checklist van ervaringen en pas daarna verdere vragen over de ervaringen. In de ERV worden per ervaring direct de vervolgvragen voorgelegd.

6.3 Bronnen voor monitoring van de aanpak en preventie van geweld en hulpverlening aan slachtoffers

Het doordringen van de beleidsdoelstellingen in de uitvoering betreft de aanpak van geweld met name door politie, justitie en hulpverlening. De eerste fase van de ontwikkeling van de emancipatiemonitor heeft als voorstel de volgende aandachtspunten opgeleverd.

- afhandeling door politie en justitie (aantallen meldingen, aangiftes, vervolgingen);
- aanwezigheid van specifiek hulpaanbod aan slachtoffers;
- verloop van de integratie van het specifieke hulpaanbod in het reguliere aanbod;
- aanwezigheid van deskundigheid m.b.t. seksespecifiek geweld bij de relevante instanties (bv. aantallen jeugd- en zedenafdelingen binnen politie; aanwezigheid van jeugd- en zedenofficieren bij justitie; gebruik van externe deskundigen door justitie);
- gebruik van nascholing op dit punt bij politie, justitie en reguliere hulpverlening;
- samenwerking tussen relevante instanties op uitvoeringsniveau;
- beleid van bedrijven en instellingen tegen seksuele intimidatie binnen hun domein (protocollen, vertrouwenspersonen).

Afhandeling door politie en justitie

In de slachtofferenquêtes (ERV en Politiemonitor) zijn ook vragen opgesteld over de afhandeling door de politie (zie hiervoor). Verder is er geen onderzoek dat dit met een zekere regelmaat in kaart brengt. Wel zijn er incidenteel onderzoeken. Zo is er eind vorig jaar een onderzoek gedaan door de Inspectie voor de politie, naar zedenzaken en zedenpolitie (expertise bij de politie en aanwezigheid specialisten). Dit was echter eenmalig, er zijn geen plannen om het te herhalen.

Aanwezigheid van specifieke opvang en hulpaanbod aan slachtoffers

De specifieke opvang en hulp aan slachtoffers van geweld bestaat met name uit de Blijf-van-mijn-Lijfhuizen en de FIOM. Het aantal meldingen, de capaciteit en de bezettingsgraad zijn te achterhalen via de Federatie opvang (KLIMOP-gegevens). 'Het autonome aanbod' (VTSG e.d.) is nog minimaal en zeer divers, moet bovendien steeds meer geïntegreerd worden.

Integratie specifiek hulpaanbod in reguliere hulpverlening

In het kader van de 'Evaluatie VWS-beleid bestrijding seksueel geweld 1991-1995' is onderzoek gedaan in de reguliere hulpverlening naar de aanwezigheid van een specifiek hulpaanbod aan slachtoffers van seksueel geweld. Dit betrof echter een eenmalig onderzoek dat niet representatief geacht kan worden. Een enquête maakte deel uit van het onderzoek. Daarbij zijn de Riagg's, het algemeen maatschappelijk werk en de ambulante FIOM benaderd. Met name instellingen die actief zijn op het gebied van specifieke hulpverlening aan slachtoffers van seksueel geweld hebben deelgenomen.

Een onderzoek dat mogelijk bruikbare gegevens oplevert voor de emancipatiemonitor komt van GGZ-Nederland. Deze organisatie moet jaarlijks nagaan hoe de Riagg's de extra gelden voor uitbreiding van de opvang aan slachtoffers van seksueel geweld besteden (2 miljoen gulden voor 57 Riagg's). In de zomer van 1998 is dit voor het eerst geëvalueerd (wat doen Riagg's aan opvang van deze slachtoffers en hoe zijn de gelden besteed). In de zomer van 1999 volgt een nieuwe evaluatie, zij het minder diepgaand.

Daarnaast is er door GGZ-Nederland een evaluatiestudie verricht naar wat er over is van alle projecten in het kader van de vrouwenhulpverlening (1998). Dit krijgt een (gedeeltelijk) vervolg in de reguliere toetsing van de kwaliteit van de zorgverlening in de GGZ. In de toetsingslijst wordt een module 'seksespecifieke hulpverlening' opgenomen, die echter facultatief is. De module is breder gericht dan op de opvang van slachtoffers van geweld en is gericht op de vraag in hoeverre de uitgangspunten van vrouwenhulpverlening c.q. seksespecifieke zorg herkenbaar zijn in de zorgverlening.

Aanwezigheid deskundigheid en nascholing

In het algemeen is het belangrijk onderscheid te maken tussen verschillende niveaus van deskundigheid, dat wil zeggen van deskundigheid aan de basis (intake) tot en met specialisten. Relevante vragen zijn dan: krijgen mensen in de basisopleiding kennis over seksueel geweld? Is er sprake van deskundigheidsbevordering voor specialisten? Krijgen mensen gelegenheid hun deskundigheid op peil te houden?

In het kader van de ontwikkeling van 'kwaliteitsbeleid' gaan de Inspectie voor de gezondheidszorg en de Zorgverzekeraars instellingen toetsen op hun deskundigheid, het gebruik van protocollen enzovoort. Zorgverzekeraars gaan dit al op korte termijn doen, de Inspectie begint deze zomer eerst met de Riagg's en APZ, in de toekomst moet de hele GGZ hieraan deelnemen.

6 Samenwerking tussen de verschillende hulpverleningsinstellingen (incl. politie)

VWS heeft samenwerking tussen de verschillende hulpverleningsinstellingen als speerpunt uit de evaluatie gehaald. Er wordt echter geen systematisch, periodiek onderzoek hiernaar verricht. Alleen

incidenteel vindt onderzoek plaats. Zo is er in Leiden een klein onderzoek gedaan waarin de samenwerking is geregistreerd.

Beleid van bedrijven en instellingen

Het ministerie van SZW (Directie Arbeidsomstandigheden) heeft bij inwerkingtreding van de Arbowet onderzoek laten doen (uitgevoerd door het NIA) naar de wijze waarop bedrijven en instellingen gestalte geven aan beleid op het vlak van seksuele intimidatie (en agressie en geweld). Dit onderzoek dat inmiddels ruim 4 jaar geleden is uitgevoerd zal dit jaar herhaald worden. Daarbij gaat men na wat werkgevers hebben gedaan ter preventie van seksuele intimidatie, agressie en pesten op de werkplek en wat zij hebben gedaan aan de opvang van slachtoffers daarvan. Dit onderzoek richt zich op een representatieve steekproef van bedrijven en instellingen in Nederland. Daarnaast gaat men na wat voor effecten optreden bij mensen die ervaring hebben met dergelijke 'ongewenste omgangsvormen' op de werkplek (bv. op het ziekteverzuim, de WAO-problematiek enz.). Dit deel van het onderzoek wordt uitgevoerd onder werknemers. Eind dit jaar zal de Tweede Kamer over de uitkomsten van het onderzoek bericht ontvangen. Verder is het de bedoeling om een monitor op te zetten op het terrein van dergelijke ongewenste omgangsvormen. De bevindingen zullen waarschijnlijk bruikbaar zijn voor opname in de emancipatiemonitor.

6.4 Bronnen voor monitoring van opvattingen

In de algemene uitgangspunten voor de inhoud van de emancipatiemonitor is gesteld dat behalve aan feiten en de doorwerking van beleid, aandacht geschonken zou moeten worden aan opvattingen. In de eerste fase van de ontwikkeling van de emancipatiemonitor is dit uitgelegd in de zin van de beleving van (on)veiligheid. Om hier enig zicht op te verkrijgen kan gebruikgemaakt worden van twee lopende onderzoeken: de Politie-monitor en de ERV.

Hoewel te overwegen valt om de veiligheidsbeleving in kaart te brengen, is het van belang ook anderszins opvattingen in de monitor te betrekken. Uit onderzoek is immers bekend dat attitudes ten aanzien van vrouwen, sekserollen, seksualiteit en seksueel geweld verband houden met het voorkomen van seksueel agressief gedrag. Om die reden zijn er in het verleden in het kader van het emancipatiebeleid campagnes gevoerd ter preventie van het voorkomen van seksueel geweld.

Er wordt in Nederland wel enig onderzoek verricht naar opvattingen over sekserollen (zoals het genoemde onderzoek Culturele Veranderingen in Nederland), maar opvattingen over seksualiteit en seksueel geweld worden nauwelijks in kaart gebracht. Het enige onderzoek dat een aantal keer is uitgevoerd en hier aandacht aan besteed is van het NISSO (uitgevoerd in 1968, 1981 en 1989). De laatste keer lag de nadruk echter sterker op het feitelijk gedrag, terwijl daarvoor kennis en normatieve opvattingen centraal stonden. Indien er financiering voor gevonden wordt zal dit onderzoek opnieuw uitgevoerd worden. Daarbij bestaat de mogelijkheid om (tegen betaling) specifieke vragen mee te laten lopen die van belang zijn voor de emancipatiemonitor.

Binnenkort start waarschijnlijk een onderzoek rond een programma dat het NISSO gaat uitvoeren over seksespecifieke seksuele voorlichting ('Lang leve de liefde'). Gestart wordt met een nulmeting, gevolgd door een nameting en een meting na langere periode. Het onderzoek biedt enig zicht op opvattingen van jongeren over (omgang met) seksualiteit.

Verder worden er in den lande vele weerbaarheidstrainingen uitgevoerd (Marietje Kessels-projecten), met name gericht op kinderen in de lagereschoolleeftijd. Vanuit Justitie wordt de oprichting van een platform gestimuleerd, waarbij onder andere verzocht wordt om de bekliving van de weerbaarheidstrainingen te evalueren. Wellicht levert dit te zijner tijd voor de monitor bruikbare informatie op.

Behalve opvattingen van de bevolking zijn de opvattingen van mensen die beroepsmatig te maken hebben met (de eerste) opvang van slachtoffers van geweld van belang om in kaart te brengen. Onderzoek heeft aangetoond dat opvattingen van politieagenten en hulpverleners mede bepalend zijn voor de kwaliteit van de opvang van slachtoffers van geweld. Hoewel dit incidenteel wel is onderzocht, vindt er geen systematisch en herhaald onderzoek naar plaats.

7.1 Conclusies ten aanzien van de beschikbare bronnen

In de voorgaande hoofdstukken is uitgaande van de wensen ten aanzien van de emancipatiemonitor nagegaan welke bronnen er voor de verschillende thema's en specifieke onderwerpen beschikbaar zijn en waar de informatievoorziening tekort schiet. Na deze gedetailleerde inventarisatie volgt eerst een reflectie op de bevindingen, gezien vanuit de drie invalshoeken die in de monitor tot uiting moeten komen: de feitelijke ontwikkelingen, opvattingen en de doorwerking van emancipatiedoelen. De beschikbaarheid van informatie over opvattingen komt niet apart aan de orde. Informatie over opvattingen van de bevolking wordt gelijk met gegevens over de feitelijke ontwikkelingen gezien (§ 7.1.1). Informatie over opvattingen van specifieke cruciale actoren komt aan de orde in paragraaf 7.1.2. Paragraaf 7.1.3 gaat kort in op incidenteel onderzoek. Wat de implicaties van de bevindingen zijn komt in paragraaf 7.2 aan de orde. Hierin staan ook de voorstellen voor de concrete invulling van de emancipatiemonitor. Het hoofdstuk besluit met een beknopt overzicht van de financiële implicaties van de voorstellen.

7.1.1 Monitoring van feitelijke ontwikkelingen en opvattingen

Tabel 7.1 bevat een beknopte samenvatting van de inventarisatie van de beschikbare bronnen voor het in kaart brengen van de feitelijke ontwikkelingen en opvattingen. In de eerste kolom is te lezen of er sprake is van periodieke gegevensverzameling. Dat kan variëren van jaarlijks (soms continue) gegevensverzameling, zoals de Enquête beroepsbevolking, tot onderzoek dat weliswaar regelmatig maar niet frequent wordt verricht (bv. het Tijdsbestedingsonderzoek). De volgende vier kolommen geven inzicht in de beschikbaarheid van informatie over relevante achtergrondkenmerken. De laatste vier kolommen maken duidelijk waar de gegevens te halen zijn. Indien het CBS over gegevensbestanden beschikt die zij verkrijgen via anderen zoals ministeries, LISV en belastingdienst, zijn deze uitsluitend onder het CBS gerubriceerd. Dit op grond van de verwachting dat het CBS uiteindelijk een voorname rol zal dienen te vervullen bij het produceren van de emancipatiemonitor.

In tabel 7.2 is de informatie over de beschikbare bronnen nog op een andere wijze samengevat. Hierin zijn per onderwerp de bronnen vermeld en voorzien van informatie over de periodiciteit van het onderzoek, over welk jaar de meest recente gegevens beschikbaar zijn, wie de eigenaar van het bestand is (indien een van anderen afkomstig bestand ook op het CBS of het SCP aanwezig is, is het CBS of SCP als eigenaar vermeld), en over welke achtergrondkenmerken informatie voorhanden is.

Uit de verschillende hoofdstukken blijkt dat voor het in kaart brengen van de feitelijke ontwikkelingen verreweg de meeste informatie beschikbaar is. Onderzoek naar relevante opvattingen is echter nauwelijks voorhanden. Vergelijking van de periodieke gegevensverzameling over de verschillende onderwerpen leert dat de thema's arbeid, inkomen en onderwijs redelijk gedekt worden. Op deze terreinen vindt veel en veelal jaarlijks dataverzameling plaats. Overigens geldt voor het onderwijs dat de gegevens uit veel verschillende bronnen geput moeten worden. Over het thema politieke en maatschappelijke besluitvorming is eigenlijk de minste informatie beschikbaar. Geweld is een onderwerp waarover weliswaar diverse gegevens voorhanden zijn, maar desalniettemin is het vanwege het gevoelige en veelal verborgen karakter van de problematiek moeilijk om een goed zicht te krijgen op de daadwerkelijke aard en omvang ervan.

Tabel 7.1 Beschikbaarheid van bronnen voor het in kaart brengen van feitelijke ontwikkelingen en opvattingen over de onderwerpen uit de monitor

onderwerp	publiek	beschikbare achtergrondkenmerken				instanties die gegevens hebben		
		leeftijd	opleiding	positie	etniciteit	CBS	SCP ministeries	elders
betaalde en onbetaalde arbeid								
netto- en brutoparticipatie	+	+	+	+	+	+	+	
arbeidsduur in uren	+	+	+	+	+	+	+	
seksesegregatie	+	+	+	+	+	+	+	
uitkeringsgerechtigden	+	+	+	+	+	+	+	
tijdsbesteding onbetaalde arbeid	+	+	+	+	-	±	+	
gebruik combinatievoorzieningen	±	+	+	+	-	+	+	+
opvattingen bevolking	+	+	+	+	±		+	
opvattingen belangrijke actoren	-	-	-	-	-			
inkomen								
economische zelfstandigheid	+	+	+	+	+	+	+	
aandeel in huishoudensinkomen	+	+	+	+	+	+	+	
gemiddeld uurloon	+	+	+	+	+	+	+	
gemiddeld jaarloon	+	+	+	+	+	+	+	
aandeel in nationaal inkomen	+	+		
opvattingen	-	-	-	-	-			
politieke en maatschappelijke besluitvorming								
politiek en openbaar bestuur								
politieke bestuursorganen	+	-	-	-	-			+
ambtelijke top rijksoverheid	+	-	-	-	-			+
rechterlijke macht	±	-	-	-	-			+
adviesorganen	+	-	-	-	-			+
maatschappelijke sectoren								
grote ondernemingen	+	-	-	-	-			+
sociaal-economische organen	-	-	-	-	-			
onderwijs	+	-	-	-	-			
gezondheidszorg	-	-	-	-	-			
maatschappelijk middenveld								
landelijke organisaties	-	-	-	-	-			
opvattingen	-	-	-	-	-			
onderwijs/meervoudig toekomstperspectief								
tijdsbesteding	+	+	+	+	±		+	
opvattingen en overwegingen bij keuze	+	+	+	+	+	+	+	+
deelname soorten onderwijs	+	+	.	?	?	+		+
vakkenpakketten / studierichtingen	+	+	.	?	?	+		+
eindniveau + prestaties	+	+	.	?	?	+		+
arbeidsmarktperspectieven	+	+	+	.	±			+
postinitieel leren	+	+	+	+	-	+	+	
geweld								
meldingen en aangiftes bij politie	+	-	-	-	-	+		
meldingen bij anderen	±	±	±	±	±			+
zelfrapportage	+	+	+	+	-	+		
opvattingen	-	-	-	-	-			

+ direct of op korte termijn beschikbaar
- niet beschikbaar
± in beperkte mate beschikbaar
. niet relevant

? nog onzeker of dit beschikbaar komt

Tabel 7.2 Beschikbare periodiek verrichte surveys en registraties naar een aantal kenmerken gerubriceerd per hoofdaandachtsgebied van de monitor (betreft uitsluitend bronnen voor het in kaart brengen van feitelijke ontwikkelingen en opvattingen)

hoofdaandachtsgebied databestand	periodiciteit	meest recent	eigenaar ^a	beschikbare achtergrondkenmerken			
				leeftijd	opleiding	huishouden	etniciteit ^b
betaalde en onbetaalde arbeid							
Enquête beroepsbevolking (EBB)	jaarlijks	1998	CBS	+	+	+	±
Sociale positie en voorzieningen-gebruik allochtonen (SPVA)	onregelmatig	1998	SCP	+	+	+	+
Verzekerenadministratie (VZA)	jaarlijks	1998	CBS	+	-	- ³	-
Tijdsbestedingsonderzoek (TBO)	5-jaarlijks	1995	SCP	+	+	+	-
Permanent onderzoek leefsituatie (POLS), deel vrijwilligerswerk	jaarlijks	1997	CBS	+	+	+	±
Mini-TBO (POLS)	2-jaarlijks	1997	CBS	+	+	+	±
Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (AVO)	5-jaarlijks	1995	SCP	+	+	+	-
Onderzoek gezinsvorming (OGV)	5-jaarlijks	1998	CBS	+	+	+	-
Culturele veranderingen (CV)	jaarlijks	1998	SCP	+	+	+	-
Opvattingen over bevolking en welzijn (MOAB)	3/4-jaarlijks	1998	NIDI	+	+	+	-
OSA-arbeidsaanbodpanel	2-jaarlijks	1998	OSA	+	+	+	-
inkomen							
Inkomenspanelonderzoek (IPO)	jaarlijks	1997	CBS	+	+	+	+
Regionaal inkomensonderzoek (RIO)	onregelmatig	1996	CBS	+	+	+	+
Sociaal economisch panel (SEP)	jaarlijks	1997	CBS	+	+	+	-
Enquête werknemers en lonen (EWL)	jaarlijks	1997	CBS	+	-	-	-
Loonstructuuronderzoek (LSO)	jaarlijks	1995	CBS	+	+	+	±
Politieke en maatschappelijke besluitvorming							
IRIS	jaarlijks	1998	VNG	-	-	-	-
Elite-onderzoek	onregelmatig	1998	particulier	?	?	?	-
Onderwijs thermometer	jaarlijks	1997	OC&W	-	-	-	-
Culturele veranderingen (CV)	jaarlijks	1998	SCP	+	+	+	-
onderwijs							
Tijdsbestedingsonderzoek (TBO)	5-jaarlijks	1995	SCP	+	+	+	-
Scholierenonderzoek (NSO)	2-jaarlijks	1996	SCP	+	+	+	±
POLS-jeugd	3-jaarlijks	1997	CBS	+	+	+	±
diverse studiekeuzeonderzoeken	divers	divers	universit. inst.	?	?	?	?
Onderwijsstatistieken	jaarlijks	1997/98	CBS	+	.	-	?
Enquête beroepsbevolking (EBB)	jaarlijks	1998	CBS	+	+	+	±
Soc. pos. voorz. allochtonen (SPVA)	onregelmatig	1998	SCP	+	+	+	+
Prima-cohorten	2-jaarlijks	1996/97	ITS	+	+	+	+
Voortgezet onderwijs cohorten (VOCL)	4-jaarlijks	1993	CBS	+	+	+	+
Vernieuwingsmonitor BVE	jaarlijks	1996/97	ITS	-	.	-	±
Registratie uitstroom en bestemming schoolverlaters (RUBS)	jaarlijks	1997	ROA	+	+	-	±
HBO-monitor	jaarlijks	1997	ROA	+	+	-	±
Onderzoek bedrijfsopleidingen	onregelmatig	1993	CBS	-	-	-	-
geweld							
Politiestatistieken	jaarlijks	1997	CBS	-	-	-	-
Justitiestatistieken	jaarlijks	1997	CBS	+	-	-	-
Klimop-registratie	jaarlijks	1997	Fed. Opvang	+	+	± ^c	+
Morbiditeitsregistratie	jaarlijks	1997	NIVEL	+	-	-	-
Enquête rechtsbescherming en veiligheid (POLS/ERV)	jaarlijks	1997	CBS	+	+	+	±
Arbo-onderzoek	onregelmatig	1995	SZW/AI	?	?	?	?
Politiemonitor	tweejaarlijks	1997	SCP	+	?	±	±
Seks in Nederland	onregelmatig	1989	NISSO	+	+	+	-

^a De kosten van het uitbrengen van een emancipatiemonitor hangen mede af van eventuele kosten die gemaakt moeten worden voor het bij andere instanties aankopen van de benodigde gegevens.

^b Etniciteit volgens ruime definitie en voldoende leden etnische minderheden in bestand.

^c Wel is informatie beschikbaar over de burgerlijke staat.

Een ander knelpunt bij het in kaart brengen van de feitelijke ontwikkelingen en opvattingen is dat het niet altijd mogelijk is om de algemene ontwikkelingen nader uit te splitsen voor verschillende

categorieën. Deels heeft dat te maken met de aard van de bronnen. Registratiegegevens bevatten bijvoorbeeld maar zeer beperkte achtergrondinformatie over de personen waarvan de gegevens worden bijgehouden. In theorie is dat wel oplosbaar en in sommige gevallen worden er al inspanningen daartoe verricht. De koppeling van het Inkomenspanelonderzoek aan de Gemeentelijke basisadministratie is daar een voorbeeld van. Maar er zijn ook situaties waarin degenen die de registraties verzorgen geen plannen hebben om meer achtergrondgegevens over personen in hun bestanden op te nemen om de eenvoudige reden dat zoiets voor hen geen direct nut heeft en zij daar geen kosten voor willen maken, of uit privacy-overwegingen.

In het geval van persoonsenquêtes kunnen zich andere problemen voordoen. Hoewel de enquêtes in de meeste gevallen wel informatie bevatten over allerlei relevante achtergrondkenmerken, is de steekproef niet altijd groot genoeg om alle gewenste differentiaties aan te brengen. Het probleem is dan dat bepaalde groepen in te geringe mate in de steekproef voorkomen. Een ander probleem is nog de representativiteit. Met name leden van etnische minderheden zijn vaak ondervertegenwoordigd in de reguliere enquêtes.

7.1.2 Monitoring van de doorwerking van emancipatiedoelen

De stand van zaken qua beschikbare informatie om in kaart te kunnen brengen in hoeverre de doorwerking van emancipatiedoelen in de verschillende (beleids)praktijken gestalte krijgt is aanzienlijk minder rooskleurig. Er is vrijwel geen sprake van systematisch en periodiek uitgevoerd onderzoek dat daar een overzicht van biedt. Eigenlijk worden alleen de inspanningen ten aanzien van de herverdeling van betaalde en onbetaalde arbeid met enige regelmaat in kaart gebracht. Dit geldt overigens niet voor alle aspecten daarvan.

Een ander probleem is dat voorzover er al onderzoek wordt gedaan naar de wijze waarop verschillende actoren invulling geven aan de emancipatiedoelen, dit veelal beperkt blijft tot het verzamelen van deze informatie bij de actoren die die invulling gestalte zouden moeten geven (zoals schoolleiding, directies van instellingen en werkgevers) of via documentenanalyse (zoals CAO's). Hoewel deze informatie op zich wel bruikbaar is, zal duidelijk zijn dat wat er zich feitelijk in de praktijk afspeelt daarmee niet per definitie in beeld komt. Overigens zijn er wel incidenteel verrichte onderzoeken, die in dat opzicht relevante aanvullende informatie verschaffen.

Een apart aandachtspunt in de inventarisatie betrof de opvattingen van actoren die een belangrijke rol vervullen bij de vertaling van landelijke doelstellingen in concrete praktijken, zoals arbeidsvoorwaarden, inhoud van het onderwijs en samenstelling van bestuurlijke gremia. Er vindt echter geen systematische en periodieke informatieverzameling plaats die daarin inzicht kan bieden.

7.1.3 Monitoring en incidenteel onderzoek

In de inventarisatie lag het accent op het in kaart brengen van systematische en periodieke gegevensverzameling. De aard van monitoring noopt immers primair tot gebruikmaking van dit soort materiaal. Hoewel er verschillende lacunes bestaan is het niet realistisch om aan te nemen dat het haalbaar is om de reguliere informatievoorziening in alle opzichten te verbeteren, zodanig dat wel volledig aan de informatiebehoefte wordt voldaan. Paragraaf 7.2.4 gaat daar wat nader op in. Daarnaast is er echter een veelheid aan incidenteel uitgevoerde onderzoeken beschikbaar die op enigerlei wijze een rol kunnen vervullen in de monitor. Op sommige plaatsen in deze studie is daarnaar verwezen. Het ging de reikwijdte van dit onderzoek te buiten om een volledig overzicht te bieden. Waar verbetering van de informatievoorziening (vooral nog) niet haalbaar is, kan dergelijk onderzoek in sommige gevallen in de lacunes voorzien.

7.2 Implicaties en voorstellen voor de invulling van de emancipatiemonitor

Na het bieden van een inventarisatie van de beschikbare soorten bronnen, uitgaande van de eerder aangegeven wenselijke inhoud en reikwijdte van de emancipatiemonitor, is vervolgens de vraag aan de orde op welke wijze de knelpunten opgelost kunnen worden en hoe de emancipatiemonitor concreet vorm kan krijgen. Achtereenvolgens komen hierna de volgende kwesties aan de orde: de frequentie waarmee de monitor moet verschijnen, de vormgeving van de monitor en de oplossing van specifieke lacunes in de informatievoorziening. Ten slotte krijgt de organisatie van de emancipatiemonitor enige aandacht.

7.2.1 Frequentie van verschijning

In beleidskringen bestaat vaak behoefte aan zo actueel mogelijke gegevens. Daar staat echter tegenover dat veranderingsprocessen zoals emancipatie tamelijk geleidelijk verlopen, hetgeen de vraag doet rijzen hoe zinvol het is om elk jaar overal over te rapporteren. Te overwegen valt om bij het vaststellen van de frequentie van verschijnen van de monitor een onderverdeling aan te brengen tussen een meer kwantitatieve en een meer kwalitatieve benadering.

De kwantitatieve poot van de emancipatiemonitor zou dan kunnen voorzien in de behoefte aan een regelmatig overzicht van de feitelijke stand van zaken op de verschillende gekozen hoofdthema's. Daarmee dient men zich overigens te realiseren dat voor sommige onderwerpen vaker nieuwe gegevens beschikbaar komen, terwijl in andere gevallen minder frequent dataverzameling plaatsvindt. Ter indicatie van het soort product dat men van dit spoor kan verwachten valt te denken aan uitgaven als het statistisch deel van het Jaarboek Emancipatie en de voorgangers daarvan (*Emancipatie in cijfers* en *Mannen en vrouwen naast elkaar*). Met het verschijnen van een kwantitatieve publicatie die deel uitmaakt van de emancipatiemonitor, ligt het in de rede het statistisch deel van het Jaarboek te laten vervallen. Overigens vindt er momenteel een evaluatieonderzoek plaats naar het Jaarboek als onderdeel van een bredere analyse van het geheel aan beleidsinformatie (in opdracht van DCE). In de kwalitatieve poot wordt een aantal ontwikkelingen meer diepgaand bestudeerd, mede op basis van incidenteel verricht onderzoek, in hun onderlinge samenhang gezien en geïnterpreteerd tegen de achtergrond van de beleidsinspanningen. Dit spoor van de emancipatiemonitor kan uitmonden in publicaties die vergelijkbaar zijn met de *Sociale atlas van de vrouw* en de verschillende doelgroepenrapportages van het SCP.

Aangezien de twee sporen een aanvullende werking ten opzichte van elkaar hebben en gezamenlijk de verschillende functies van de emancipatiemonitor moeten vervullen, is het belangrijk ze in onderlinge afstemming en wisselwerking vorm te geven. Dat maakt waarborging van een goede regie in de organisatie van de productie van de emancipatiemonitor van groot belang (zie hiervoor § 7.2.5).

Het uitgangspunt in de verdere voorstellen voor de ontwikkeling van de emancipatiemonitor is dat besloten wordt tot het volgen van een tweesporenbeleid. De vraag met welke frequentie de verschillende typen publicaties dienen te verschijnen is daarmee echter nog niet beantwoord. Om de besluitvorming daarover te vergemakkelijken volgt hierna een overzicht van de voor- en nadelen van verschillende opties.

Allereerst het kwantitatieve spoor: gezien de behoefte van politici en beleidsmakers aan actuele gegevens valt te denken aan uitgave van een jaarlijkse of tweejaarlijkse publicatie. Het jaarlijks uitgeven van een overzicht van de feitelijke ontwikkelingen heeft als voordeel dat de actualiteitswaarde van de gegevens groot is. Bovendien komt er regelmatig een product beschikbaar waarmee het maatschappelijk en politiek debat over emancipatie ondersteund kan worden. Een nadeel is daarentegen dat er hogere kosten mee gepaard gaan. Bovendien komen er niet over alle onderwerpen jaarlijks nieuwe gegevens beschikbaar, hetgeen het voordeel van de actualiteitswaarde enigszins tenietdoet. Bovendien verloopt het emancipatieproces geleidelijk, zodat een jaarlijkse publicatie nauwelijks tot andere inzichten zal leiden.

De voor- en nadelen van een minder frequente uitgave zijn vervolgens evident. Een minder frequente uitgave brengt minder kosten met zich mee, maar de mogelijkheid om meer actuele gegevens uit te brengen en daarmee het publiek debat te voeden blijft onbenut. Overigens is nog wel van belang om op te merken dat indien er actuele gegevens beschikbaar zijn, belangstellenden deze in principe veelal

wel op kunnen vragen.

Gezien de (veronderstelde) noodzaak voor de opdrachtgever om prioriteiten te stellen in de besteding van de middelen en aangezien de voordelen van jaarlijkse publicatie betrekkelijk zijn, wordt voorgesteld om tot tweejaarlijkse publicatie over te gaan.

De frequentie van verschijning van dieptestudies is een andere kwestie voor nadere besluitvorming. Uiteraard zijn de kosten ook hier een medebepalende factor. Daarnaast zijn nog enkele inhoudelijke argumenten relevant. In dieptestudies zal de nadruk minder op de beschrijving liggen, maar vooral op het analyseren van samenhang en oorzaken en het relateren van de bevindingen aan het overheidsbeleid. Omdat causale verbanden en het beleid niet in hoog tempo veranderen, is het niet zinvol om de ontwikkeling van het emancipatieproces elk jaar opnieuw diepgaand te analyseren. Een streven om jaarlijks dieptestudies te laten verrichten in het kader van de emancipatiemonitor ligt dan ook niet voor de hand. De beslissing over de frequentie hangt echter eveneens af van de manier waarop deze dieptestudies ingevuld zullen worden (zie daarvoor § 7.2.3). Indien besloten wordt tot het tweejaarlijks uitgeven van een publicatie met feiten en cijfers, valt te overwegen om in de andere jaren een dieptestudie te doen verschijnen. Daarmee zouden regelmatig publicaties in het kader van de emancipatiemonitor verschijnen, die bij de beleidsontwikkeling benut kunnen worden.

7.2.2 Feiten en cijfers

Eén spoor van de emancipatiemonitor zal dus bestaan uit het regelmatig publiceren van kwantitatieve informatie over de ontwikkeling van het emancipatieproces. Er dienen daarbij beslissingen genomen te worden over wie dit gaat uitvoeren en hoe de gegevens openbaar te maken. Aangezien de kosten van een en ander een belangrijke rol kunnen spelen bij de besluitvorming, bevat de uitwerking van enkele concrete voorstellen hierna een globale indicatie van de kosten voor de opdrachtgever. Het moge duidelijk zijn dat het CBS verreweg over de meeste gegevens beschikt die nodig zijn voor het vullen van de monitor. Daarnaast verricht het SCP periodiek enkele relevante onderzoeken. En ten slotte zijn er gegevens voorhanden bij diverse specifieke organisaties, zoals universitaire onderzoeksinstituten, maatschappelijke organisaties en ministeries. Dit betekent dat er in principe verschillende opties mogelijk zijn voor het produceren van het cijfermatige overzicht.

- Een eerste mogelijkheid is dat het CBS regelmatig een publicatie uitbrengt met cijfers en feiten over de verschillende onderwerpen van de emancipatiemonitor. Gezien de werkwijze van het CBS zal dit overzicht vrijwel uitsluitend CBS-materiaal bevatten, hier en daar aangevuld met gegevens uit SCP-onderzoek. Een nadeel van deze optie is dan ook dat een dergelijk overzicht meer lacunes zal kennen dan op grond van in den lande beschikbare gegevens noodzakelijk is. Een voordeel daarentegen is dat deze optie het goedkoopst uit zal vallen. Naar schatting zal het CBS per aflevering kosten in rekening brengen voor personele inzet van 140 uur op middelbaar niveau en 440 uur op hoger niveau. De kosten die het SCP in rekening zal brengen houden verband met de benodigde investering in menskracht van naar schatting 0,1 fte junior-onderzoeker gedurende 1 jaar.
- Een tweede mogelijkheid is het CBS en het SCP te verzoeken om regelmatig gezamenlijk een publicatie uit te brengen. Daarbij zou een substantieel deel van de gegevens door het CBS ingebracht worden. Het SCP levert gegevens uit eigen bestanden en verzamelt aanvullend informatie bij verschillende instanties in den lande. Naar schatting zullen de kosten die het CBS in rekening brengt evenhoog zijn als in de eerste optie. De kosten voor het SCP vallen aanzienlijk hoger uit. In deze optie dienen immers - naast de bewerking van de eigen data - allerlei werkzaamheden te worden verricht voor het verzamelen en bewerken van gegevens bij anderen. In sommige gevallen kan worden volstaan met het aankopen van een tabel, soms zal een databestand aangekocht moeten worden en in een aantal gevallen is het nodig om nieuwe gegevensverzameling op te zetten. Aangezien de eerste keer dat zoiets gebeurt altijd meer tijd kost, en om de kosten te spreiden, valt te overwegen voor een groeimodel te kiezen. Daarmee wordt de oplossing van de lacunes in de reguliere dataverzameling over langere tijd gespreid. De oplossing van deze lacunes komt overigens verderop meer uitgebreid ter sprake (§ 7.2.4). Zoals

daar staat toegelicht is in deze optie voorzien in een gedeeltelijke verbetering van de informatievoorziening, met name over het aandeel van vrouwen in de maatschappelijke besluitvorming en over opvattingen onder de bevolking.

Om dergelijke opdracht uit te kunnen voeren is naar schatting een additionele investering van 0,8 fte junior-onderzoeker nodig, naast een bedrag voor de aankoop van data die niet op het SCP en het CBS beschikbaar zijn.

- Een derde mogelijkheid is om een andere instantie te verzoeken om een publicatie met feiten en cijfers uit te brengen. Dit zou betekenen dat het grootste deel van de data bij het CBS en het SCP aangekocht moeten worden. Afgezien van het feit dat dit een nogal inefficiënte werkwijze zou zijn, vallen de kosten naar verwachting aanzienlijk hoger uit dan in de twee hiervoor genoemde mogelijkheden. Bovendien zullen CBS en SCP veelal eerst zelf over de door hen vergaarde data willen publiceren voor zij deze aan derden ter beschikking stellen. De emancipatiemonitor zou daarmee aan actualiteitswaarde inboeten.

Een punt dat in deze opties buiten beschouwing is gebleven is of de opdrachtgever de publicatie met feiten en cijfers gratis wil verspreiden, of tegen een (al dan niet kostendekkende) vergoeding. In het verleden zijn soortgelijke publicaties door de overheid gratis verspreid, ter vergroting van het draagvlak voor het emancipatieproces en om degenen die op een of andere wijze betrokken zijn bij de realisering van emancipatiedoelen van feitelijke informatie te voorzien. Sinds 1997 maakt de statistische informatie deel uit van het Jaarboek Emancipatie. Dit Jaarboek is via de boekhandel te koop en wordt slechts in beperkte mate gratis verspreid onder cruciale actoren. Het Jaarboek is echter een veel duurder product dan het onderdeel 'feiten en cijfers' van de emancipatiemonitor.

In de uiteindelijke besluitvorming over de keuze voor een bepaalde vormgeving van de monitor dient naast de kosten van de werkzaamheden zoals die hiervoor globaal geschat zijn, ook dit punt betrokken te worden.

De verschillende hiervoor uitgewerkte opties gaan steeds uit van het uitbrengen van een papieren publicatie. De mogelijkheden die het internet biedt, geven echter aanleiding eveneens te overwegen om een publicatie via het web uit te brengen. Een belangrijk voordeel daarvan is dat zodra er nieuwe gegevens voorhanden zijn, deze snel voor een groot publiek toegankelijk kunnen zijn. Indien een dergelijke publicatie een succes is, zou deze bovendien op termijn de papieren publicatie deels kunnen vervangen. Dit kan bijvoorbeeld door deze minder frequent uit te brengen. Ook valt te denken aan verspreiding van een zeer beknopte papieren publicatie, terwijl daarnaast via internet meer gedetailleerde informatie te verkrijgen valt (bv. meer uitgesplitste tabellen).

Met de publicatie van de emancipatiemonitor via het internet zijn uiteraard kosten gemoeid. In de eerste plaats dient er een web-site ontwikkeld te worden en moet deze de eerste keer gevuld worden met de beschikbare gegevens. Hier zijn ontwikkelingskosten mee gemoeid. Vervolgens ontstaat er een structurele kostenpost: de web-site behoeft immers regelmatige actualisering. De kosten daarvan hangen sterk af van de uitgebreidheid van de informatie die men via de web-site wil ontsluiten en de regelmaat waarmee men een update wil realiseren. Het minder frequent actualiseren van een beperkt aantal kerncijfers brengt uiteraard minder werk en dus minder kosten met zich mee dan het continu bijhouden en laten evolueren van een gedetailleerde bron van informatie.

De vraag naar de organisatie en plaatsing van de web-site verdient eveneens aandacht. Gezien de rol van het CBS en het SCP bij het verschaffen van geactualiseerde gegevens zullen zij op enigerlei wijze hierbij betrokken moeten worden. Beide bureaus werken momenteel aan verdere ontsluiting van hun informatie via het internet. Dat hoeft echter niet per definitie te betekenen dat de 'emancipatiemonitor-site' aan de site van deze bureaus gehangen wordt. Het is overigens nog een vraag of dat haalbaar is. Maar bovendien biedt een dergelijke web-site de opdrachtgever mogelijkheden om zichzelf te profileren.

Gezien de vele keuzemogelijkheden die zich nog voordoen verdient het aanbeveling de verschillende opties met hun voor- en nadelen apart nader te verkennen alvorens tot elektronische publicatie over te gaan.

7.2.3 Dieptestudies

Het tweede spoor van de emancipatiemonitor bestaat uit studies waarin de ontwikkeling van het emancipatieproces meer diepgaand wordt geanalyseerd. Dat behelst nadere analyse van de samenhang tussen de ontwikkelingen op de diverse terreinen van de monitor, analyse van mogelijke oorzaken van (eventuele stagnatie in de) ontwikkelingen, inhoudelijke verdieping door verbanden te leggen met relevante wetenschappelijke literatuur en door de bevindingen te relateren aan de doelstellingen, uitvoering en resultaten van het overheidsbeleid.

Om een indruk te bieden van het soort producten dat dit spoor op kan leveren valt te denken aan de verschillende doelgroepenrapportages van het SCP. Voor het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport rapporteert het SCP over ouderen, gehandicapten en jeugd, en voor het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksaangelegenheden over etnische minderheden. De rapportages hebben in eerste instantie tot doel de beleidsmakers te informeren over de ontwikkeling van de leefsituatie en maatschappelijke positie van de verschillende doelgroepen mede in het licht van het overheidsbeleid. Ook de *Sociale atlas van de vrouw* valt in dit opzicht te memoreren. De *Sociale atlas* verscheen voor het eerst in 1977 en daarna onregelmatig en met wisselende opzet en inhoud.

De studies die onder de noemer van de doelgroepenrapportages verschijnen vallen in twee typen onder te verdelen, hierna breedtestudies en thematische studies genoemd. De breedtestudies bestrijken de maatschappelijke positie van de doelgroep op een aantal hoofdterreinen (arbeid, onderwijs, gezondheid, enz.). Daarnaast zijn veelal één of meer specifieke onderwerpen opgenomen. Deze studies worden ook wel aangeduid als categorale Sociale en Culturele Rapporten. De thematische studies behandelen een specifiek aspect van de maatschappelijke positie van de doelgroep onder studie, zoals de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt, of gaan dieper in op een bepaalde categorie, zoals allochtone ouderen. Ook de *Sociale atlas van de vrouw* kent in feite deze twee vormen. Zo is de *Sociale atlas* uit 1983 een breedtestudie, terwijl de publicaties die meer recent onder deze noemer zijn verschenen een thematisch karakter kennen.

Voor de ontwikkeling van de emancipatiemonitor valt te overwegen om beide typen publicaties te laten verschijnen. Het voordeel van de breedtestudies is dat de ontwikkelingen op de hoofdterreinen van het emancipatiebeleid in onderlinge samenhang bestudeerd kunnen worden. Een nadeel is echter dat de verschillende terreinen afzonderlijk minder diepgaand geanalyseerd kunnen worden. Het is bovendien de vraag of het wel zinvol is om elke keer opnieuw te bestuderen hoe de ontwikkelingen op de verschillende terreinen zich in onderlinge samenhang ontwikkelen. Het voordeel van de thematische studies daarentegen is dat de ontwikkelingen op één of enkele hoofdthema's meer diepgaand geanalyseerd kunnen worden. Daarbij valt bijvoorbeeld te denken aan een thematische studie over de politieke en maatschappelijke besluitvorming of over een nadere (brede) analyse van de positie van vrouwen uit etnische minderheden. Gezien de voordelen van beide typen publicaties biedt een keuze voor het afwisselend uitbrengen van beide typen publicaties voordelen.

Stel nu dat gekozen wordt voor het tweejaarlijks doen uitbrengen van de dieptestudies, waarbij alternerend een breedtestudie en een thematisch rapport verschijnen. Een bezwaar van een dergelijke constructie zou kunnen zijn dat men vindt dat te lang gewacht moet worden op een breed overzicht. Dit valt echter te compenseren door in elk geval in die jaren de 'feiten en cijfers'-publicatie uit te geven. Deze heeft weliswaar een ander karakter, maar biedt wel een overzicht van de actuele stand van zaken op de verschillende terreinen.

De ervaring met het uitbrengen van de doelgroepenrapportages leert dat het uitgeven van één rapport het SCP gemiddeld ongeveer twee mensjaren werk vergt. Indien het SCP gevraagd zou worden om tweejaarlijks een dieptestudie uit te brengen in het kader van de emancipatiemonitor zullen de kosten daarvan voor een deel in rekening gebracht worden bij de opdrachtgever en voor een deel uit eigen middelen worden gefinancierd. Er zullen in dit geval geen publicatiekosten in rekening gebracht worden. De opdrachtgever zal een redelijk aantal exemplaren krijgen en verder geschiedt de verspreiding - evenals bij andere SCPpublicaties - via de boekwinkel.

Een in dit kader relevante vraag is hoe een eventuele opdracht tot het uitvoeren van dieptestudies onder de noemer van de emancipatiemonitor zich verhoudt tot de Sociale Atlas van de Vrouw. Er zit immers een duidelijke overlap tussen de beide soorten publicaties. Vanuit het perspectief van de

opdrachtgever bezien is de winst gelegen in het feit dat er met een vaste regelmaat dieptestudies verschijnen over de hoofdaandachtsgebieden van het emancipatiebeleid, die bovendien zijn ingebed in een systeem van monitoring. Aangezien het SCP een dergelijke activiteit ook tot zijn taken rekent, is het SCP bereid zelf in belangrijke mate te investeren in zo'n product. Tegelijkertijd is het voor het SCP echter wenselijk om tevens onderzoek te kunnen blijven verrichten naar andere vraagstukken dan die waaraan op dat moment wordt gewerkt in het kader van de emancipatiemonitor. Naast de dieptestudies voor de emancipatiemonitor zal het SCP daarom ook andere onderzoeksactiviteiten op het gebied van emancipatie blijven verrichten. De winst voor het SCP van een opdracht tot het uitbrengen van de emancipatiemonitor bestaat uit het met vaste regelmaat en systematiek kunnen publiceren over de ontwikkeling van het emancipatieproces en daarnaast incidentele onderzoeken uit te kunnen voeren.

7.2.4 Oplossing van lacunes in de informatievoorziening

Bij het oplossen van de lacunes in de informatievoorziening zijn verschillende kwesties aan de orde. Deze hebben betrekking op de frequentie van de dataverzameling en lacunes in de dataverzameling. Op verschillende terreinen worden elk jaar gegevens verzameld maar op andere terreinen gebeurt dat minder frequent. Hoewel sommigen dat zullen betreuren lijkt het niet verstandig om de middelen die beschikbaar zijn voor de emancipatiemonitor te benutten om te bevorderen dat er jaarlijks gegevens verzameld worden. Dit vanwege de aanzienlijke kosten die daarmee gemoeid zijn en omdat maatschappelijke veranderingen doorgaans niet zo snel verlopen dat beschikbare data onbruikbaar geraken.

Een nijpender probleem is het ontbreken van informatieverzameling. Dat betreft onderwerpen waarover in het geheel geen gegevens beschikbaar zijn en onderwerpen waarvoor specifieke categorieën mannen en vrouwen de informatie ontbreekt. Achtereenvolgens komen de volgende punten ter sprake: etniciteit, besluitvorming, geweld, opvattingen en het doordringen van emancipatiedoelen.

Etniciteit

Zoals uit schema 1 valt af te lezen is het differentiëren tussen verschillende categorieën vrouwen over het algemeen vrij goed mogelijk. Hoewel het maken van onderscheid naar etniciteit nog de meeste problemen oplevert, is er in de afgelopen jaren al veel ondernomen om de informatievoorziening op dit punt te verbeteren. Deze ontwikkeling loopt overigens nog altijd door. Dat wil niet zeggen dat er geen problemen zijn. Zo zijn in veel gevallen alleen de vier grootste minderheidsgroeperingen te onderscheiden. Aangezien in de emancipatiemonitor de aandacht in eerste instantie uitgaat naar vergelijking van de posities van vrouwen en mannen, wordt voorgesteld om bij de verdeling van voor de monitor beschikbare middelen geen prioriteit te geven aan verbetering van de periodieke informatievoorziening over leden van etnische minderheidsgroepen.

Besluitvorming

De studie maakt verder duidelijk dat met name over de positie van vrouwen in de politieke en maatschappelijke besluitvorming nauwelijks systematisch en periodiek onderzoek voorhanden is. Om dit onderwerp daadwerkelijk een substantieel onderdeel uit te laten maken van de emancipatiemonitor verdient het opzetten van een met enige regelmaat uit te voeren onderzoek dan ook hoge prioriteit, zeker wat betreft de maatschappelijke besluitvorming. In paragraaf 7.2.2 zijn voorstellen gedaan waarbij naast het CBS ook het SCP een rol op zich neemt bij het uitbrengen van een publicatie over feiten en cijfers. In die optie is een deel van de dataverzameling over de positie van vrouwen in de besluitvorming meegenomen, namelijk voorzover het gaat om het verzamelen van informatie bij allerlei organisaties en instellingen. Onderzoek naar het brede maatschappelijk middenveld is daar echter niet bij inbegrepen. Gezien de omvang van het maatschappelijk middenveld vergt dit een apart onderzoek, dat periodiek herhaald moet worden. Afhankelijk van de reikwijdte en opzet van zo'n

onderzoek zullen de kosten daarvan voor de eerste editie al gauw 200.000 bedragen (voor personeel en dataverzameling).

Geweld

Een ander onderwerp waarbij de informatievoorziening tekort schiet is geweld. Er zijn weliswaar verschillende onderzoeken die enig zicht bieden op ontwikkelingen in het voorkomen van geweld, maar deze geven daar geen volledig beeld van. De aard van het onderwerp brengt ook met zich mee dat dit probleem met de bij monitoring gebruikelijke onderzoeksmethoden niet echt oplosbaar is. Meer incidenteel uitgevoerd, diepgaand onderzoek lijkt beter geschikt. Daarbij valt te denken aan een grootschalig, meer kwalitatief onderzoek naar het voorkomen van verschillende soorten geweld. Het is echter de vraag of eventuele beschikbare middelen vooral daaraan besteed zouden moeten worden. Het beleid is primair gericht op het voorkomen en bestrijden van het geweld en de verbetering van de hulp aan de opvang van slachtoffers. Het schaarse onderzoek dat voorhanden is wijst uit dat deze hulp in de praktijk nog altijd tekort schiet. Het lijkt zinniger om de middelen vooral in te zetten om te komen tot verbetering daarvan. Ook onderzoek kan daartoe bijdragen, deels om te verkennen en onder de aandacht te brengen waar de problemen zitten maar ook om (door bijvoorbeeld 'best practices' te analyseren) anderen te stimuleren hun praktijken te verbeteren.

Opvattingen

Opvattingen van de bevolking over verschillende kwesties van de monitor worden eveneens maar tot op zekere hoogte onderzocht. Het lijkt echter mogelijk om daar met een beperkte investering verbetering in aan te brengen. Een deel van de oplossing van de lacune op dit gebied is al voorzien onder de tweede optie uit paragraaf 7.2.2 en betreft opname van een aantal extra vragen in het onderzoek Culturele Veranderingen. Overigens zij erop gewezen dat het op dit moment nog onduidelijk is of de jaarlijkse frequentie van dit onderzoek gehandhaafd zal blijven. Zoals uit de inventarisatie blijkt worden opvattingen van specifieke categorieën actoren die van belang zijn bij de operationalisering en uitvoering van emancipatiedoelen in de praktijk niet systematisch onderzocht. Het lijkt echter niet zinvol om daar periodieke onderzoeken voor op te zetten. Case-studies liggen meer in de lijn. Ook valt dit eventueel mee te nemen in onderzoek naar het doordringen van emancipatiedoelen in de praktijk.

Het doordringen van emancipatiedoelen in beleidspraktijken

Hoewel emancipatiebeleid uiteindelijk tot doel heeft om de structurele machtsongelijkheid tussen vrouwen en mannen in de samenleving te doorbreken, is het beleid slechts in beperkte mate gericht op gedragsverandering van concrete individuen. Vaker is het beleid gericht op intermediairen: allerlei actoren die in hun beleidspraktijk doorbreking van de seksenongelijkheid mogelijk moeten maken en/of bevorderen. De beperkte evaluatie die deel uit zal maken van de emancipatiemonitor dient daarom niet alleen feitelijke veranderingen in de maatschappelijke positie en het gedrag van vrouwen en mannen te analyseren, maar ook de rol die intermediairen hierbij spelen.

De inventarisatie in deze studie heeft duidelijk gemaakt dat er vrijwel geen onderzoek is naar de doorwerking van emancipatiedoelen in de verschillende (beleids)praktijken. Zeker van periodiek en systematisch uitgevoerd onderzoek op dit vlak is nauwelijks sprake. Gezien het belang van dit onderwerp verdient de oplossing van deze lacune in de informatievoorziening een zekere prioriteit. Om in de lacunes te voorzien zijn verschillende werkwijzen denkbaar. Eén mogelijkheid is om aan te sluiten bij lopende onderzoeken die daarvoor aanknopingspunten bieden. Een andere mogelijkheid is het incidenteel laten uitvoeren van gerichte studies.

Lopende onderzoeken die in principe mogelijkheden bieden om de doorwerking van emancipatiedoelen te analyseren zijn met name de onderzoeken die de verschillende inspecties uitvoeren (arbeidsinspectie, onderwijsinspectie en inspectie voor de volksgezondheid). Al deze instellingen verrichten onderzoek naar de kwaliteit van bepaalde praktijken op hun terrein. Uit de gesprekken die

gevoerd zijn voor deze haalbaarheidsstudie is duidelijk geworden dat er in veel gevallen bereidheid bestaat om in onderzoeken aandacht te besteden aan emancipatiedoelen. Het lijkt dan ook zinvol om bij de concrete ontwikkeling van de emancipatiemonitor nadere gesprekken te voeren met de verschillende relevante instanties. Overigens is in deze studie ook aangekaart dat dit type onderzoeken wel z'n beperkingen kent en niet per se een beeld geeft van wat er daadwerkelijk in de verschillende praktijken gebeurt. Om daar meer zicht op te kunnen krijgen is meer intensief onderzoek noodzakelijk. De tweede mogelijkheid is juist op dat laatste gericht: in concrete praktijken analyseren in hoeverre en op welke wijze invulling wordt gegeven aan de emancipatiedoelen. Dit soort onderzoek kent een veel intensiever karakter. Met name casestudies zijn hiervoor geschikt. Zoals in de inventarisatie hier en daar is aangestipt vinden dit soort studies in de praktijk zo nu en dan plaats. De uitkomsten ervan zijn te benutten in de dieptestudies van de emancipatiemonitor. Indien daarvoor middelen beschikbaar zijn valt bovendien te overwegen om op terreinen waar dit soort informatie ontbreekt specifiek onderzoek uit te zetten. In de in te stellen klankbordgroep emancipatiemonitor (zie hierna) kunnen daartoe suggesties ontwikkeld worden.

7.2.5 Organisatie van de emancipatiemonitor

Het uitbrengen en ontwikkelen van de emancipatiemonitor is een ambitieus project. Uitgaande van het voorgestelde tweesporenbeleid zullen er twee soorten publicaties verschijnen die inhoudelijk op elkaar aan dienen te sluiten. In de loop van de uitvoering van het project zijn er steeds keuzes te maken over de specifieke invulling van de beide publicaties. Voor de reeks 'feiten en cijfers' ligt de inhoud grotendeels vast. De opdrachtgever heeft echter aangegeven dat men wellicht op termijn ook andere onderwerpen in de monitor aan bod wil laten komen. De inhoud van de dieptestudies daarentegen zal variëren en behoeft steeds nadere besluitvorming. De oplossing van de lacunes in de informatievoorziening is een ander punt dat in de loop der jaren aandacht zal blijven vragen.

Er zijn bovendien verschillende instanties op enigerlei wijze bij de emancipatiemonitor betrokken. Het spreekt vanzelf dat de uitvoerders hiertoe behoren, maar daarnaast zijn de beleidsmakers belanghebbend aangezien de emancipatiemonitor een instrument is ter ondersteuning van de beleidsontwikkeling. In de eerste plaats valt te noemen de Directie Coördinatie Emancipatiebeleid (DCE) van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, die namens de staatssecretaris voor het emancipatiebeleid initiatiefnemer is voor de ontwikkeling van de emancipatiemonitor. Vanwege het facetkarakter van het emancipatiebeleid en gelet op de terreinen die in de monitor aandacht zullen krijgen zijn ook de volgende departementen er nauw bij betrokken: de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksaangelegenheden, Justitie, Volksgezondheid, Welzijn en Sport en het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in bredere opzicht dan vanuit DCE.

Aangezien politici en beleidsmakers belanghebbend zijn bij de uitkomsten van de emancipatiemonitor is het gewenst de uitvoering van deze monitor uit te besteden aan een of meer onafhankelijke onderzoeksinstituten. Om tegelijkertijd te zorgen dat de invulling van de monitor aansluit bij belangrijke ontwikkelingen in beleid en samenleving, valt te overwegen om een klankbordgroep in te stellen. Deze klankbordgroep zou kunnen bestaan uit enkele vertegenwoordigers van de departementen, wetenschappers en velddeskundigen en zou een adviserende rol kunnen vervullen naar opdrachtgever en uitvoerders. De volgende taken zouden door de klankbordgroep kunnen worden vervuld:

- advies geven over de concrete opzet en inhoud van de afzonderlijke publicaties die onder de noemer van de emancipatiemonitor worden uitgebracht;
- evalueren van de concreet uitgebrachte publicaties en het doen van aanbevelingen ten behoeve van de volgende publicaties;
- het doen van aanbevelingen over de besteding van eventuele extra middelen die beschikbaar zijn voor oplossing van lacunes in de informatievoorziening ten behoeve van de emancipatiemonitor;
- het aandragen van suggesties voor verder onderzoek (dit ten behoeve van algemene onderzoeks-programmering van de departementen).

7.3 Ter afsluiting

In dit hoofdstuk zijn enkele voorstellen uitgewerkt voor de invulling van de emancipatiemonitor. Er zij op gewezen dat de uitvoering van de emancipatiemonitor geen sinecure is. Het betreft een breed terrein, en als deze studie iets heeft duidelijk gemaakt is het wel dat de benodigde informatie uit veel uiteenlopende bronnen geput moet worden. Degene die verantwoordelijk wordt voor de uitvoering van het project dient dan ook een goed overzicht over de beschikbare bronnen hebben, evenals een goede toegang tot de beheerders van die bronnen. Ook is een behoorlijke vaardigheid vereist voor het analyseren en verwerken van de diverse bronnen en het relateren van de bevindingen aan het overheidsbeleid. Het zal dan ook geen verbazing wekken dat een groot deel van de kosten voor de monitor betrekking heeft op de personele inzet.

Afhankelijk van de vraag wie het project zal uitvoeren zullen bovendien de kosten voor de dataverzameling aanzienlijk variëren. Indien CBS en SCP de hoofduitvoerders worden zal het project in belangrijke mate kunnen profiteren van de dataverzameling die toch al plaats vindt. Andere uitvoerders zullen forse bedragen moeten overleggen om de benodigde gegevens te verkrijgen, waarbij bovendien niet altijd de meest recente gegevens beschikbaar zullen zijn.

LITERATUUR

- Duyvis en Vermeiden (1993)
Chrisje Duyvis en Anna Vermeiden (red.). *Vrouwelijke politici in de media*. Leiden: Stichting Burgerschapskunde, 1993.
- Engbersen e.a. (1997)
R. Engbersen, J. Eggermont, R. Gabriëls en A. Sprinkhuizen (red.) *Nederland aan de monitor. Het systematisch en periodiek volgen van maatschappelijke ontwikkelingen*. Utrecht: NIZW, 1997.
- Groot en Maassen van den Brink (1996)
Wim Groot en Henriëtte Maassen van den Brink. *Monitoring kinderopvang. Veranderingen in het gebruik van kinderopvang 1991-1995*. Leiden/Amsterdam: Rijksuniversiteit Leiden/Universiteit van Amsterdam, 1996.
- Grünell (1997)
Marianne Grünell. *Werkgevers over arbeid en zorg in het toekomstig arbeidsbestel*. Amsterdam: Vrije Universiteit, 1997.
- De Jong (1993)
J.J. de Jong. *Standaardisatie registratie seksueel geweld. Eindrapport*. Den Haag: ORDP organisatie-adviesbureau VNG, 1993.
- Van der Kooij (1998)
Astrid van der Kooij. *Vertrouwen in vernieuwing. Een onderzoek naar vernieuwing en diversiteit in de werving en selectie van kandidaten voor de gemeenteraadsverkiezingen 1998*. Amsterdam: Instituut voor publiek en politiek, 1998.
- Leijenaar en Niemöller (1994)
M.H. Leijenaar en B. Niemöller. *Het maatschappelijk tekort. Vrouwen in besturen van maatschappelijke organisaties*. Den Haag: VUGA, 1994.
- Leijenaar (1998)
M.H. Leijenaar. *De gang naar de raad. Een onderzoek in het kader van het beleidsprogramma Vrouwen in politiek en openbaar bestuur*. Den Haag/Nijmegen: ministerie van BiZa (DGOB)/KUN (Faculteit der Beleidswetenschappen), 1998.
- Oldersma (1996)
Jantine Oldersma. *De vrouw die vanzelf spreekt. Gender en representatie in het Nederlandse adviesradenstelsel*. Leiden: DSWO Press, 1996 (Politiek bestuurlijke studiën).
- Remery (1998)
Chantal Remery. *Effecten van emancipatiegericht personeelsbeleid*. Rotterdam: EUR (proefschrift).
- Ruijs et al. (1996)
Annelies Ruijs, Clarie Ramakers en Theo Miltenburg. *Vrouwen in de leiding. Een onderzoek in de sector Zorg & Welzijn*. Nijmegen: ITS, 1996.
- SZW (1998)
Startnotitie fase 2 'Naar een emancipatiemonitor'. Den Haag: ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (interne notitie).
- TK (1983/1984)
Nota Bestrijding van seksueel geweld tegen vrouwen en meisjes. Tweede Kamer, vergaderjaar 1983/1984, 18542, nrs. 1-2.
- TK (1993/1994)
Integratiebeleid etnische minderheden. Contourennota. Tweede Kamer, vergaderjaar 1993/1994, 23684, nrs. 1-2.
- TK (1995/1996)
Emancipatie in uitvoering. Tweede Kamer, vergaderjaar 1995/1996, 24406, nr. 4.
- TK (1996/1997)
Beleidsbrief emancipatiebeleid 1997. Tweede Kamer, vergaderjaar 1996/1997, 25006, nr. 1.
- TK (1998/1999a)
Begrotingsbrief emancipatiebeleid 1999. Tweede Kamer, vergaderjaar 1998/1999, 26206, nr. 1.
- TK (1998/1999b)
Nota integratiebeleid 1999-2002. Kansen krijgen, kansen pakken. Tweede Kamer, vergaderjaar 1998-1999, 26333, nr. 2.
- Van de Velde (1994)
Hella van de Velde. *Vrouwen van de partij. De integratie van vrouwen in politieke partijen in Nederland 1919-1990*. Leiden: DSWO Press, 1994 (Politiek bestuurlijke studiën).

BIJLAGE A BESTANDENOVERZICHT

Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (AVO)

Het AVO is een vierjaarlijks onderzoek om gegevens te verkrijgen over het gebruik van een groot aantal maatschappelijke en culturele voorzieningen door de Nederlandse bevolking. Het onderzoek richt zich zowel op meting van het gebruik van voorzieningen als op meting van een breed scala van kenmerken die een huishouden en de individuele personen binnen een huishouden karakteriseren.

Doelpopulatie	bevolking van Nederland van 6 jaar en ouder, zelfstandig wonend
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	huishouden
Steekproefkader	PTT-afgiftepuntenbestand
Verzamelmethode	mondelinge en schriftelijke vragenlijst
Opdrachtgever	SCP
Frequentie	vierjaarlijks, vanaf 1979
Berichtgevers	voor sommige kinderen één van de ouders
Nettorespons	in 1995 ruim 6.400 huishoudens, en krap 15.000 personen (69%)
Weging	personen: naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, urbanisatiegraad; huishoudens: naar weefactor hoofd huishouden
Beschikbaar	op SCP en oudere jaargangen op Steinmetz-archief
Achtergrondkenmerken	geslacht, leeftijd, huishoudenssituatie, etniciteit (brede definitie)
Contactpersoon	SCP Mirjam de Klerk, tel. 070-3407831

Culturele Veranderingen in Nederland (CV)

Het doel van dit onderzoek is het systematisch peilen van meningen onder de Nederlandse bevolking om inzicht te krijgen in de culturele veranderingen. Het onderzoek is gebaseerd op enquêtevragen uit een aantal onderzoeken die vóór 1975 zijn gehouden en wordt in principe jaarlijks herhaald.

Doelpopulatie	bevolking van Nederland vanaf 16 jaar
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	persoon
Steekproefkader	postcodebestand (voor de adressensteekproef)
Verzamelmethode	mondelinge en vanaf 1988 ook schriftelijke vragenlijst
Opdrachtgever	SCP
Frequentie	in 1975, jaarlijks herhaald vanaf 1979 m.u.v. 1982, 1984 en 1990
Berichtgevers	personen van 16/18 tot 70/74 jaar
Nettorespons	gemiddeld 2.000 personen
Weging	geen
Beschikbaar	op SCP en oudere jaargangen op het Steinmetz
Achtergrondkenmerken	geslacht, leeftijd, etniciteit (eigen geboorteland sinds 2 à 3 jaar; weinig respondenten uit minderheden), huishoudenssituatie (alleenstaand, gehuwd met/zonder kinderen)
Contactpersoon SCP	Jos Becker, tel. 070- 3407440.

Doorlopend leefsituatieonderzoek (DLO) c.q. Leefsituatie van de Nederlandse bevolking (LSO)

Doel van dit onderzoek is een breed overzicht te verkrijgen van objectieve en subjectieve kenmerken van de leefsituatie van de Nederlandse bevolking. Naast gegevens over achtergrondkenmerken komt informatie beschikbaar over de woonsituatie, het milieu, de kwaliteit van de arbeid, de besteding van de vrije tijd, maatschappelijke participatie, gezondheidsbeleving, medische consumptie, welzijn, sociale relaties en tevredenheid met leefsituatieaspecten. Aanvankelijk werd het LSO driejaarlijks gehouden onder de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder. Vanaf 1989 is het een doorlopend onderzoek geworden (DLO), met een gewijzigde vraagstelling, onder de bevolking van 13 jaar en ouder, vanaf 1994 18 jaar en ouder. In 1997 is het DLO opgegaan in POLS, het permanent onderzoek naar de leefsituatie.

Doelpopulatie	bevolking van Nederland van 18 jaar en ouder, zelfstandig wonend
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	persoon
Steekproefkader	gemeentelijke bevolkingsregisters / PTT-afgiftepuntenbestand
Verzamelmethode	mondeling (CAPI) + deels schriftelijk (jeugd o.a.)
Opdrachtgever	CBS
Frequentie	doorlopend
Berichtgevers	personen
Nettorespons	wisselend (tussen de 3.000 en 6.500)
Weging	naar leeftijd, geslacht, urbanisatiegraad
Beschikbaar	op CBS en SCP
Achtergrondkenmerken	geslacht, leeftijd, huishoudenssituatie, etniciteit
Contactpersoon CBS	Hub Janssen, tel 045-5707475

Enquête beroepsbevolking (EBB)

De Enquête beroepsbevolking is een doorlopende enquête waarvoor in de loop van het jaar gegevens worden verzameld ten behoeve van de beschrijving van personen naar hun positie op de arbeidsmarkt. De EBB wordt gehouden sinds 1987 (daarvoor vond de Arbeidskrachtentelling plaats). De EBB bevat demografische en arbeidsmarktkenmerken, waaronder één variabele die de aggregatie tot een huishouden mogelijk maakt. De demografische kenmerken hebben betrekking op alle leden van het huishouden. De vragen naar positie op de arbeidsmarkt worden alleen gesteld aan personen van 15 jaar of ouder.

Doelpopulatie	Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder, zelfstandig wonend
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	huishouden; per huishouden worden maximaal 4 personen geïnterviewd
Steekproefkader	Geografisch basisregister
Verzamelmethode	computerondersteunde mondelinge vragenlijst (CAPI)
Opdrachtgever	Centraal Bureau voor de Statistiek
Frequentie	continu, sinds 1987
Weging	naar leeftijd, geslacht, burgerlijke staat, stedelijkheid
Berichtgevers	proxi-interview door ander lid van het huishouden mogelijk
Nettorespons	in 1996 65.000 adressen; ruim 89.000 personen
Beschikbaar	op CBS en (microbestand op) SCP
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, huishoudenspositie, etniciteit (vanaf 1995 is ook gevraagd naar geboorteland ouders)
Contactpersoon CBS	Annemarie Boelens, tel. 045-5707210

Enquête rechtsbescherming en veiligheid (ERV)

Deze enquête, die sinds 1997 deel uitmaakt van POLS, is bedoeld om een beeld te kunnen schetsen van de aard en de omvang van de veel voorkomende criminaliteit waarmee de bevolking in Nederland wordt geconfronteerd, van het aangiftegedrag en van de door de bevolking ondervonden schade. De ERV is de opvolger (in 1992) van de Enquête slachtoffers misdrijven.

Doelpopulatie	bevolking van Nederland (van 15 jaar en ouder) in particuliere huishoudens
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	persoon
Steekproefkader	GBA
Verzamelmethode	computerondersteunde mondelinge vragenlijst (CAPI)
Opdrachtgever	Centraal Bureau voor de Statistiek
Frequentie	doorlopend vanaf 1992
Berichtgevers	indien mogelijk 2 personen per huishouden, waarbij tenminste één uit de 'kern' (echtbaar, vaste partners, alleenstaande ouder, alleenstaande) en - indien van toepassing - een persoon uit de 'periferie' (meestal kinderen)
Nettorespons	jaarlijks ruim 5.500 personen uit 3.400 à 3.600 responderende adressen
Weging	naar leeftijd, geslacht, stedelijkheid en samenstelling huishouden
Beschikbaar	CBS en SCP
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, huishoudenspositie, etniciteit (brede definitie)
Contactpersoon CBS	H.W.J.M. Huys / Hub Janssen, tel. 045-5707475

Enquête werknemers en lonen (EWL)

Met deze enquête worden gegevens verzameld via salarisadministraties van bedrijven. Het bestand bevat gegevens over de loonhoogte in de diverse sectoren van de arbeidsmarkt, maar geen gegevens over persoonskenmerken en de inhoud van het werk.

Doelpopulatie	werknemers
Soort onderzoek	enquête onder bedrijven
Steekproefeenheid	bedrijfseenheid
Steekproefkader	Algemeen Bedrijfsregister CBS
Verzamelmethode	schriftelijke vragenlijst onder bedrijven en elektronische uitvraag
Opdrachtgever	CBS
Frequentie	jaarlijks
Berichtgevers	bedrijven met personeel
Steekproefomvang	circa 30.000 bedrijven
Respons	80% (bedrijven, resp. 40% van alle werknemers in Nederland)
Beschikbaar	op CBS bij sector SWE: vanaf 1995 EWL, voordien Jaarlijks loononderzoek
Achtergrondkenmerken	leeftijd, soort dienstverband, geslacht, arbeidsduur, lengte dienstverband
Contactpersoon CBS	Henk Amptmeijer, tel. 070-3375458

Inkomenspanelonderzoek (IPO)

Het Inkomenspanelonderzoek is bedoeld om een beeld te schetsen van de samenstelling en verdeling van inkomens van personen en huishoudens in Nederland

Doelpopulatie	bevolking van Nederland in particuliere huishoudens
Soort onderzoek	panelonderzoek
Steekproefeenheid	persoon

Steekproefkader	belastingen, huursubsidies en studiefinanciering
Verzamelmethode	elektronische gegevensverzameling
Opdrachtgever	Centraal Bureau voor de Statistiek
Frequentie	doorlopend
Berichtgevers	ministerie van Financiën (belastingdienst), ministerie van VROM (huursubsidies) en Informatie beheer groep (studiefinanciering)
Steekproefomvang	circa 75.000 personen, aangevuld met hun huishoudensleden (totaal ongeveer 210.000 personen)
Non-respons	de administratieve non-respons is circa 1%
Weging	er wordt herwogen naar geslacht, leeftijd, regio, huishoudensgrootte en leeftijdsklasse van het hoofd
Beschikbaar	op CBS
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht; met de lopende revisie wordt het IPO gekoppeld aan het GBA, waardoor ook informatie beschikbaar komt over de huishoudenssituatie en etniciteit
Contactpersoon CBS	Wim Bos, tel. 045-5707498

IRIS

Dit is het enige actuele bestand in Nederland dat informatie over de lokale bestuurders bevat (het ijt een paar weken na). Het is een bestand met een administratieve functie, geen onderzoeksfunctie (zwaar privacy-reglement). SGBO krijgt één keer per kwartaal een dump ten behoeve van onderzoek, dit gebeurt sinds eind 1997. Door koppeling van de persoonsnummers is het (sinds die tijd) mogelijk om de zittingsduur te reconstrueren (in jaren, anders te onbetrouwbaar). SCP kan tegen kostprijs bepaalde tabellen opvragen (bv. tabel over duur: f 1.500).

Doelpopulatie	lokale bestuurders
Soort onderzoek	registratie
Verzamelmethode	gemeenten moeten gegevens doorgeven aan de VNG (basis voor verzending van het blad van de VNG)
Opdrachtgever	VNG
Frequentie	doorlopend
Berichtgevers	gemeenten
Beschikbaar	VNG/SGBO
Achtergrondkenmerken	geslacht, politieke partij, functie (raadslid, wethouder, burgemeester), leeftijd (sinds één jaar bijgehouden), gemeentegrootte, portefeuille van de wethouder/burgemeester, geen etniciteit
Contactpersoon VNG	Peter Castenmiller, tel. 070-3738452

Justitiestatistieken

Deze statistieken bevatten gegevens over de strafzaken die zijn ingeschreven bij het Openbaar Ministerie. Vervolgens worden eveneens gegevens verzameld over de wijze waarop het OM en/of de rechterlijke macht de strafzaken heeft afgedaan. In de statistiek is geen informatie bekend over het slachtoffer, de persoonsgegevens hebben betrekking op de dader (verdachte).

Doelpopulatie	bevolking 12-79 jaar
Soort onderzoek	integrale waarneming
Verzamelmethode	EDI en schriftelijke vragenlijsten; bij overtredingen: geaggregeerde waarneming, bij misdrijven waarneming per zaak.
Opdrachtgever	CBS

Frequentie	jaarlijks
Berichtgevers	gerechtelijke instanties (kantongerechten, arrondissementsrechtbanken, gerechtshoven, Hoge Raad)
Nettorespons	jaarlijks 250.000 a 300.000 ingeschreven strafzaken
Beschikbaar	op CBS, sector KRV
Achtergrondkenmerken	Overtredingen: geslacht, delict, wijze van afdoening en opgelegde straf. Misdrijven: leeftijd, geslacht, woonplaats, geboorteplaats, pleegplaats, delict, wijze van afdoening, opgelegde straf, uitvoering, procesrechtelijke bepalingen
Contactpersoon CBS	H.G. Aalten, tel. 070-3375651

Loonstructuuronderzoek (LSO)

Doelpopulatie	werknemers
Soort onderzoek	secundaire statistiek (afgeleid uit andere statistieken)
Verzamelmethode	koppeling van diverse registraties en statistieken (onder meer EWL en EBB)
Opdrachtgever	CBS/Eurostat
Frequentie	jaarlijks, vanaf 1995
Beschikbaar	op CBS, sector SWE vanaf 1979
Achtergrondkenmerken	leeftijd, soort dienstverband, geslacht, arbeidsduur, lengte dienstverband, opleiding en beroep
Contactpersoon CBS	Henk Amptmeijer, tel 070-3375458

Onderzoek gezinsvorming (OGV)

Het doel van het Onderzoek gezinsvorming is om informatie te verzamelen over het verloop van relatie- en gezinsvorming in Nederland als aanvulling op de aan de bevolkingsregisters gelieerde bevolkingsstatistieken en als bouwsteen voor de door het CBS uit te brengen nationale bevolkingsprognoses. Onderwerpen die aan bod komen zijn onder meer: relatievorming, kinderen krijgen, werken van de vrouw in combinatie met kinderen krijgen, geboorteregulering methoden. Het Onderzoek Gezinsvorming is voor het eerst gehouden in 1974, daarna in 1977, 1982, 1985, 1988, 1993 en 1998. Bij de eerste twee keer zijn alleen gehuwde vrouwen ondervraagd. Het onderzoek uit 1985 was een vervolgonderzoek van respondenten uit 1982. In de laatste edities is de leeftijdsgroep die ondervraagd is verruimd.

Doelpopulatie	personen tussen de 18 en 52 jaar
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	persoon
Steekproefkader	GBA
Verzamelmethode	CAPI
Opdrachtgever	CBS
Frequentie	5-jaarlijks
Berichtgevers	personen (maximaal 3 per huishouden, waarbij de vrouw voorrang krijgt op de andere leden)
Nettorespons	5.000 mannen en 5.500 vrouwen
Weging	naar geboortear, burgerlijke staat, positie in het huishouden, nationaliteit, gemeentegrootte en, uitsluitend voor vrouwen, naar kindertal
Beschikbaar	CBS
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, huishoudensamenstelling, etniciteit
Contactpersoon CBS	Arie de Graaf, tel. 070-3375230

Opvattingen over bevolking en welzijn (MOAB)

Sinds 1983 verricht het NIDI onderzoek dat bedoeld is om inzicht te krijgen in het oordeel van de bevolking over het beleid gericht op het combineren van werk en ouderschap en in opvattingen over eventuele nieuwe door de overheid te treffen maatregelen.

Doelpopulatie	bevolking van Nederland van 20 jaar en ouder
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	persoon
Steekproefkader	telefoonboek
Verzamelmethode	schriftelijke vragenlijst
Opdrachtgever	NIDI
Frequentie	3 à 4-jarlijks (uitgevoerd: 1983, 1986, 1990, 1994, 1997; volgende in 2000 of 2001)
Berichtgevers	personen
Nettorespons	in 1997 1.430 respondenten
Beschikbaar	NIDI
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, huishoudenssamenstelling, etniciteit (geboorteland respondent)
Contactpersoon NIDI	Hein Moors, tel. 070-3565224

OSA-arbeidsaanbodonderzoek

Onderzoek om gegevens te verzamelen van de potentiële beroepsbevolking in Nederland, bedoeld ter verdieping van de statistisch betrouwbaardere EBB-gegevens (NB ondervertegenwoordiging van zelfstandigen en werklozen).

Doelpopulatie	potentiële beroepsbevolking (personen tussen de 16 en 65 jaar die geen onderwijs volgen of in militaire dienst zijn)
Soort onderzoek	panelonderzoek (non-respons wordt aangevuld om representatief beeld te krijgen, dus deels survey-bestand)
Steekproefeenheid	huishoudens
Steekproefkader	
Verzamelmethode	mondelijke enquête
Opdrachtgever	OSA
Frequentie	tweejaarlijks (vanaf 1986), laatste dataverzameling is eind 1998 afgerond (zomer 1999 resultaten beschikbaar)
Berichtgevers	alle personen in het huishouden die behoren tot de doelpopulatie
Nettorespons	in 1996 2.452 huishoudens, 4.563 personen
Beschikbaar	OSA (aankoop bestand kostte ongeveer f 1.000). In opdracht van NWO wordt gewerkt aan het maken van een Combibestand, dat gegevens van meerdere jaren bevat, dit wordt verspreid via NIWI, gepland eind 1999.
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, onderwijsniveau, huishoudenssituatie, (geen etniciteit?)
Contactpersoon OSA	Charlotte de Wolf, tel 013-4671359.

Permanent onderzoek naar de leefsituatie (POLS)

Doel van POLS is het leveren van informatie over de leefsituatie van de bevolking als geheel, maar ook over allerlei specifieke groepen uit de bevolking. Het onderzoek is samengesteld uit verschillende 'schillen'. Schil 1 omvat de gecoördineerde CBS-vragen naar demografische en sociaal-economische kenmerken voor de hele POLS-steekproef. Schil 2 bevat voor de gehele POLS-steekproef de

kernindicatoren van de verschillende leefsituatieonderwerpen: een vaste set vragen over wonen, gezondheid, leefstijlen, kwaliteit van de arbeid, politieke betrokkenheid, milieu, maatschappelijke participatie, tijdsbesteding, slachtofferschap (van criminaliteit). Schil drie bevat diverse onderwerpsgerichte modules, die aan een selecte steekproef (wisselend per onderwerp) wordt voorgelegd. In 1997 zijn de volgende modules afgenomen: gezondheid (GEZO), recht en milieu (REP, waaronder ERV), recht en participatie (REP), ongevallen in Nederland (OIN), SCP-leefsituatie (SLI), leefsituatie jongeren (JONG) en wonen (WBO). In 1998 zijn vragen gesteld over gezondheid (GEZO), rechtsbescherming en veiligheid (ERV), ongevallen in Nederland (OIN) en wonen (WBO).

Doelpopulatie	bevolking in Nederland, zelfstandig wonend
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	personen
Steekproefkader	Gemeentelijke basisadministratie
Verzamelmethode	mondelijke computerondersteunde enquête (CAPI), soms telefonisch (CATI); voor bepaalde modules wordt dit aangevuld met een schriftelijke vragenlijst
Opdrachtgever	CBS (en andere opdrachtgevers voor bepaalde modules)
Frequentie	doorlopend; sommige modules worden niet jaarlijks gehouden
Berichtgevers	personen
Nettorespons	in 1997 voor de basisvragenlijst ruim 34.000 personen
Weging	verschillend voor modules
Beschikbaarheid	op CBS en (wat later) SCP
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, huishoudenskenmerken, etniciteit (persoon zelf + ouders)
Contactpersoon CBS	Hub Janssen, tel. 045-5707475

Politiemonitor bevolking (PMB)

De Politiemonitor bevolking is een landelijk onderzoek naar criminaliteit, onveiligheid en de kwaliteit van de basispolitiezorg, dat om de twee jaar wordt herhaald. Hierbij wordt gevraagd naar slachtofferschap, gevoelens van onveiligheid en ervaringen met de politie.

Doelpopulatie	bevolking van Nederland van 15 jaar en ouder
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	persoon
Steekproefkader	telefoonregister van de PTT: huishoudens met een niet-geheim telefoonnummer
Verzamelmethode	computerondersteunde telefonische enquête (CATI)
Opdrachtgever	ministerie van BZK en ministerie van Justitie
Frequentie	tweejaarlijks sinds 1993
Berichtgevers	personen
Nettorespons	in 1997 ruim 75.000 personen (51%)
Weging	naar leeftijd, geslacht en regio
Beschikbaar	op SCP
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, aantal personen in huishouden, etniciteit (zelfdefinitie)
Contactpersoon SCP	Cora Maas, tel. 070-3407803

Politiestatistieken

Dit bestand bevat de door de politie geregistreerde delicten (alleen waarvan aangifteformulier is getekent/proces verbaal is opgemaakt).

Doelpopulatie	Iedereen die aangifte doet bij de politie en/of daders die door de politie zijn aangehouden
Soort onderzoek	integraal, via incidentenregistraties
Verzamelmethode	secundaire EDI (data uit registraties)
Opdrachtgever	CBS
Frequentie	per kwartaal worden gegevens geleverd en verwerkt
Berichtgevers	politiekorpsen
Beschikbaar	CBS, sector KRV
Achtergrondkenmerken	daders (geslacht, meerderjarig/minderjarig), type misdrijf, opgehelderde zaak, in verzekeringstelling en voorgeleiding, zaak en verdachte naar OM. Gegevens verzameld op gemeenteniveau, dus aggregatie naar regio mogelijk
Contactpersoon CBS	Frits Huls, tel. 070-3375667

Regionaal inkomensonderzoek (RIO)

Dit onderzoek is bedoeld om een beeld te geven van de regionale samenstelling en verdeling van inkomens van personen en huishoudens in Nederland (tot op het niveau van gemeenten, wijken en buurten)

Doelpopulatie	bevolking van Nederland in particuliere huishoudens
Soort onderzoek	crosssectioneel onderzoek met panelmogelijkheden
Steekproefeenheid	persoon
Steekproefkader	belastingen, huursubsidies een studiefinanciering
Verzamelmethode	elektronische gegevensverzameling
Opdrachtgever	CBS
Frequentie	In het verleden vond dit vijfjaarlijks plaats, de laatste jaren is vanwege extra financiering jaarlijks een peiling gehouden. In hoeverre dat zo zal blijven hangt af van de extra middelen die daarvoor beschikbaar worden gesteld.
Berichtgevers	Ministerie van Financiën (belastingen), ministerie van VROM (huursubsidies), Informatie Beheer Groep (studiefinanciering)
Steekproefomvang	circa 5,5 miljoen personen (gestratificeerd naar gemeentegrootte)
Non-respons	de administratieve non-respons is circa 1%
Beschikbaar	op CBS, sector SIV
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, huishoudenssituatie, etniciteit
Contactpersoon CBS	Peter Meuwissen, tel. 045-5707519

Registratie uitstroom en bestemming schoolverlaters (RUBS)

Het RUBS-onderzoek heeft tot doel informatie te verschaffen over de school- en beroepskeuzen van leerlingen in het voortgezet onderwijs en het mbo. De verzamelde gegevens kunnen onder meer worden gebruikt om de kansen op arbeid bij allerlei combinaties van niveau en richting van schoolverlaters te schatten.

Doelpopulatie	leerlingen die een jaar eerder voor de laatste keer hebben deelgenomen aan onderwijs in vbo, mavo, havo, vwo en mbo
Soort onderzoek	postenquête
Steekproefeenheid	persoon
Steekproefkader	
Verzamelmethode	schriftelijke vragenlijst
Opdrachtgever	ROA (met geld OC&W?)

Frequentie	jaarlijks
Berichtgevers	schoolverlaters
Nettorespons	ongeveer 15.000
Beschikbaar	ROA
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, etniciteit volgens zelfdefinitie
Contactpersoon ROA	?

Scholierenonderzoek (NSO)

Dit onderzoek onder jongeren in het regulier voortgezet onderwijs is voor het eerst in 1984 uitgevoerd door het NIBUD en daarna in 1992, 1994 en 1996. De respons van scholen (via hen worden de leerlingen benaderd) is wat zorgwekkend. Het volgende Scholierenonderzoek vindt plaats 1999/2000.

Doelpopulatie	leerlingen uit het regulier voortgezet onderwijs (incl. mbo) van 12-20 jaar
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	persoon
Steekproefkader	alle scholen in Nederland worden benaderd met het verzoek tot deelname
Verzamelmethode	schriftelijke vragenlijst
Opdrachtgever	Commissie Jeugdonderzoek en SCP
Frequentie	in principe tweejaarlijks
Berichtgevers	leerlingen
Nettorespons	in 1996 circa 10.000
Beschikbaar	op SCP
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, huishoudensituatie, etniciteit volgens zelfdefinitie
Contactpersoon SCP	Saskia Keuzenkamp, tel. 070-3407813

Schoolloopbanonderzoeken (PRIMA-cohorten en VOCL)

PRIMA-cohorten: doel is om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van het primair onderwijs in Nederland. Betreft zowel het basisonderwijs als het speciaal onderwijs (lom en mlk). Uitgevoerd door ITS te Nijmegen en SCO-Kohnstamm Instituut te Amsterdam en gefinancierd door NWO-SGW op verzoek van het ministerie van OC&W. Gestart in 1994/'95: 700 basisscholen waarvan leerlingen in de jaargroepen 2,4,6 en 8 en bij equivalenten van die jaargroepen in 100 scholen van het speciaal onderwijs. Ook informatie verzameld via de leerkrachten, schooldirecties en de ouders. Tweede meting vond plaats in 1996/1997 (622 basisscholen met circa 57.000 leerlingen (190 OVB-scholen) en 102 scholen voor speciaal onderwijs met ruim 5400 leerlingen. Bevat veel informatie over de leerlingen: verschillende toetsen (taal, rekenen, intelligentie), informatie over schoolwelbevinden, thuisclimaat, onderwijsbijzonderheden, uitstroom, spijbelen, drop-out.

Doelpopulatie	leerlingen lager onderwijs
Soort onderzoek	cohortonderzoek
Steekproefeenheid	leerlingen en scholen
Steekproefmethode	representatieve steekproef van ongeveer 460 scholen, aangevuld met scholen onderwijsachterstandenbeleid
Verzamelmethode	enquêtes en toetsen
Opdrachtgever	ministerie van OC&W
Frequentie	tweejaarlijks
Berichtgevers	leerlingen, schooldirecties en ouders
Nettorespons	60.000 (groep 2, 4, 6 en 8)
Beschikbaar	op SCP

Achtergrondkenmerken	leeftijd, sekse, samenstelling huishouden, geboorteland ouders en kind, bezigheden ouders. Er is tevens een variabele geconstrueerd 'sociaal-etnische herkomst', bestaande uit een combinatie van geboorteland van de ouders en opleidingsniveau van de ouders.
Contactpersoon SCP	Paul Tesser, tel. 070-3407801.

VOCL: Het Centraal Bureau voor de Statistiek startte in 1997, 1982, 1989 en 1993 cohortonderzoeken naar de schoolloopbaan van leerlingen, beginnende in het voortgezet onderwijs. Het bevat gegevens over de achtergrond van de leerlingen evenals informatie over de schoolkeuze en schoolloopbaan (gegevens over het verloop, soort onderwijs, bereikte klasse, examenresultaten, jaar en reden van vertrek uit het onderwijs). De respons van de scholen is wat zorgwekkend.

Doelpopulatie	leerlingen voortgezet onderwijs
Soort onderzoek	cohortonderzoek
Steekproefeenheid	leerlingen en scholen
Verzamelmethode	enquêtes en toetsen
Opdrachtgever	CBS
Frequentie	ongeveer vierjaarlijks
Berichtgevers	leerlingen, docenten en directeuren
Nettorespons	20.000 leerlingen
Beschikbaar	op CBS en (deels op) SCP
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, geboorteland leerlingen en ouders, opleidingsniveau en werkzaamheid ouders,
Contactpersoon CBS	Jos Lodewick, tel 045-5707237

NB In april 1999 starten voorbereidingen voor een nieuw cohort

Sociaal economisch panel (SEP)

Uit dit onderzoek komt longitudinale informatie beschikbaar over de sociaal-economische positie van huishoudens. De longitudinale informatie kan afgezet worden tegen diverse kenmerken van huishoudens en leden daarvan. Het SEP maakt sinds enkele jaren deel uit van het Europese sociaal-economische huishoudenspanel (ECHP) dat door Eurostat is opgezet en een belangrijke bron vormt voor internationale vergelijking van sociaal-economische gegevens.

Doelpopulatie	bevolking 16 jaar en ouder
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	personen in particuliere huishoudens
Steekproefkader	GBA
Verzamelmethode	CAPI
Opdrachtgever	CBS
Frequentie	jaarlijks vanaf 1984
Berichtgevers	personen
Nettorespons	35% werving respons, 90% panel-respons (excl. initiële non-respons in de eerste golf)
Beschikbaar	longitudinaalbestand 1984-1996 (via WSA)
Achtergrondkenmerken	geslacht, leeftijd, opleiding, burgerlijke staat, arbeidsmarktpositie
Contactpersoon CBS	Tom Boves, tel. 045-5707237.

Sociale positie en voorzieningengebruik allochtonen (SPVA)

Het onderzoek naar de sociale positie en het voorzieningengebruik van allochtonen is opgezet om de positie van de vier grootste minderheidsgroeperingen (Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen) regelmatig in kaart te brengen. Het wordt in de eerste plaats gebruikt om te onderzoeken in welke mate personen uit de minderheden naar evenredigheid participeren in het onderwijs en op de arbeidsmarkt.

Het onderzoek wordt uitgevoerd in de vier grote steden en een aantal andere gemeenten, die zodanig gekozen zijn dat ongeveer 80% van de allochtonen in de onderzoekspopulatie zitten.

Doelpopulatie	allochtone bevolkingsgroepen in Nederland: Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	persoon; overige leden van het huishouden krijgen korte vragenlijst
Steekproefkader	gemeentelijke bevolkingsregisters
Verzamelmethode	mondelijke vragenlijst
Opdrachtgever	ISEO, sinds 1998 ISEO en SCP
Frequentie	onregelmatig sinds 1989
Berichtgevers	hoofd huishouden voor de algemene vragenlijst; overige leden van het huishouden ouder dan twaalf jaar krijgen een verkorte vragenlijst
Steekproefomvang	was ongeveer 4.000 huishoudens (12.000 personen), in 1998 is de steekproef opgehoogd
Beschikbaar	op SCP (vanaf 1991)
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, huishoudenspositie, etniciteit (geboorteland leden huishouden)
Contactpersoon SCP	Paul Tesser, tel. 070-3407801

Statistiek Kinderopvang

Doelpopulatie	kindercentra, dit wil zeggen instellingen die voorzien in aanvullende opvoeding en verzorging van jonge kinderen op een wijze die is aangepast aan enerzijds de tijdsduur per etmaal en de leeftijd van de kinderen en anderzijds aan de behoefte van de ouders. Instellingen die alleen het beheer voeren over peuterspeelzalen behoren sinds 1997 niet meer tot de doelpopulatie
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	integraal onderzoek
Verzamelmethode	schriftelijke vragenlijst
Opdrachtgever	CBS
Frequentie	jaarlijks
Berichtgevers	instellingen voor kinderopvang
Nettorespons	circa 60%
Weging	imputatie op basis van grootte van instelling
Beschikbaar	CBS, sector KGW
Achtergrondkenmerken	geen gegevens over gebruikers
Contactpersoon CBS	Erik Smits, tel. 070-3375306.

Tijdsbestedingsonderzoek (TBO)

Dit is een vijfjaarlijks onderzoek onder de Nederlandse bevolking. Het bevat naast achtergrondvragen algemene vragen over de tijdsbesteding. Bovendien wordt de respondenten gevraagd om gedurende

één week in een dagboek per kwartier bij te houden aan welke activiteiten die tijd besteed is.

Doelpopulatie	Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder in particuliere huishoudens
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	persoon
Steekproefkader	PTT-afgiftepuntenbestand
Verzamelmethode	mondelinge en schriftelijke vragenlijst + dagboek
Opdrachtgever	SCP en anderen
Frequentie	vijfjaarlijks, sinds 1975
Berichtgevers	personen van 12 jaar en ouder
Nettorespons	circa 3.000 personen
Weging	naar leeftijd, geslacht, urbanisatiegraad, plaats in het gezin en werkzaamheid
Beschikbaar	op SCP
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, huishoudenspositie (geen etniciteit)
Contactpersoon SCP	Andries van den Broek, tel. 070-3407833

Verzekerdenadministratie (VZA)

Dit betreft de gegevens van de gezamenlijke uitvoeringsinstellingen sociale verzekeringen over werknemers (die premies sociale verzekeringen betalen) en ontvangers van uitkeringen in het kader van de sociale verzekeringen.

Doelpopulatie	verzekerden sociale verzekeringen
Soort onderzoek	integrale registratie
Verzamelmethode	levering van het integrale bestand aan het CBS
Opdrachtgever	LISV
Frequentie	doorlopend
Berichtgevers	uitvoeringsinstellingen sociale zekerheid
Beschikbaar	op CBS voor intern gebruik; tabellen tevens verkrijgbaar via LISV
Achtergrondkenmerken	leeftijd, geslacht, woonland, postcode
Contactpersoon CBS	Henk Amptmeijer, tel 070-3375458

Woningbehoeftenonderzoek (WBO)

Het WBO heeft tot doel het verzamelen van informatie over de huisvestingssituatie, de woonuitgaven en de gerealiseerde en gewenste verhuizingen. Daarnaast levert het WBO informatie op over de sociaal-demografische en sociaal-economische kenmerken van huishoudens. Er zijn verschillende vragenlijsten voor hoofdbewoners, inwonenden en leden van huishoudens.

Doelpopulatie	bevolking van Nederland van 18 jaar en ouder in particuliere huishoudens
Soort onderzoek	enquête
Steekproefeenheid	personen
Steekproefkader	GBA
Verzamelmethode	mondelinge vragenlijst
Opdrachtgever	Ministerie van VROM
Frequentie	eens per vier jaar sinds 1977, voor het laatst in 1997/1998
Berichtgevers	iedere persoon van 18 jaar of ouder
Nettorespons	circa 65.000 personen
Weging	naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, nationaliteit en woonregio
Beschikbaar	op CBS

Achtergrondkenmerken leeftijd, opleidingsniveau, huishoudenssituatie, etniciteit
Contactpersoon CBS Wim Faessen, tel. 045-5707473

BIJLAGE B BESLISSINGSDOCUMENT

Deze bijlage bevat een overzicht van kernthema's uit de haalbaarheidsstudie die verdere besluitvorming behoeven alvorens over te kunnen gaan tot concrete ontwikkeling van de emancipatiemonitor. Het betreft de volgende voorstellen.

1. De emancipatiemonitor zal langs twee sporen uitgewerkt worden: een kwantitatief en een kwalitatief spoor. Het kwantitatieve spoor zal een beschrijvend overzicht opleveren van de ontwikkelingen ten aanzien van de verschillende onderwerpen uit de monitor. In het kwalitatieve spoor wordt een aantal ontwikkelingen meer diepgaand geanalyseerd, in hun onderlinge samenhang bezien en geïnterpreteerd tegen de achtergrond van de beleidsinspanningen.
2. De twee sporen zullen uitmonden in twee verschillende soorten publicaties, respectievelijk publicaties met feiten en cijfers en dieptestudies. Deze publicaties zullen alternerend verschijnen: in het ene jaar 'feiten en cijfers' en in het andere jaar een dieptestudie.
3. Hoewel er nog wel lacunes bestaan in de informatievoorziening, wordt al op korte termijn gestart met het ontwikkelen van de eerste producten. Het streven is om in het jaar 2000 de eerste 'feiten en cijfers' uit te brengen en in het jaar 2001 de eerste dieptestudie.
4. De publicaties van de emancipatiemonitor zullen voornamelijk in elk geval op papier verschijnen. De mogelijkheid van publicatie van de emancipatiemonitor via het internet wordt apart verkend.
5. Wat betreft de 'feiten en cijfers' is een keuze tussen twee opties noodzakelijk:
 - Er wordt gekozen voor een basismodel, dat uitsluitend gegevens afkomstig van CBS en SCP bevat. Daarmee worden lacunes in de dataverzameling grotendeels voor lief genomen. òf:
 - Er wordt gekozen voor een uitgebreid model. In dit model bevat de publicatie niet uitsluitend informatie afkomstig uit bestanden die aanwezig zijn op CBS en SCP en zal de informatievoorziening ten behoeve van de emancipatiemonitor gedeeltelijk verbeteren.
6. Bij het verbeteren van de lacunes in de informatievoorziening verdienen de volgende thema's prioriteit:
 - de positie van vrouwen in de politieke en maatschappelijke besluitvorming;
 - doordringen van emancipatiedoelen in beleidspraktijken;
 - onderzoek naar de verbetering van de opvang van en hulp aan slachtoffers van geweld;
 - opvattingen van de bevolking over de positie van vrouwen en mannen op verschillende terreinen.
7. De uitvoering van de emancipatiemonitor wordt uitbesteed aan een of meer onafhankelijke onderzoeksinstituten. Er wordt een klankbordgroep ingesteld die bestaat uit enkele vertegenwoordigers van de departementen, wetenschappers en velddeskundigen, die een adviserende rol vervult naar opdrachtgever en uitvoerders. De klankbordgroep krijgt de volgende taken:
 - advies geven over de concrete opzet en inhoud van de afzonderlijke publicaties die onder de noemer van de emancipatiemonitor worden uitgebracht;
 - evalueren van de concreet uitgebrachte publicaties en het doen van aanbevelingen ten behoeve van de volgende publicaties;
 - het doen van aanbevelingen over de besteding van eventuele extra middelen die beschikbaar zijn voor oplossing van lacunes in de informatievoorziening ten behoeve van de emancipatiemonitor;
 - het aandragen van suggesties voor verder onderzoek (dit ten behoeve van de algemene onderzoeksprogrammering van de departementen).

Noten

- ¹ De volgende geboortelanden: Turkije, Marokko, Tunesië, Kaapverdische eilanden, Griekenland, de landen van het voormalige Joegoslavië, Italië, Spanje, Portugal, Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba. Voor Molukkers, vluchtelingen, woonwagenbewoners en zigeuners gelden andere criteria dan het geboorteland (Contourennota integratiebeleid etnische minderheden, TK 1993/1994).
- ² Volgens de Wet op de loonvorming moeten alle CAO's voordat zij in kunnen gaan aangemeld worden bij het Rijk. De arbeidsvoorwaarden van de overheid worden bij Algemene maatregel van bestuur geregeld en vallen niet onder de aanmeldingsplicht. Om die reden heeft de Arbeidsinspectie daar niet 'vanzelf' toegang toe. Indien de politiek ook de overheid in beeld wil brengen moet dit apart aan de Arbeidsinspectie 'opgedragen' worden.
- ³ Bron voor de begripsomschrijvingen: Sociaal-economische maandstatistiek 1997/7.